HERBERT TINGSTEN

Japan

HERBERT TINGSTEN · JAPAN

1956

Japan

HERBERT TINGSTEN

Japan

ALBERT BONNIERS FÖRLAG
STOCKHOLM

Omslagsbilden: foto Anna Riwkin

© HERBERT TINGSTEN 1956

PRINTED IN SWEDEN

STOCKHOLM. ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1956

Innehåll

VISIT I JAPAN 7

JAPANSKT PERSPEKTIV 23

Meijirevolutionen 25

Vansinnets vind 37

Generalernas revolution 47

JAPANS "SJÄL" 57

Synden och blamagen 59

Många religioner och ringa tro 67

Den himmelske kejsaren 77

Korset och svärdet 87

Samtal kring solgudinnan 93

Den siste generalen 100

JAPAN OCH ĐEMOKRATIN 109

Den fulländade författningen 111

Partierna och maktkampen 119

Press ovan partierna 129

Språkets tragedi 135

Japans kvinnor inför friheten 140

JAPAN OCH VÄRLDEN 153

Utrikespolitik och försvar 155

Folket och försörjningen 164

Framtidsperspektiv 172

VISIT I JAPAN

Vistelsen i Japan är inte lång, 23 dagar, varav 18 i Tokyo. Jag kommer inte som turist, inte heller som kännare och njutare av det särpräglade, minnesvärda eller pittoreska; mitt syfte är att genom böcker och samtal få en föreställning om japanska problem, utrikespolitik och kejsardyrkan, buddism och shintoism, tidningar och folkbildning, reaktionerna efter skedet av väldiga segrar och förkrossande nederlag. Men vi får se en hel del, främst under den resa som de japanska tidningarna anordnar för den internationella presskonferensen och som omfattar kulturens och naturens stjärntrakter: Osaka, Nara, Kyoto, Hakoneområdet nära Fujijama, Japans "sjödistrikt" och de heta källorna, en väv av havsstränder, idyller bland kullar och berg, tempel, palats och fabriker, som rullas upp på några få dagar. Jag träffar mycket folk, tyvärr, med undantag för hotellbetjäning och chaufförer, nästan uteslutande ur de bildade klasserna. Detta får räcka som underlag för några allmänna intryck, som inte minst på grund av resans begränsning måste bli ganska subjektiva. Kanske blir de också av ett särskilt skäl alltför negativa: vädret är mestadels kyligt, och

ofta regnar det, den berömda körsbärsblomningen, som alla väntar på, påstås vara den minst lyckade sedan många år. Låt mig också bekänna att jag är en dålig turist. Jag *ser* inte mycket och tycks inte ha tillbörlig glädje av vad jag ser; att äta med pinnar, sittande på golvet, gör för mig inte en måltid smakligare utan tvärtom; även det mest måleriska elände finner jag pinsamt; exotism, utom möjligen i fråga om idéer och karaktärer, har jag ringa sinne för.

Hjalmar Söderberg skriver någonstans att alla ställen anses vackra; inför en särskilt ledsam lokalitet bör man därför säga "här är mycket vackert, om också fulare än på de flesta andra ställen". Denna hållning till naturen synes — kanske med romantiken och nationalismen — överallt ha blivit den konventionella. Under resan tävlar infödingar och resenärer i skönhetsglädje; ännu efter tio tempel har våra amerikanska kolleger kraft till utrop av överraskning och förtjusning. Är man uppriktig, menar man något med vad man säger? Jag tror det nästan; då jag någon gång i som jag tycker ohjälpliga fall säger att "det här var förbaskat fult" möter jag blickar av oro på gränsen till indignation. Japanerna presenterar sitt land med stolthet; turisterna är där för att se vackra ting, och de finner vad de söker, de måste få valuta för den långa resan och de dyra respengarna.

Går man ut från en enkel och ordinär bedömningsgrund, uttryckbar exempelvis i påståendet att Italien är skönt, medan Polen är fulare än de flesta andra ställen, synes mig denna entusiasm obegriplig. Städerna är nästan genomgående ett myller av kåkar, här och där avbrutet av skyskrapor, och så var det också, enligt allas utsagor, före den fruktansvärda förstörelsen under kriget; ett bevis härför är för övrigt den av amerikanerna skonade gamla huvudstaden Kyoto. Palatsen, templen och gudabilderna är inte märkliga genom sin skönhet, utan genom att de är mycket stora, mycket höga eller mycket dyra; oftare än i USA hör vi sådana kvantitativa motiveringar för uppskattningar och beundran. Det här slottet omfattar 30 tunnland, den här buddhan är 40 meter hög, dessa guidernas stolta introduktioner följer oss i Nara och Kamakura, men palatsen och helgedomarna verkar ofta Skansens Högloft i jätteformat, statyerna är trista och stela i sin väldiga storlek. Och det finns inte mycket av dessa slagnummer; på några timmar klaras märkvärdigheterna i hela Kyototrakten. Naturen är inte mera fängslande och omväxlande; Fujijamas vita fyrbåk är praktfull, men ingenting som man kan stanna vid och betrakta, kullar och berg har inte samma havsliknande skönhet som i Grekland eller Italien. Det förblivande intrycket blir för mig några bilder av brunt och blekgrönt, av vissnande; kanske är det ja-

pansk litteratur med dess stilla och mjuka förgängelsestämningar som lockar fram den synbilden.

Historiska associationer lyser upp namnen i Västeuropa; så är det inte i Japan, utom för en liten grupp av specialister. Det beror knappast på att vi resenärer är relativt okunniga i japansk historia. Det beror snarare på att Japan har så litet historia; den är inte kort som i USA, men under långa tider så händelselös, utan brytningar, krig och kulturella omvälvningar. Vad hände inte i England, Frankrike eller Italien under de tre hundra år före Meijirestaurationen 1870, då Japan levde nästan totalt isolerat i fred, förtryck och minutiös reglementering? I denna stat, kanske världens äldsta och mest stabila, saknar man spektakulära minnesbilder, nästan lika mycket som i Indiana, Iowa och Kansas.

I fråga om turistlivets yttre villkor är den väsentliga erfarenheten att man reser, bor och äter ungefär lika bra som i Västeuropa och Amerika. Flyg, tåg och bussar, allt finns i överflöd, bekvämt och effektivt. Min erfarenhet om hotell inskränker sig till förstklassiga ställen i större städer, men den torde turistmässigt vara ganska representativ. Dessa hotell är i regel västerländskt möblerade — eller kort sagt möblerade — och deras standard är utomordentligt hög; i många eng-

elska och amerikanska städer av samma storlek är de bästa hotellen vida underlägsna. Hotell Fujiya i Mianoshito nära Hakone, dit de japanska tidningsmännen inbjöd oss, måste med sina trädgårdar, springbrunnar och massor av simbad inomhus höra till världens utsöktaste lyxhotell.

Det nya för turisten, ofta omtalat men aldrig, tycker jag, nog kraftigt betonat, är älskvärdheten och artigheten, lika överväldigande bland alla: de socialt jämställda värdarna, betjäningen på hotellen, uppassarna på restaurangerna, chaufförerna, de mötande på en gata. Denna hövlighet och vänlighet är naturligtvis opersonlig och konventionell, men i sin perfektion liknar den ofta värme och godhet; man är glad att få göra en tjänst, ser uppriktigt ledsen ut inför något tråkigt som händer oss — både min hustru och jag är sjuka ett par dagar — ser förtjust ut då vi får en bil i regnväder eller verkar belåtna över soppan. Denna fulländade välvilja ger mig nu efteråt en känsla som jag aldrig förut haft, av en resa i ro, trygghet och stillsam glädje. Jag sitter och läser om japanska grymheter under kriget, men jag kan inte tro att dessa människor kan vara elaka eller hårda eller ens att de kan stjäla. Och vänligheten är inte bara till för ombonade och dyrt betalande turister. Under dessa veckor hör jag inte ett gräl mellan chaufförer, ett argsint ord till en underordnad; det är en stark kontrast mot det he-

liga Indien, där — enligt vad man sade ett arv från kastväsendet — en ton av brutalitet smög sig in i nästan varje befallning.

Vad innebär det, varpå beror det, detta underverk av civiliserat umgänge hos ett folk som utmanat och skrämt världen? Jag återkommer till den frågan. Men låt mig genast nämna att det främst är kvinnorna som utstrålar denna ömsinta förbindlighet, denna ödmjukhet, som ändå tycks värdig, personlig och fri. "Hur ljuv är inte den japanska kvinnan", skriver Lafcadio Hearn, Japans främste introduktör i västerlandet. "All rasens förmåga av godhet tycks ha koncentrerats hos henne. Detta rubbar ens tro på en del västerländska teorier. Om detta är följden av förtryck och kuvande — så är dessa ting inte alltigenom onda." Här, hos den halvreflekterande entusiasten Hearn, har vi kanske förklaringen, den otäcka förklaringen. Otäck, ty vi vill inte att den självförglömmande vänligheten mot andra skall springa fram ur dressyr, vi vill se den som en sen blomning av det personliga och upplevda. Och gör inte denna självuppgivelse att härskare — vare sig det gäller männen, cheferna, generalerna eller en grupp herrar kring kejsaren — eggas till ond måttlöshet?

Från artighet har jag kommit över till godhet, men är inte artigheten godhetens första försök och godheten en artighet som nått hjärtat? Till de enklaste yttre

SOVJET-
UNIONEN
KINA
Vladivostok
HOKKAIDO
Hakodate
JAPANSKA HAVET
HONDO
Sendai
KOREA
Niigata
Kanazawa
Tokyo
3778
Fujiyama
Yokohama
Kyoto
Nagoya
Hakone
Koreasundet
Hiroshima
Kobe
Nara
SHIKOKU
Nagasaki
KYUSHU
STILLA HAVET
JAPAN
0
500 km
M.W.

tecknen på vad jag sökt antyda hör att systemet med drickspengar saknas i Japan. Att vid särskilda tillfällen ge något extra är att ge en gåva som mottas med förtjusning, men ingen ser på turisten med de rovfågelsögon som vi är vana vid i Västeuropa och USA. En portier som visslar efter en chaufför väntar lika litet drickspengar som chauffören. I början kände jag mig orolig inför denna fordringslöshet, som om jag lurade folk, men efter några dagar var det uteslutande skönt att slippa dessa förnedrande blickar, kalkyler och tacksägelser.

Artigheten och taktfullheten har sin problematik. Jag tar ett exempel bland många. I Osaka smiter jag från inbjudan till dockteatern och går till hotellrestaurangen för att äta och läsa i lugn och ro. Då jag kommer in i grillrummet skyndar hovmästaren emot mig; jag har en röd konferensrosett i knapphålet, den liknar det märke som bärs av ett besökande amerikanskt fotbollslag, och i hastigheten frågar han mig om jag tillhör spelarna. Då han ser närmare på mig blir han generad, liksom uppasserskorna som hör på: det är en sextiåring han har framför sig, alltså ingen fotbollsspelare, tror jag att han vill vara oförskämd eller att han skämtar på ett klunsigt sätt. Vi klarar båda situationen i samma ögonblick; han säger sig ha trott att jag kanske var domare, jag säger att jag tyvärr inte sett en fotbollsmatch på fyrtio år. Då allt går bra

skrattar han själv och flickorna hejdlöst och litet hysteriskt; jag blir vid gott humör inför tanken att någon ens i halvmörker och på avstånd kunnat ta mig för en fotbollsspelare.

Den ordinära maten på bättre hotell och restauranger är västerländsk, litet bättre än i USA, mycket bättre än i England, och något sämre än i Frankrike och Italien. Den japanska mat som man av respekt för turisternas exotism ett par gånger tvingar på oss finner vi förskräcklig. Rå fisk, sötsura såser, varmt brännvin; den populära köttstuvningen (sukiyaki) är uthärdlig men inte mer. Bland de högre socialgrupperna tränger den västerländska maten, liksom den västerländska möbleringen, småningom undan det inhemska; teceremonin tycks, liksom våra allmogedräkter, väsentligen ha blivit en turistattraktion. Vin dricker man knappast; ölet, av vilket det finns utmärkta inhemska sorter, vinner snabbt terräng; Carlsberg och Tuborg lär för övrigt nu vara de enda beteckningar som förstås likaväl i Rio som i Kobe, i Pretoria och på Ceylon

Då världsfrälsaren Woodrow Wilson år 1919 kom till det sargade Europa besökte han även Oxford. "Vilka problem fängslar nu de engelska studenterna?" frågade han en av de unga män som utsetts att representera den brittiska ungdomen. "Women and liquor, mr President", blev det dystra svaret. Saké och geisha

är de enda japanska ord som är kända i Sverige; jag har sagt något om sakén, låt mig också beröra geishan. Enligt en legend, vars uppkomst jag inte känner, är hon en ärbar dam som med dans, musik och förfinade samtal hjälper till med underhållningen på bjudningar. Realiteten är utan tvivel vida enklare. Geishorna, ofta vid späd ålder sålda av fadern till geishahusen, är glädjeflickor i dubbel bemärkelse: de roar gästerna genom sina talanger och står i regel sexuellt till förfogande. Så länge den reglementerade prostitutionen fanns kvar i Japan — den avskaffades under den amerikanska ockupationen — hade geishorna i regel "dubbla licenser", som geishor och som prostituerade. De tjänstgör främst på restaurangbjudningar, vid vilka tidigare aldrig och nu ytterst sällan "damer" är inbjudna; de pratar och nojsar med gästerna och gör det möjligt att klara tillställningen utan samtal. Då geishorna numera är ytterst dyra (75—100 kronor per kväll), förekommer de huvudsakligen vid bättre bolagsmiddagar.

Slutligen skall jag stanna ett ögonblick vid mina intryck och erfarenheter som "social turist". Före avresan frågade en av mina vänner litet ironiskt varför jag egentligen besökte Japan; hade jag inte läst tillräckligt för att skriva ändå? Frågan antydde en ganska vanlig uppfattning: att en journalist skall tala om bara

vad han "sett och hört" och alltså vara obesmittad av boklig kunskap, av lärdom i andra hand. Tanken är rimlig i många fall, såsom då det gäller att skildra några konkreta detaljer i ett land som i huvudsak är väl känt för läsarna eller att följa ett krig eller en kris. Men vid reportageresor av mera allmänt syfte är läget ett helt annat. Det är nödvändigt att börja med större faktiska kunskaper än de flesta infödingar för att kunna ställa frågor; även de bildade saknar vanligen elementära kunskaper om sitt eget land utanför några få områden, och vad man "ser och hör" blir ofta tillfälligt, missvisande eller direkt felaktigt. (I Sydafrika träffade jag ytterst få som exakt hade reda på rasfördelningen, i Japan lika få som kunde nativitetsutvecklingen eller yrkesfördelningen.) Men vad skall då resandet tjäna till, när så många med ojämförligt större erfarenhet och kunskap har skrivit böcker på skilda fält? Svaret är enkelt: Vet man vem det gäller att tala med och vad det gäller att fråga om medför även en kort tids resa en ovärderlig komplettering och nyansering. Yoshidas personlighet får pregnans vid en timmes sammanträffande, socialismen i Japan blir något annat och tydligare efter en rad debatter med partiets ledare, vad shinto är tycker jag mig först förstå då tre präster tävlar om att lära mig det. Läsning, intryck och samtal smälter ihop till de bilder det är syftet att förmedla.

Den japanska artigheten och god tur möjliggjorde intervjuer med nästan alla jag önskade träffa. Jag hade ordentliga samtal med bortåt hundra personer: politiker, tidningsmän, affärsfolk, arbetarledare, vetenskapsmän, militärer och präster. Ibland träffades vi i deras hem, alltid i europeiskt möblerade rum — trots detta höll man på seden att byta ut skor mot tofflor vid ingången — ibland på kontoren, särskilt i parlamentet, där varje ledamot är försedd med sekreterare och mottagningsrum. Många var vänliga nog att komma till mitt hotell, och stundom kände jag mig lika bortskämd som i Rio för några år sedan, där kammarens talman placerade mig i sitt rum och sände in en partiledare i halvtimmen. Av den orientaliska hemlighetsfullheten och outgrundligheten märkte jag ingenting. Tvärtom var jag förvånad över att ömtåliga saker kunde diskuteras naturligt: den politik som förde Japan till krig 1931 och 1941, kejsarkulten, den japanska militärens grymheter, krigsförbrytarna och deras ställning. Känslan av skuld inför vad som skett var kanske än mera obefintlig än i Tyskland och Italien; ingen känner sig ha ansvar, och alla kan därför tala med öppenhet. Vad som också slog mig var viljan och förmågan till objektivitet; jag hörde mycket litet av retorik och tom fraseologi. Utom kanske på ett område: när det var fråga om det japanska folkets karaktär mötte jag samma klichétänkande och samma dolda

nationalism som tycks vara den ideologiska uniformen för alla folk.

En svårighet fanns: språket. Jag har aldrig varit i ett land där en så stor del av de bildade saknar förmåga att uttrycka sig på något annat språk än sitt eget. Gång på gång träffade jag framstående politiker, journalister och vetenskapare som läste och någorlunda förstod engelska och ibland också tyska, men inte kunde säga mer än några halvt obegripliga ord på ett främmande språk; de som kunde litet mera var i flera fall ännu besvärligare, ty det var ett lidande att se dem söka efter ord och att söka gissa vad de menade. Utan en intelligent japansk dam, som hjälpte mig som tolk och sekreterare, hade det mesta av intervjuarbetet blivit omöjligt. Den omständliga tolkningsproceduren hade emellertid, tror jag, en fördel; den gjorde samtalen mera opersonliga och därför också mera sakliga och öppna.

JAPANSKT PERSPEKTIV

Meijirevolutionen

Två gånger under åttio år har den japanska staten och det japanska samhället omdanats genom revolutioner uppifrån, inspirerade och verkställda av en liten grupp tekniker och intellektuella.

Den första omvälvningen — omkring 1870 — började med en restauration, i det att kejsaren, förut i skuggan av den främste feodalherren, shogunen, blev symbol för den genom feodalismens krossande vunna riksenheten; det nya Japan, om vilket man då så mycket talade, utmärktes emellertid inte av denna omkastning från shogunat till kejsardöme, utan av den snabba och väldiga modernisering som en europeiskt och amerikanskt påverkad elit genomförde i kejsarens namn. Industrialisering, kapitalism, ökad folkbildning, militarisering, maktkoncentration hos staten och disciplinering av medborgarna präglade denna revolutionära period; i vida mindre grad än i jämförliga västerländska stater kom utvecklingen att innefatta politisk medvetenhet, frihet och demokrati. Det stora syftet var från början att vinna likställighet och makt i förhållande till andra nationer, och detta syfte fullföljdes under årtionden med utomordentlig framgång. Segern

över Kina 1895, över Ryssland 1905, anfallet mot Kina 1931 och upprättandet av satellitstaten Manchukuo var milstolparna; under fyrtio år erövrade Japan områden som i ytvidd var vida större än och i befolkning lika stora som erövrarlandet. Med inträdet i det andra världskriget tycktes drömmarna bli överträffade av verkligheten: Japan med lydländer (utom de ockuperade områdena i Kina) omfattade 1942 bortåt 300 miljoner människor, av vilka inte mycket mer än en fjärdedel japaner.

Med det totala nederlaget 1945 skalades alla erövringar bort och all militär avskaffades. Liksom 1870 samlades statsmakten hos en grupp personer med revolutionära syften. Kejsaren bevarades som symbol, men statens ledare, ett slags ny och mera reellt ledande shogun, blev segrarnas representant general MacArthur; i stället för 1870 års grupp av japanska adelsmän trädde amerikanska militärer, tekniker, ämbetsmän och professorer, stödda av ockupationsarmén och hjälpta av en japansk minoritet. Syftet var att i vissa punkter komplettera, i andra helt bryta med det föregående, att definitivt ombilda Japan efter västerländskt mönster, eller snarare efter i Västerns länder endast delvis realiserade ideal. Fred och fredlighet, social och ekonomisk utjämning, likställighet mellan könen och närmande mellan samhällsklasserna, frihet och politisk medvetenhet, fördjupad och till indivi-

dualism och självständighet eggande folkbildning, i detalj genomförd och med modernaste hjälpmedel garanterad demokrati — sådana var huvudlinjerna i programmet. Med en obundenhet som endast sällan äges av makthavare omformades den japanska lagstiftningen under några år av febril entusiasm; sedan ansågs lärjungen mogen att reda sig själv, ockupationen upphävdes, självstyrelse återställdes och fred blev sluten. Det nya Japan, om vilket man nu talar, är till stor del Amerikas verk.

Hur detta experiment, ett av historiens märkligaste, skall lyckas hör till samtidens viktiga frågor. Att besvara den frågan går inte, att belysa och bedöma den är möjligt. Den första förutsättningen är att söka förstå den japanska utvecklingen, att lära känna det japanska samhällets struktur och de idéer, opinioner och handlingsmönster som varit och kanske kan förbli bestämmande.

Japans signatur för omkring hundra år sedan var feodalism och isolering. Det urgamla kejsardömet hade, liksom under flera tidigare skeden, sedan början av 1600-talet sjunkit ned till en romantisk-religiös ideologi utan makt; kejsaren och hans hovadel levde, som en ålderdomlig dekoration, i Kyoto. Av feodalherrarna, mellan 200 och 300 till antalet, var den mäktigaste, under titeln av shogun, en översta länsherre, som de

övriga var skyldiga skatter och lydnad. Att bevara samhället stabilt, utan inre förändringar och yttre påverkningar, var den lilla härskande, ofta förfinade och kinesiskt bildade klassens önskan. Bönderna, massan av befolkningen (80—90 procent att döma av senare statistiska utredningar), var inte livegna i europeisk mening, men deras liv var minutiöst reglerat och avgälderna till feodalherrarna, betalade in natura, främst i ris, ytterligt hårda; flertalet levde på svältgränsen och vid missväxt dog hundratusenden eller miljoner. Lågadeln, samurai, var feodalherrarnas polis. Tidigare hade denna grupp varit riddare eller krigare, men under en mer än 250-årig fred blev dess uppgift huvudsakligen att kontrollera bönderna och slå ned de talrika bondeupproren. Denna lågadel var relativt mycket stor, 5—6 procent av befolkningen (mot 1/2 procent i Frankrike före revolutionen och 1/4 procent i Sverige under 1800-talet). En del av de ofta sysslolösa och fattiga samurai bildade kärnan i den sakta växande klassen av köpmän och bildade i städerna. I övrigt var stadsbefolkningen, affärsmän, hantverkare, arbetare inom spirande primitiva industrier, socialt och mestadels ekonomiskt lågstående, även om en grupp av kapitalister, förmedlare mellan feodaladeln och köpmännen, var under utbildning. Sedan åtminstone närmare 150 år — kanske vida längre — var befolkningen stationär, 28—30 miljoner; hungersnöd,

sjukdomar, aborter och barnamord bevarade även på denna punkt stabiliteten.

Stillaståendet säkrades genom isolering. Endast en hamn, Nagasaki, var under korta tider och strängt begränsade och reglerade former öppen för holländska och kinesiska köpmän. Till de få skildringarna av hur denna handel tillgick och hur Japan under avspärrningstiden tedde sig för en utlänning hör svensken Carl Peter Thunbergs beskrivning av en Japanresa i holländsk tjänst 1775—1776. "Högmod är ett av nationens kardinalfel. De tro sig vara något för mer än andra nationer, och i synnerhet anse de européerna stå mycket lågt under dem" — det är en av Thunbergs efter allt att döma riktiga iakttagelser. Han tänker självfallet på de härskande och deras omgivning; med de undertryckta och lågtstående bönderna synes han föga ha kommit i beröring.

Den karaktäristik jag här givit avser närmast det sista shogunatet (omkring 1600—1870), men till stor del gäller den likaväl för ett årtusende eller mera. Den aristokratiska kulturen, slutenheten i fulländad särart, har varit det främst observerade av samtida skildrare, resenärer och ofta även senare tids historiker. Japans mest berömda litterära produkt, berättelsen om Genji, är från början av 1000-talet; det främsta hovet, det kejserliga, är scen för romanen, man möter inga lägre personager än furstar, adelsmän och deras uppvakt-

ning, bönderna skymtar liksom i madame de Sévignés brev eller i hertig de Saint-Simons memoarer endast som en grå massa utanför slottens ceremonier och utsökta arrangemang. Vi finner liknande miljöer i de europeiska feodalstaterna; det för Japan speciella är isoleringen, perfektionen i de förnäma dockskåpen, den långa tiden av fred, fåtalsvälde och fåtalskultur.

Regimens fall berodde på två sammanhängande faktorer, isoleringens brytande och det feodala systemets sprängning. År 1853 begärde den amerikanske amiralen Perry i spetsen för en eskader att Japan skulle öppna sin handel, och under de följande åren framtvangs en rad för främlingarna förmånliga fördrag med USA och europeiska stater: låga tullar, domsrätt över det egna landets undersåtar, rätt att i vissa städer hålla trupper. Dessa eftergifter, delvis direkt framkallade av militära aktioner, särskilt bombardemang av vissa städer och fästningar, väckte en nationalistisk reaktion som gick på skilda linjer: antingen skulle man fördriva främlingarna och återställa isoleringen eller genom att lära av dem göra Japan starkt och likaberättigat. Samtidigt, och delvis som följd av isoleringens brytande, ökades den ekonomiska och sociala spänningen och tillika spänningen mellan feodalfurstarna. Grupper inom samuraiadeln representerade den mest

medvetna kritiken; köpmännen krävde friare handel inom landet och med utlandet; det stegrade antalet oroligheter eller upprorsförsök på landsbygden visade böndernas missnöje. I äldre historia har man, såsom exempelvis Harald Hjärnes utmärkta översikt visar, särskilt stannat vid de rent politiska och personliga orsakerna till krisen; senare har dess bakgrund i Japans ekonomi och samhällsliv starkare framhävts.

Den konflikt som uppstod kan ses som en strid mellan kejsaren och shogunen, men dessa personer spelade ringa roll; under en stor del av den kritiska tiden var de män som tjänstgjorde som fanor för de stridande och tävlande minderåriga. Att kejsaren blev samlingspunkt för vad man kan kalla den revolutionära riktningen — som efter hand förkastade isoleringsnationalismen för att övergå till imitationsnationalismen — berodde sannolikt till stor del på att kejsarideologin under de föregående årtiondena fått en renässans genom några shogunfientliga teoretiker. Alltnog, kring kejsaren som symbol samlades en del länsherrar, den kejserliga hovadeln, blomman av samurai och den intellektuellt och kommersiellt ledande stadsbefolkningen; bönderna torde, i den mån de tog ställning, i huvudsak ha understött denna riktning. Efter en rad förvecklingar och begränsade strider segrade kejsarlinjen. Omkring 1870 avsattes shogunen, länsväsendet upphävdes, och länsherrarna och deras samurai fick i

ersättning stora penningbelopp — en av den japanska kapitalkoncentrationens förutsättningar —, bönderna blev i princip självägande med skydighet att betala skatter i pengar, statsenheten fulländades med syfte att genom modernisering efter västerländskt mönster forma ett nytt och mäktigt Japan. Därmed började Meijitiden, så kallad efter den erkännsamma karakteristik (meiji = "upplyst styrelse") som redan samtiden gav åt kejsar Mutsuhitos regering (1867—1912).

Den nya regimen, ledd av en aristokratisk elit, konsoliderades under de följande åren, delvis genom att slå ned grupper som medverkat vid dess tillkomst. Nya bondeuppror — bönderna fann ofta skatterna lika tryckande som förut avgälderna — krossades med hård hand, och dessa spontana reaktioner mot förtrycket försvann definitivt ur Japans historia. Ett uppror i den sydligaste provinsen Satsuma — ofta kallat samuraiupproret, då orsaken var missnöje bland samurai och samurai i detta område utgjorde en fjärdedel av befolkningen — slogs ned av den nya värnpliktsarmén. De härskande kunde obundna skrida till reformation och expansion.

Moderniseringen av Japan genomfördes med en systematik som har få motstycken i historien. Delegationer utsändes till Västeuropa och USA för att inom skilda

områden lära det nyaste och bästa och överföra lärdomarna i japansk praktik; i samma syfte inbjöds utländska experter till Japan. Det väsentliga syftet var ständigt att stärka Japan i förhållande till yttervärlden; att höja befolkningens materiella och intellektuella standard var inte det primära målet, utan mera en förutsättning för och en biprodukt av arbetet för nationens maktställning. Detta ger den japanska reformpolitiken dess särprägel.

Den militära beredskapen stod i förgrunden. Allmän värnplikt infördes, och den nya värnpliktsarmén organiserades i huvudsak efter tyskt mönster. De besuttna och bildade hade lägre tjänstetid och friskrevs i stor utsträckning från tjänsten. En flotta uppbyggdes, varvid den brittiska modellen blev tongivande. Rustningsfabriker, skeppsvarv, järnvägar, telefon och telegraf tillkom i statlig regi och i statlig ägo. Då man började från så gott som ingenting och utan tyngande traditioner, var det möjligt att utan omgång införa det mest effektiva. Allmän och obligatorisk undervisning, utbyggd med tekniska skolor och universitet, var också en viktig del av beredskapen; den nationella propagandan var från början stark i skolorna och blev i stort sett oavbrutet stegrad. Den ordinärt sexåriga undervisningen kunde, med hänsyn särskilt till det japanska skriftspråkets svårighet, inte leda till mer än hjälpliga kunskaper i läsning, skrivning och räkning;

dess resultat blev snarare nationell likriktning än intellektuell nyfikenhet och självständighet.

Ekonomins reorganisation var förutsättningen för allt detta. En japansk forskare har sagt att Meijitidens statsmän var de sista merkantilisterna, en amerikansk att de var de första planhushållarna. Statsmakten tog initiativen, planerade och ledde, och statens styrka var målet. Genom en rad åtgärder ökades jordbruksarealen och brukningsmetoderna förbättrades. Industri, transportväsen och gruvdrift igångsattes av staten under skydd av höga tullmurar. Efter hand såldes emellertid, ofta till mycket billiga priser, skeppsvarv, fabriker och gruvor till enskilda, då den privata driften ansågs överlägsen — ännu en förutsättning för kapitalkoncentrationen i Japan, en koncentration som särskilt kom att uppbäras av de gamla feodalsläkterna. Moderniseringen bidrog till att den förut stationära befolkningen snabbt växte: 35 miljoner 1872, 44 miljoner 1900, 71 miljoner 1939. Jordbrukarnas andel i befolkningen sjönk till 60 procent 1919 och 50 procent 1930; samtidigt minskades oavlåtligt den del av jorden som brukades av ägarna, medan arrendatorer och lantarbetare blev proportionsvis flera. Att finna områden där industriprodukter kunde avsättas och från vilka felande livsmedel och råvaror kunde importeras blev ett alltmer trängande problem.

Den ytterligt snabba, uppifrån ledda ekonomiskt-

sociala omdaningen medförde inte, eller endast i ringa grad, de sekundära resultat som vi blivit vana att förbinda med sådana utvecklingsprocesser. Ingen kvinnoemancipation, ringa social utjämning, ett minimum av socialpolitik — man litade och kunde i huvudsak lita till familjesolidariteten vid sjukdom och ålderdom — begränsade ansatser till ett politiskt organisationssystem, politisk frihet och politisk demokrati. Den författning som kejsaren utfärdade år 1889 är typisk för situationen. Den var av tyskt mönster, mera den preussiska författningen av år 1850 än det tyska kejsardömets av 1871. En representation på två kamrar upprättades, av vilka den enas medlemmar utsågs av kejsaren, den andras av folket. Men rösträtten till den folkvalda kammaren var genom skattevillkor ytterst begränsad (460 000 röstberättigade år 1890, 1,4 miljoner år 1900). Viktigare var att kejsaren, som grundlagsstiftaren furst Ito starkt underströk i sin kommentar, bevarade de avgörande befogenheterna. Parlamentarism förutsattes ej, lagstiftning krävde kejsarens medverkan, kejsaren kunde utfärda provisoriska lagbrytande förordningar, författningsändringar var möjliga endast på kejsarens initiativ. Allmänna direktiv gavs om medborgerlig frihet, men utformningen överläts åt lagstiftning. Militärens inflytande säkrades genom särskilda bestämmelser och konventioner; försvarsministrarna måste vara officerare, de militära

cheferna hade direkt förbindelse med kejsaren. Denna bräckliga konstitutionalism kunde i en kritisk situation lätt omvandlas till en militär och byråkratisk diktatur.

Vansinnets vind

"Gör vårt folk tryggt genom militära förberedelser och vänta sedan på den tid av förvirring som förr eller senare måste komma i Europa... ty denna tid kommer att också påverka Orientens folk, och därför kan vi i ett sådant läge, även om vi inte blandar oss i Europas affärer, bli Österns ledare." Dessa ord skrevs av en av den tidiga Meijiperiodens statsmän, greve Tani. Femtio år senare syntes de besannade, och Japan, som under det första världskriget nöjt sig med begränsade aktioner och små vinster, gick till erövring av Öst- och Mellanasien, med drömmar om världsherravälde hos de mest romantiska och storvulna. Nu talar en av Japans främsta författare (Jiro Osaragi i Homecoming) om detta skede som framdrivet av en "vansinnets vind" — i motsats till den "gudomliga vind" som 700 år tidigare krossat Kublai Khans invasionsflottor i Koreasundet — och denna bild lär för flertalet av hans landsmän te sig träffande. Hur gick det till?

Det vore ett misstag att se Japans historia mellan Meijirestaurationen och det andra världskriget som en ständigt växande kedja av aggressioner i nationalismens

tecken. Efter krigen 1895 och 1905, efter införlivandet av Korea och de billiga erövringarna under första världskriget, sedan full likställighet vunnits och Japan genom allianser och fördrag erkänts som en av de ledande stormakterna syntes en tid av mättnad, konsolidering och demokratisering inträda. Det samspel mellan den kejserliga regeringen och en folkrepresentation som inletts efter utfärdandet av 1889 års författning närmade sig under en tid parlamentarismens former. Två partier, som kunde kallas konservativa och liberala, stred om makten med en fredlig korrekthet nästan lika stor som i Västerlandet. I slutet av 20-talet infördes allmän rösträtt för män; väljarkåren steg med ett slag från tre till fjorton miljoner. Den medborgerliga friheten var genom lagar om skydd för statens säkerhet mera beskuren än i Europas och Amerikas demokratier, men debatten var tillräckligt obunden för att tillåta politiska och sociala motsättningar att framträda inom en vid ram. Kapitalkoncentrationen hos några tidigt uppbyggda jätteföretag (zaibatzu) var stor, men kapitalismen tycktes liksom i de flesta länder finna sig väl till rätta med både fred och folkstyrelse. Växande intellektuella grupper speglade tidens radikala och traditionsbrytande riktningar, marxism, psykoanalys, rationalism och antirationalism. Socialistiska och kommunistiska partier bildades med stöd av intelligens och arbetare; fackföreningsrörelsen

nådde några hundra tusen medlemmar. Med 1925 års härordning, som minskade armén, och med det något senare fattade beslutet om begränsning av flottan var den japanska militarismen för första gången på reträtt.

Då det gäller att klargöra varför denna process, som innebar att den materiella nydaningen utbyggdes med ideologisk och politisk modernisering, inte gick längre är det lätt att falla för efterhandskonstruktioner. Den våldsamma reaktionen på 30-talet var till stor del framkallad av "tillfälligheter", och det är tänkbart att om särskilt den ekonomiska krisen inte kommit, Japan lugnt skulle ha gått vidare mot demokratisering, utjämning och välfärdsstat. Men det bör dock understrykas att Japan hade speciella förutsättningar att växla om till den diktaturens och krigets väg som valdes även av Tyskland och Italien, de misstrodda och misstrogna vapenbröderna under andra världskriget. I Japan fanns visserligen inte den stimulans till nationalism som nederlaget utgjorde i Tyskland och den enligt en spridd uppfattning "bortkastade" segern i Italien. Tvärtom kan det sägas att de väldiga framgångarna eggade den nationella självkänslan — segrar och nederlag kan i god jordmån fylla alldeles samma funktioner, och det är alltså jordmånen det kommer an på.

I Japan fanns sedan gammalt en under skoltiden och värnplikten samt i all officiell verksamhet propa-

gerad monarkism och nationalism — sammansmälta i kejsardyrkan — som knappast har motsvarigheter utom möjligen i det napoleonska Frankrike och det vilhelminska Tyskland (jag förbigår här de moderna diktaturerna). Särskilt bönderna, ännu hälften av folket, samt den lägre medelklassen av tjänstemän och anställda anses ha behärskats av denna propaganda. Individualism och intellektuell självständighet var efter all sannolikhet mindre utvecklade än i Västeuropa, delvis på grund av den starka traditionen av lydnad, sammanhållning och solidaritet. Överflödet på arbetskraft, beroendet, de låga lönerna gjorde det svårt för arbetarna att nå politisk medvetenhet och att agera fackligt och politiskt. Nödvändigheten att importera livsmedel och exportera industriartiklar gjorde landet exceptionellt känsligt för internationella kriser och folket mottagligt för lockelsen att genom erövring erhålla besittningar till exploatering.

Den konstitutionella och politiska situationen i Japan under denna mellantid är svår att karaktärisera; den påminner i olika hänseenden om den förparlamentariska tiden i England, om Ludvig Filips Frankrike, om kejsar Vilhelms Tyskland och om "den förgyllda tidsåldern" i USA. Om genomförd parlamentarism är inte tal. Då en premiärminister och en regering utsågs tog man hänsyn till den folkvalda kammaren, men också en rad andra institutioner medverkade: de äldres

råd, en grupp statsmän från Meijitiden (till slut en enda person), senaten, ett kejserligt råd av dignitärer (Privy Council), de militära ledarna, utan vilkas godkännande en regeringsbildning inte var möjlig. Partierna var ofta splittrade eller kunde lätt splittras; regeringens och byråkratins påtryckningar vid valen var, särskilt i bondedistrikten, av betydelse. Förbindelser mellan politiker och affärsmän av korrupt art blev stundom avslöjade, även om zaibatzu inte alls spelade den dominerande roll som anges i sensationella skildringar. I centrum av denna effektiva och starka statsmakt möter nästan i varje läge tveksamhet, obestämda och skiftande påverkningar; det är ofta omöjligt att fastställa hur och varför väsentliga beslut kom till stånd.

Denna tomhet, denna anonymitet är kanske det mest utmärkande. Kejsaren är formellt och ideologiskt maktens källa, men det finns knappast något tillfälle — utom möjligen vid kapitulationen 1945 — då han kan sägas ha träffat ett någorlunda bestämt avgörande. Ingen statsman är under längre tid ledande vare sig som kejsarens eller representationens man; Japan saknade, i varje fall efter Meijiskedet, likaväl en Bismarck eller en Bülow som en Clemenceau, en Poincaré eller en Lloyd George. I denna stat, som alltid var auktoritär och under den stora expansionens tid var ett tyranni, är det i själva verket en snabbt förbidra-

gande kavalkad av föga kända eller okända personer som utövar ledningen bakom kejsarens mask: politiker, dignitärer, byråkrater, generaler, några finansmän i hemliga sammanträden, några ideologer, som fantiserar och hetsar i bakgrunden.

År 1931 började den japanska armén, under förevändning av ett kinesiskt järnvägsattentat, erövringen av Manchuriet, och lydstaten Manchukuo upprättades. Denna aktion igångsattes utan regeringens tillstånd, men de snabba framgångarna gjorde det omöjligt för regeringen att vägra medverkan och stöd genom ökade rustningar. Kriget, snabbt och föga kostsamt, var populärt och beredde vägen för den följande serien av aggressioner. År 1937 fullföljde armén, likaledes under hänvisning till en "incident" och utan regeringens uttryckliga medgivande, sina planer genom ett nytt angrepp mot Kina. Kriget drog ut på tiden utan avgörande, förlusterna var betydande, men stora delar av östra Kina kom under japanskt välde och kunde utnyttjas av Japans ekonomi. Med det andra världskrigets utbrott kom den av Tani förutsagda "förvirring" i Västerlandet som inspirerade fortsatt expansion. Efter Frankrikes fall genomfördes ockupation eller infiltration av Indokina och Siam; planer utformades att erövra närbelägna engelska, amerikanska och holländska besittningar. De utdragna diplomatiska för-

handlingarna, främst med USA, ledde inte till uppgörelse, och Amerika fordrade alltmer ultimativt att Japan skulle dra sig tillbaka från Kina (utom Manchukuo). Efter lång tvekan beslöt de japanska cheferna, bland vilka militären var utslagsgivande, attacken mot Pearl Harbor 7 december 1941. På några månader hade erövringarna, snabbare och större än några andra i modern tid, nått Indiens gräns. Japanerna sade sig ha byggt upp "den östasiatiska välståndssfären", de sade sig kämpa för Asiens befrielse från Europa och Amerika, i några länder upprättades skuggregeringar — men realiteten var japanskt välde och japansk exploatering.

Diktaturen och expansionen gick sida vid sida. Förut existerande lagar mot statsfientlig propaganda blev strängare tillämpade, nya lagar antogs; efter några år var "kontrollen över tankarna" absolut. Kejsardyrkan, den politiska elitens huvudvapen mot den följsamma massan, stegrades till statsreligion; att tala om kejsardömet som ett statsorgan, om kejsaren som en människa blev ett brott. Inom parlamentet restes några protester, men i stort sett medverkade partierna till förändringen eller föll undan. År 1940 beslöts en sammanslagning av alla partier till en enhet. De små radikala riktningarna hade redan dessförinnan slagits sönder eller kapitulerat. Extrema nationalistiska, i regel militära organisationer bidrog genom mord på miss-

hagliga politiker, till och med genom revoltförsök, som med hänsyn till det goda uppsåtet blev relativt milt bestraffade. Domarna och byråkratin lydde order från den ganska snabbt växlande krets av dignitärer som handlade i kejsarens namn. Före Pearl Harbor var diktaturen och likriktningen bragta till fulländning.

Även denna utveckling var anonym. De nationalistiska och antidemokratiska föreningarna hade en viss betydelse, men någon massrörelse under folkliga ledare uppstod inte. Här fanns ingen Mussolini eller Hitler, ingen marsch mot Rom eller defilering för segrande folktribuner, ett minimum av retorik, demonstrationer och till och med ideologi. Hela det japanska samhället svängde hän emot lydnad, reaktion och krig, i takt men utan synlig dirigent. Känslan av att någon eller några måste vara ansvariga förflyktigas inför skildringarna av dessa kabinettsskiften utan bestämda anledningar, dessa oklara förbindelser mellan personer och grupper, dessa kronråd utan protokoll i kejsarens palats. Alla anser sig ha glidit med, ingen anser sig ha fört an.

Att ange mera närliggande drivkrafter är inte svårt, men deras inbördes betydelse är det fåfängt att söka bestämma. Den ekonomiska krisen är här som i andra liknande situationer den mest påtagliga orsaken. Japans handel sjönk mellan 1929 och 1931 med 40 procent, och produktionen undergick en liknande minsk-

ning. Arbetslösheten, knappheten på råvaror och livsmedel stimulerade uppfattningen att Japan var överbefolkat och behövde större livsrum. Även om bönderna inte spelade någon aktiv roll i skeendet, påverkades de starkt av den systematiska militära propaganda som pekade på möjligheten att vinna ny jord i väster och söder. En stor del av företagarna lockades på samma sätt av tanken att finna avsättningsområden för industrin, ehuruväl den marxistiska förklaringen om den av zaibatzu representerade monopolkapitalismen som pådrivande kraft är ytterligt ensidig. Den hastigt tillkomna demokratiseringen av rösträtten ökade spänningen; den växande socialismen och kommunismen eggade, liksom i Italien och Tyskland, reaktionen. Framgången i Manchukuo stegrade militärens prestige och förhoppningarna om stora och lättvunna vinster.

Det internationella läget utvecklades under dessa år på ett sådant sätt att världen syntes upplagd för de största japanska aspirationer. Fascismen och framför allt nazismen influerade åtminstone på gruppen av ideologer och mera principiella propagandister. I Japan framträdde vid denna tid, delvis under detta främmande inflytande, raden av för den nationella diktaturen typiska föreställningar: Japan betecknades som en proletär nation i strid mot de rika, England, Holland och USA; Västerlandet i sin intellektualism

och sitt välstånd var dekadent, medan Japan ännu kunde tro på myter och kallelse; kapitalism och kommunism, liberalism och demokrati var "väsensfrämmande" importvaror; Japans kallelse var att genom krig skapa ett enat och fredligt Östasien, kanske en enad och fredlig värld. Vad man saknade var judar att förfölja; i någon mån ersattes de av de talrika koreanska invandrarna. Kejsardyrkan och rasmystik fanns sedan länge i det ideologiska bagaget.

Till slut: att följa med strömmen, att anpassa sig var särskilt naturligt i detta land, där styrelsens auktoritet alltid varit stark och där växlingen av regim var nästan osynlig. Den främste anpasslingen var solgudinnans son, kejsaren, av allt att döma en stilla och hygglig, något torftig person, som längtade efter mera tid att syssla med sina djuphavsfiskar. Och det väldiga erövringsförsök som nu säges framkallat av vansinnets vind kunde för femton år sedan knappast te sig exceptionellt omoraliskt eller irrationellt. Europa var i krig, Frankrike och Holland var slagna, Ryssland syntes på väg att besegras, England hade stått nära nederlaget och hade ännu inte börjat offensiven; Amerika kanske kunde kastas ur Asien genom en avgörande attack. Framför erövraren låg länder som underkuvats av Västern eller levde under ett eländigt inhemskt styre: det var ett idealiskt byte, försvarslöst, ineffektivt, med outnyttjade rikedomar.

Generalernas revolution

Det japanska nederlaget var totalt. Amerikanska trupper landsteg visserligen inte på de japanska huvudöarna före ockupationen, men likafullt var det uppenbart att Japans motstånd var krossat. Flottan var förstörd, i det närmaste också flyget, som även på grund av bristen på motorolja var ur stånd att hindra den amerikanska bombningen; i fråga om livsmedel och råvaror var situationen lika katastrofal. Atombomberna mot Hiroshima och Nagasaki påskyndade krigets slut, men hade ingen betydelse för utgången. De materiella förlusterna var utomordentligt stora, bland annat så gott som hela handelsflottan och nära 2,5 miljoner byggnader; storstäder som Tokyo och Osaka var till 70—80 procent förintade. Förlusterna i människoliv var däremot relativt små, proportionsvis mindre än i flertalet krigförande länder och obetydliga i förhållande till de tyska och ryska förlusterna. Omkring 800 000 människor hade dödats, av vilka 480 000 militärer (över en tredjedel inom marinen) och 320 000 civila (av vilka 90 000 genom atombomberna). Förutsättningarna för en snabb återhämtning var utan tvivel vida större än i Tyskland,

även om eländet på hösten 1945 syntes vara nästan lika stort.

Kapitulationen ägde rum den 2 september 1945. Några veckor senare var hela Japan besatt av amerikanska trupper. Ockupationsledningen kom, trots att de segrande stormakterna i princip skulle samverka, att helt ligga i USA:s hand, närmare bestämt hos general MacArthur (intill våren 1951) och hans medhjälpare. Amerikanerna samverkade visserligen med en japansk representation, som valdes redan på våren 1946, men de avgörande direktiven och besluten kom undantagslöst från ockupationsledningen. Långt innan fred slöts och ockupationen upphävdes (april 1952) hade general MacArthur, "täckt" av kejsaren och en fasad av demokratiska institutioner, genomfört en politisk och social revolution. Det efter västerländskt mönster för andra gången moderniserade Japan fick full självstyrelse.

Ockupationen skildras nästan genomgående som en stor, i historien nära nog enastående framgång. Det är särskilt två saker som man härvid betonar. Dels det goda förhållandet, i synnerhet under de första ockupationsåren, mellan ockupanter och ockuperade; ett minimum av övergrepp från segrarnas sida, ett minimum av motstånd, sabotage och fientlighet från de besegrades. Dels att de väldiga reformer som beslöts i snabb följd i stort sett innebar ostridiga förbättringar

Den amerikanske amiralen Matthew Perry enligt ett samtida japanskt porträtt. I spetsen för en eskader anlände Perry i juli 1853 till Japan med begäran från amerikanska regeringen att Japan skulle öppna sina hamnar för handel med främmande länder.

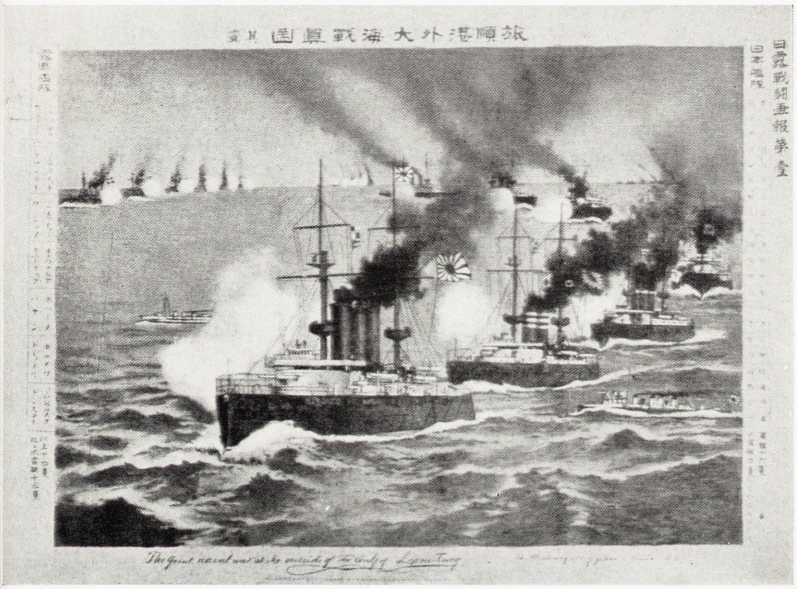

Japanska flottans bombardemang av Port Arthur i mars 1904 återgivet av en japansk konstnär. Efter The Graphic 26 mars 1904.

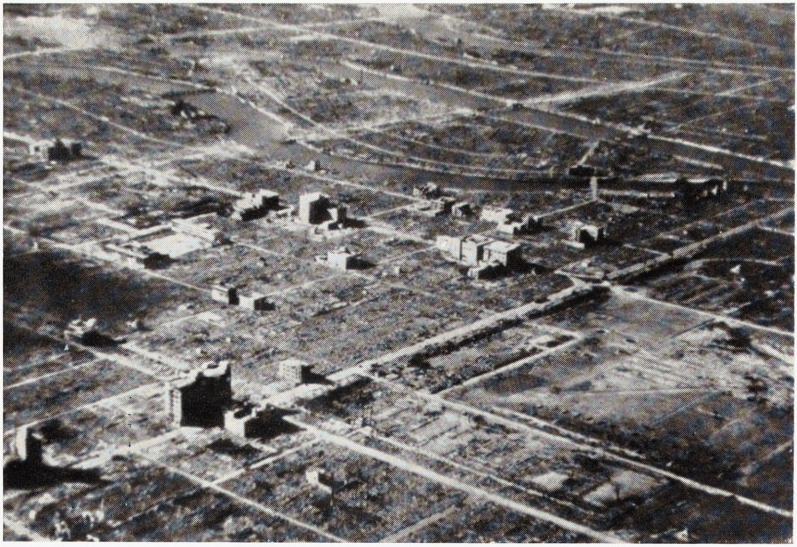

Flygfoto av det förstörda Hiroshima efter det amerikanska atombombanfallet den 6 augusti 1945. Därunder en bild från det återuppbyggda Hiroshima tio år senare. — Foto Pressens Bild.

och av befolkningens stora flertal hälsades med glädje eller i varje fall godtogs utan ovilja. Ockupationen var ett slags diktatur, men en diktatur vars åtgärder kunde anses baserade på folkets önskan.

Denna bild av ockupationstiden tror jag är riktig; i den mån jag haft tillfälle att komplettera de många skriftliga framställningarna med muntliga vittnesbörd, har de bekräftat den gängse uppfattningen. Även personer som nu är angelägna att reducera det amerikanska inflytandet och den amerikanska maktställningen i Japan försäkrar nästan undantagslöst att slitningarna mellan segerlandets militärer och tjänstemän och den inhemska befolkningen var förvånande små, och de anser att ockupationsledningens verksamhet i huvudsak var till Japans bästa. Den japanske publicist och forskare som skrivit det främsta stora arbetet om ockupationstiden — en klartänkt och självständig tidningsman, chef för Mainichi — bestyrker vid ett innehållsrikt samtal denna uppfattning. I några fall torde väl uttalanden av denna art vara uttryck för en officiell hållning, men jag är övertygad om att de gemenligen svarat mot en uppriktig och personlig åsikt.

Varpå beror denna framgång?

Vad relationerna mellan den amerikanska militären och det japanska folket angår finns knappast någon anledning till förvåning; ungefär samma situation före-

låg i Tyskland och Italien. Något svårare var kanske utgångsläget i Japan: krigspropagandan hade på båda sidor varit ytterligt hetsig och överdriven. Amerikanerna hade i Japan framställts som en rå soldatesk, inställd på plundring och våldtäkt; i USA hade — med större fog — den japanska grymheten mot krigsfångar och ockuperade framhävts och japanerna hade skildrats som opålitliga, lömska och outgrundliga orientaler, ofta i kontrast till de milda och förfinade kineserna. Då man möttes synes den ömsesidiga överraskningen ha varit stor: å ena sidan en amerikansk elitarmé, med stränga order om korrekt uppträdande, å andra sidan ett folk, vars lydnad, man kan nästan säga ödmjukhet, mot överheten blivit en tradition. Efter någon tid minskades eller försvann misstron; amerikanerna, som i början trott på dolska planer bakom den undergivna hållningen, fick klart för sig att motstånd och komplotter inte var att befara. Kontakten skapade vänliga känslor, varmed förvisso inte är bevisat att närmare bekantskap mellan folken alltid ger detta resultat; sannolikt bidrog den tidigare hetspropagandan — nu snabbt omställd till förståelsepropaganda — att göra upptäckten av motpartens hygglighet så betydelsefull.

Själva ockupationspolitikens framgång har delvis tillskrivits samma eller närliggande orsaker. Ruth Benedict har i sin berömda bok om japansk folkkaraktär

påstått att japanska krigsfångars totala underkastelse beror på att med tillfångatagandet militärerna känner sig ha "förlorat ansiktet" och därför ser sig själva som fördärvade och värdelösa; en sådan inställning skulle, har det sagts, genom nederlaget ha bibringats hela det japanska folket. En liknande tankegång, mindre extravagant konstruerad, går ut på att nederlaget, efter fyra års segerrapporter, blev en förkrossande chock för det japanska folket — särskilt som inga främmande trupper tidigare landstigit i Japan — och att den uppagiterade nationella överlägsenhetskänslan snabbt förbyttes i ynklighet och underdånighet. Man betonar också att den under århundraden inlärda konformiteten och lojaliteten mot de styrande nu kom ockupanterna till godo. Men härtill kommer mera enkla förklaringsgrunder. Reaktionen mot den regim som fört landet till undergångens brant var utbredd och stark; att kejsaren kunde bevara mycket av sin prestige berodde delvis på den religiösa vördnaden för kejsardömet inom breda folklager, men också på att den regerande kejsaren med viss rätt framställdes som utan ansvar och delaktighet. Stora folkgrupper önskade de reformer som ockupanterna genomförde, eller fann sig åtminstone väl av dem sedan de genomförts; anknytningen till tidigare demokratiseringstendenser stärkte segrarnas ställning. General MacArthur, som förenade en stark, snarast naiv tro på fred, folkstyrelse och hu-

manitet med fasthet, målmedvetenhet och caesariska gester, var enligt allmän uppfattning en nästan idealisk ledare av nyordningen.

Ockupationsstyrets allmänna syften var fastslagna i direktiv som redan före kapitulationen utformats inom de amerikanska utrikes- och försvarsdepartementen. Japan berövades alla erövringar sedan Meijirestaurationen och kom alltså att omfatta endast de fyra huvudöarna. Trygghet skulle vinnas för att "Japan inte i framtiden blir ett hot mot Förenta staterna eller mot världens fred och säkerhet"; därför skulle total avrustning genomföras och alla institutioner av militaristisk karaktär likvideras. Vidare skulle ockupationsregeringen verka för politisk och ekonomisk reorganisation med mål att småningom upprätta en på medborgerlig frihet och demokrati grundad inhemsk styrelse.

Avrustningen utfördes på några månader med utomordentlig grundlighet — det dröjde några år innan man i stället började tala om nödvändigheten av en upprustning. I avmilitariseringen ingick också bestraffning av krigsförbrytare och utrensning av andra ansvariga. Processerna mot dem som ansågs särskilt ha medverkat till aggressionen eller ha befallt eller begått kvalificerade grymheter gällde flera tusen personer; 700 avrättades och än flera dömdes till långa frihetsstraff. Utrensningen var från början ytterst omfattan-

de: högre ämbetsmän, nästan alla medlemmar av folkrepresentationen, de ledande inom zaibatzu och flera andra kategorier, tillsammans nära 200 000. Inom några år fick dock flertalet utrensade tillåtelse att inträda i offentlig tjänst. En orsak till detta var behovet av erfaret och skickligt folk, en annan omöjligheten att fixera någon gräns mellan ansvariga och andra. Den nationalistiska diktaturen i Japan hade växt fram inom den bestående regimen, det var här än svårare än i Tyskland och Italien att utpeka skyldiga; alla var lika skyldiga eller lika oskyldiga. Att ha varit utrensad blev inte något blamant (dock inte heller något ärofullt); av de sexton ledamöterna i den nu sittande regeringen har sju varit utrensade och flera av dem hade mycket höga poster under den "onda" tiden.

Till den ideologiska eller moraliska nedrustningen hörde avskaffandet av Shinto och kejsardyrkan som ett slags statsreligion; i ett kejserligt budskap på nyåret 1946 deklarerades att kejsaren inte var gudomlig. Samma syfte ledde till att den nationalistiska propagandan avfördes ur undervisningen.

Ockupationstidens märkligaste insats var emellertid de väldiga sociala, ekonomiska och politiska reformerna. Här blott en kort översikt; jag återkommer på skilda punkter till detaljerna.

Jordreformen innebar att större jordegendomar, som brukades av arrendatorer eller anställda, inköptes av

staten för att säljas till småbrukare. Nära en tredjedel av Japans odlade jord ingick i denna omkastning av äganderätten; den jord som ägdes av icke-brukare minskades från 46 till 11 procent. På grund av inflationen blev ersättningen till de tidigare ägarna obetydlig, och resultaten av reformen en väsentlig ekonomisk utjämning. Inom industrin och handeln vidtogs liknande åtgärder mot överdriven kapitalkoncentration. Zaibatzuföretagen och kartellerna upplöstes efter amerikanskt mönster och de konfiskerade aktierna såldes till allmänheten; kapitalisterna fick, delvis på grund av inflationen, ytterst ringa ersättning. Denna reform blev dock vida mindre effektiv än jordreformen; tendenser till ny kapitalkoncentration framträdde snart, även om monopolismen definitivt försvagades.

Den sociala likställigheten och den medborgerliga friheten var huvudområden för den nya lagstiftningen. Manssamhället Japan omdanades i grund, åtminstone på papperet, genom att kvinnorna i alla hänseenden fick samma rättsställning som männen. Den medborgerliga friheten — religions-, tryck-, organisationsfrihet — garanterades i en serie lagar och i den nya författningen; särskilt främjades bildandet av självständiga fackliga organisationer. Lokal självstyrelse genom demokratiska organ infördes. Den obligatoriska skolgången ökades från 6 till 9 år och hela

undervisningsväsendet utbyggdes; som mål för uppfostran sattes individualism och självverksamhet; makten över skolorna överfördes i huvudsak till lokala organ, och statens dirigerande verksamhet begränsades. Genom socialpolitisk lagstiftning ökades medborgarnas trygghet samtidigt som familjens ansvar och makt reducerades. Krönet på hela reformarbetet blev 1946 års författning, som söker garantera den politiska friheten och den parlamentariska demokratin.

Sida vid sida med denna modernisering gick den ekonomiska reorganisationen, möjliggjord genom amerikanska anslag på omkring 500 miljoner dollar om året. Genom Koreakriget, som gjorde Japan till en huvudbas för USA:s militära aktioner, inträdde en verklig högkonjunktur, som i huvudsak fortsatt; Japans produktion har nästan fördubblats sedan tiden före det andra världskriget, och landet har aldrig förr upplevat ett liknande välstånd.

Då ockupationen upphörde framstod Japan, i fråga om lagstiftning och institutioner, nära nog som ett mönsterland enligt Västerlandets gemensamma värderingar. Förvandlingen från Japan som inkarnationen av tyranni, militarism och rasstolt nationalism till det fredliga och demokratiska Japan hade tagit mindre än fem år. Är det fråga om fasad eller om realitet? Hur skall Japan påverkas av det internationella läge som gjort det förut allierade Ryssland till västmakternas

motståndare och de forna fienderna Japan, Tyskland och Italien till bundsförvanter? Skall japansk självstyrelse innebära folkstyrelse eller återgång till inhemska traditioner?

JAPANS "SJÄL"

Synden och blamagen

Under den internationella presskonferensen som i mars 1956 hölls i Tokyo yttrade en av utlänningarna till sina japanska kolleger: "Jag har hört så mycket om hur egenartade och hur olika oss japanerna är. Nu när jag träffat er tror jag inte längre på det där pratet. Vi är ju ungefär likadana allihop." Men under den av japanerna anordnade resan förekom säkerligen främlingarna emellan hundratals samtal i vilka man trodde sig kunna fastställa speciella egenskaper och beteendemönster hos japanerna. Vilken uppfattning är den riktiga eller, rättare sagt, den mest väsentliga? Och vilka särdrag i åskådning och uppträdande — ty att sådana särdrag likväl finns är självfallet — i förhållande till "västerlänningar" företer japanerna? Det är här inte fråga om att söka någon japansk själ eller någon nedärvd nationalkaraktär (även om föreställningar härom fortfarande skymtar i litteratur och debatt), utan om på traditioner, miljö och uppfostran beroende drag. Jag förbigår alldeles sådana lättvindigheter som innebär att man bakom några händelser under ett visst skede spårar varaktiga och dominerande egenskaper, såsom då japanerna — under århundraden levande i

fred och isolering — efter Meijirestaurationen ofta påstått till sin natur vara speciellt krigiska eller inriktade på att imitera andra folk.

Inom litteraturen möter de mest skilda påståenden. Några författare framhåller japanernas allmänmänsklighet eller deras likhet med västerlänningarna, andra deras särprägel. Det är inte ovanligt att man börjar med satsen att japanerna är så olika och så outgrundliga att det är omöjligt för en amerikan (eller engelsman eller fransman) att förstå dem — för att i det följande komma med en bestämd och utförlig karaktäristik. De bilder som formas är högst skiljaktiga. Hos Lafcadio Hearn, som under årtionden mer än någon annan påverkat amerikansk och europeisk uppfattning, möter en idyll av ordning, förfining, artighet och hänsynstagande, en stilla romantik. Japanen Nitobe, vars bok "Bushido, the Soul of Japan", likaså haft stort inflytande, framhäver mod, trohet, hederskänsla, självdisciplin och ärlighet som speciellt japanska egenskaper. Den under senare år mest berömda av dessa skildrare, Ruth Benedict ("Chrysanthemum and the Sword"), söker visa att japanen lever i ett komplicerat system av skyldigheter och normer. Det korrekta och värdiga uppträdandet, inte rättvisa och godhet, är det väsentliga; skammen eller blamagekänslan, inte skuldkänslan, är drivande kraft. "Skamkulturer litar på yttre sanktioner för att säkerställa ett gott uppförande,

inte, såsom verkliga skuldkulturer, på en inre övertygelse om synd."

Att dessa och andra skildringar till stor del bygger på en begränsad miljö under ett visst skede är lätt att påvisa. Hearn levde, gift med en japanska, i en gammaldags omgivning; som missnöjd, rotlös och relativt misslyckad amerikansk journalist var han benägen att uppskatta och överdriva den av exotism kryddade trivsamhet han fann i Japan. Nitobe utgår från samuraimoralens bästa sidor, och Japans själ blir för honom en idealiserad version av en socialgrupp i utdöende. Ruth Benedict, som inte besökte Japan, kom till sina resultat främst genom att studera japanska emigranter i Amerika; undersökningar efter kriget har visat att de begrepp som hon ansåg vara centrala ofta inte är kända eller förstådda i samtidens Japan (Stoetzel, "Without the Chrysanthemum and the Sword"). I andra fall är det tydligt att Japanporträtten är starkt färgade av porträttörernas nationalitet, miljö eller ideologi. Under och strax efter det andra världskriget producerades en rad karikatyrer av Japan — med grymhet och lömskhet som stereotyper — i Amerika; sedan några år är tendensen den motsatta. Psykoanalytiker kommer från skilda utgångspunkter till de mest olika och var för sig bisarra resultat: Gorer konstaterar aggressioner och komplex på grund av att de japanska mödrarna alltför tidigt lär barnen att vara "rums-

rena", Maloney, som särskilt analyserar den japanska psykoanalysen, ställer ett antal japanska sjukdomsfenomen i sammanhang med modersbindningar av egenartad natur.

I ett viktigt hänseende ger dock nästan alla undersökningar och intervjuer liknande resultat. Kollektiviteten framstår i Japan, i jämförelse med Västerlandet, som mera betydelsefull än individen. Honnörsorden är plikt, trohet, lydnad, offervilja, självdisciplin, artighet, värdighet, korrekthet. Alla dessa ord antyder existensen av allmänt erkända normer för uppförandet, av högre sociala enheter för vilka den enskilde böjer sig. De högre enheterna är främst kejsaren-nationen och familjen, men även kollektiv av annan art, skolan, kommunen, bysamhället, yrkesorganisationen. Om ett genombrytande av de givna normerna för att nå godhet eller lycka är inte fråga, i varje fall inte i samma grad som i Europa och USA. Då Ruth Benedict talar om skuld och skam, om synd och blamage, är det väl detta som hon vill uttrycka. Synd, det är ett brott mot något som står över de mänskliga reglerna, Gud, samvetet, det inre ljuset; blamagen är att förbryta sig mot god sed och vedertagen ordning eller att svika sina skyldigheter mot högre mänskliga institutioner.

Inför denna karaktäristik, som alltså synes tämligen

allmänt godtagen, är emellertid några distinktioner nödvändiga. Är skillnaden mellan synd och blamage så stor om man inte anlägger just Benedicts och andras speciella synpunkt? Kan inte själva känslan vara alldeles densamma, även om de bud eller normer vilkas brytande framkallar känslan är av olika art? Det är möjligt att på denna punkt mot Benedict åberopa Lafcadio Hearn, som i ett huvudarbete ("Japan: an Interpretation") förklarar att japanerna betraktar ett felsteg "inte bara som en blamage, utan som en synd". Viktigare är kanske att Benedict i enlighet med amerikansk moral med synd kan misstänkas mena först och främst sexuella förvillelser; i fråga om sexualitet har japanerna — åtminstone för männens del — en mindre puritansk uppfattning än den i Amerika härskande, och man frågar sig om det är syndkänslor på detta område som Benedict närmast efterlyser. Vid samtal med japaner och amerikaner och amerikaniserade japaner har det slagit mig att begreppsparet synd —blamage bör ses särskilt ur denna synvinkel.

Benedicts och andras analyser går, koncentrerade och preciserade, ut på att konformiteten, den sociala sedvänjan, det passande är viktigare i Japan än i USA och Västeuropa. Det bör framhävas att denna uppfattning är vanlig, för att inte säga dominerande, även i västerländska folks karaktäristiker av varandra. Alla folk anser sig vara individualistiska, medan de andra

är uniforma och likriktade; tyskarna säger det om fransmän och engelsmän, fransmännen om engelsmän och tyskar, engelsmän om tyskar och fransmän. Detta sammanhänger antagligen med att vi lätt observerar det avvikande inom det egna folket, som vi känner, medan vi i fråga om främmande folk beaktar det för alla gemensamma — ungefär på samma sätt som vi tycker att alla negrer ser ungefär likadana ut. Härtill kommer att individualism i Västerlandet blivit en hedrande egenskap; den folkliga självkaraktäristiken blir alltså ett självberöm.

Trots dessa reservationer synes det sannolikt att den övliga karaktäristiken av japanerna innehåller en kärna av sanning. Japanerna har, utom under korta skeden, levat under ett auktoritärt styre. I äldre tid, före Meiji, var människornas liv reglerat så i detalj såsom knappast någonsin i andra länder: staten föreskrev hur varje samhällsgrupp — även för bönder med skilda inkomster gällde skilda regler — skulle klä sig, hur dyra presenter som fick ges, vilka rätter som fick serveras på en bjudning. Denna reglementering kombinerades med en morallära av konfucianskt ursprung, i vilken lydnaden — hustru mot man, barn mot föräldrar, enskilda mot överhet — var det centrala budet; denna morallära har intill ockupationen varit den officiella och härskande. Politiskt har Japan i stort sett varit en polisstat, jämförlig med det tsaristiska Ryss-

På ön Miajima söder om Hiroshima ligger en av shintokultens mest berömda och besökta helgedomar. — Foto Georg Oddner.

I september 1945 gjorde kejsar Hirohito en artighetsvisit hos ockupationstruppernas överbefälhavare general MacArthur och bröt därmed en flertusenårig tradition. Några månader senare avskaffades shintoismen som statsreligion och kejsaren nedlade sina anspråk på gudomlighet. — Foto Pressen Bild.

land, under expansionsskedet snarare med de kommunistiska och nazistiska regimerna. Konformism och bristande individualism ter sig som självfallna följder av detta förflutna, tendenser, vilka under kortare eller längre tid dröjer kvar även i ett annat andligt klimat. Frågan om Japans framtid är till stor del frågan om hur snabbt och hur fullständigt den nya ordningen ändrar attityder och beteenden.

Bland intellektuella japaner finner jag ofta en förklarlig reaktion mot de schematiska beskrivningar av japansk folkkaraktär som överflödar i litteraturen. Några överdrivna och konstiga uttalanden från japanskt håll tas upp av europeiska och amerikanska författare och får tjäna som bevismaterial i ännu mera överdrivna och konstiga skildringar, säger en av Japans främsta statsvetenskapsmän. Utlänningar vill helst betrakta oss, liksom andra avlägsna och föga kända folk, som kuriositeter, och på det sättet har en rad myter om Japan uppstått. Hearn, med sitt tal om älskvärda kvinnor, ålderdomliga seder och körsbärsblommor, är lika ensidig som de amerikaner vilka efter Pearl Harbor beskrev oss som gula djävlar. Det är självklart att den långa isoleringen formade ett visst handlingsmönster, att tiden av imitation och modernisering trängde andra tendenser i förgrunden och att expansionstidens diktatur på ännu ett annat sätt på-

verkade folks tänkande och uppträdande. Man måste begripa att olikheterna individerna emellan är lika stora bland oss japaner som inom andra folk, att det är orimligt att se oss som nittio miljoner kopior. Det är sant att konformismen här har starka rötter i historia och miljö, men på några år eller årtionden kan hållningen i grund förändras.

De sedvanliga, i stort sett självbelåtna klichéerna om det egna folket möter emellertid också i Japan. Det sägs att japanerna är komplicerade, känsliga, subtila, omedvetna om sitt eget värde, benägna att underskatta sig själva och att beundra och efterlikna det utländska; den bristande egoismen och egocentriciteten är deras storhet. På grund av den delvis i psykoanalysen bottnande jargong enligt vilken ett visst uppträdande kan tydas som bevis på en egenskap av rakt motsatt typ blir försök att diskutera dessa frågor med stöd av faktiska skeenden i regel fruktlösa. Säger man att Japans krig och krigsideologi inte vittnar om underlägsenhetskänsla och respekt för främlingar, svaras det att just den osäkre och på sig själv tvivlande har behov av att göra sig gällande och uppträda med kraft och brutalitet. I samma genre går de vanliga uttalandena av utländska kritiker som i artigheten och undfallenheten ser ett inverterat uttryck för hårdhet och aggressivitet. Men därmed kommer vi över från den speciellt japanska debatten till den allmänmänskliga slapphetens område.

Många religioner och ringa tro

I Japans årligen utgivna officiella statistiska handbok ("Japan Statistical Yearbook") kan man i den senaste årgången inhämta att Japan år 1953 hade 87 miljoner invånare. Går man till avsnittet om religion möter uppgiften att landets skilda religiösa samfund, mellan 300 och 400 till antalet, hade över 129 miljoner anhängare. Shinto (med omkring 140 sekter) redovisar 78 miljoner troende; buddismen (160 sekter) 48 miljoner, de 36 kristna samfunden bortåt en halv miljon (av vilka ungefär hälften katoliker); härtill kommer några miljoner på andra icke närmare specificerade religiösa riktningar. Antalet tempel och präster (eller religionslärare) är också förvånande: 100 000, respektive 192 000 på shinto, 76 000 respektive 135 000 på buddismen, 2 100 och 12 000 på kristendomen. Överraskningen minskas inte av att uppgifterna om shintos och buddismens anhängare företer väldiga olikheter från år till år; shinto redovisar exempelvis 70 miljoner 1951 och 34 miljoner 1952. Det är inte underligt att de mest stridiga och förvirrade påståenden görs om religionernas utbredning i Japan.

I en annan publikation som också har officiell ka-

raktär (utarbetad av ockupationsregeringen, sammanfattad i boken "Religions in Japan") är siffrorna, som visserligen i regel gäller år 1946, av helt annan art, särskilt för shinto. Här uppges nämligen antalet shintoanhängare till 10 miljoner, buddisterna till 43 miljoner; omkring en tredjedel av folket tillhör ingen religiös grupp. Den huvudsakliga förklaringen är att den officiella statistiken är felaktig; den bygger på de religiösa organisationernas egen uppskattning av antalet anhängare, och shintoprästerna synes helt enkelt räkna alla besökare i sina tempel eller helgedomar (varför jag själv torde med tre eller fyra enheter förbättra deras statistik för 1956).

Men dessa underligheter är typiska för den religiösa situationen i Japan, de många religionerna och sekterna och deras sammanblandning, motsättningen mellan siffra och realitet, mellan religionstillhörighet och tro. Jag fick ett starkt intryck av oklarheten och oredan då jag frågade en del bildade japaner om deras religion. Svaret var i allmänhet: "Jag är inte religiös, men min familj är buddistisk." Då jag därefter frågade vilken sekt de hade anknytning till var okunnigheten i regel total. Med hjälp av de kunskaper jag inhämtat i några handböcker sökte jag genom ytterligare frågor klara ut familjens religiösa status. Det visade sig stundom omöjligt. Mina ansträngningar resulterade blott i

att den jag intervjuade fick en vag föreställning om innehållet i den troslära som hans familj, och ofta han själv, officiellt bekände sig till.

Den äldsta japanska religionen, shinto, var ursprungligen en primitiv animism, förenad med dyrkan av naturföremål, platser och djur såsom besittande förmåga att hjälpa och skada; på ett senare stadium uppkom kulten av förfädernas andar och av kejsaren som de världsskapande gudarnas ättling. Särskilt på den japanska landsbygden fortlever shinto i urgammal form. I skildringar av de japanska böndernas liv från senare tid framhäves de många och egenartade former i vilka denna enkla religiositet gestaltar sig (Robertson Scotts klassiska "The Foundations of Japan", John Embrees' sociologiska studie av en japansk by "Suye Mura"). I vad mån det är fråga om religiös tro eller om av traditionella talesätt helgade vanor är självfallet svårt att bestämma. Det finns gudar (för att bruka ett kanske alltför starkt ord) för resande, för barnsbörd, för tandvärk, djur-, havs- och bergsgudar, heliga föremål, reningsceremonier och talismaner, med vilka man övertygar och betvingar. Centra för kulten är — utom de små altaren i hemmet — av präster vårdade helgedomar eller tempel, i regel ytterst torftiga och oansenliga, där man dyrkar med tyst bön,

eller helt enkelt tystnad, och genom offergåvor. Vid festliga tillfällen förekommer danser, pantomimer och mera invecklade och ståtliga arrangemang. I stor utsträckning besöks de mera berömda helgedomarna som sevärdheter; klasser av skolbarn är här än vanligare än på Skansen hos oss. Att uppskatta hur många som hör till eller tror på dessa former av shinto är alldeles omöjligt, eftersom något system med församlingar och fasta medlemmar inte finns och för övrigt trosläromas innehåll knappast kan bestämmas. Emellertid finns ett antal mera doktrinärt utbildade och fast organiserade shintosamfund; det är dessa shintosekter som beräknats ha omkring 10 miljoner medlemmar. Ofta skiljes mellan tempelshinto (shrine shinto) och sektshinto i arbeten om shintoismen.

Shinto innefattade redan under äldre tid kejsardyrkan. Men då shinto stundom likställes med kejsardyrkan sammanhänger det med att under Meijitiden regeringen alltmera systematiskt utnyttjade shintos helgedomar för att propagera en ideologi som huvudsakligen eller uteslutande bestod i kejsardyrkan och nationalism. Denna statsshinto måste skiljas från tempelshinto och sektshinto; den bildade ett slags överbyggnad på shintoismen — och en överreligion i förhållande till alla religioner — som omfattade de för den statliga propagandan tjänliga partierna av shintos föreställningsvärld.

Buddismen kom, jämte andra kinesiska influenser, till Japan på 500- och 600-talen. Inom kort blev den under de styrandes beskydd den härskande religionen, eller åtminstone den härskande klassens religion. De buddistiska organisationernas politiska maktställning bröts visserligen i samband med shogunatets införande omkring 1600, men buddismen blev, dirigerad av statsledningen, ett slags statsreligion: alla måste antecknas i buddistiska tempel, och de buddistiska prästerna — en andlig polis vid sidan av den världsliga samurai — skötte registrering av flyttningar, ombyten av yrke, födelser, giftermål och dödsfall. Med Meijiregimens införande av religionsfrihet upphörde denna förbindelse mellan stat och kyrka; endast shinto i form av kejsardyrkan understöddes av staten. Att en så stor del av befolkningen åtminstone formellt är ansluten till buddismen sammanhänger emellertid med att under en lång tid alla undersåtar registrerades som buddister.

Den för buddismen centrala läran om livsviljans övervinnande spåras i alla de talrika japanska sekterna; "att leva är att dö", förkunnar Jodesekten, "att dö är att leva", heter det hos Zen. Olikheterna emellan dessa sekter, som under äldre skeden stridit nästan lika våldsamt som de kristna samfunden i Europa, är emellertid djupgående. Vissa sekter erkänner många gudar, andra ingen, vissa tror på ett liv efter detta med himmel och helvete, andra förkunnar förintelse

eller uppgående i gud. Frälsning kan enligt skilda läror vinnas genom en intensiv tro, som främst uttryckes i ständigt upprepande av Buddhas namn, genom meditation, asketism eller utförande av bestämda riter; en exklusiv sekt tror på livstörstens släckande genom tillfredsställande i form av pliktmässiga utsvävningar. Av särskild betydelse har Zensekten varit såsom den socialt förnämsta religionen, "samurais religion" (nu nio miljoner anhängare). Zen vill nå en extatisk tomhet i självdisciplin och självförsjunkande genom andlig och fysisk gymnastik. Komplicerade, till perfektion drivna övningar eller uppträdanden skall göra kroppen till ett redskap som användes, men också kan kastas bort, i suverän överlägsenhet. Fäktningen, bågskjutningen, teceremonin, ordnandet av blommor, alla dylika japanska specialiteter är införda eller särskilt utbildade av Zen; böcker som Herriget, "Zen in der Kunst des Bogenschiessens", och Okakura-Kakuzo, "The Book of Tea", ger en god föreställning om dessa egendomliga sammanhang.

Utmärkande för Japans religiösa utveckling är att en blandning eller sammansmältning av religionerna ägt rum; den framträder i dogmer, riter och moral. Buddismen i dess skilda former påverkade tidigt shintoismen; denna gav i sin tur de buddistiska sekterna en speciell inriktning. Att en buddist besöker ett shinto-

tempel och deltar i ceremonierna är ingenting ovanligt, och även ett utbyte av motsatt art förekommer. Flera av de buddistiska sekterna upptog shintogudar i sin himmelska värld, liksom den katolska kyrkan befordrade lokala gudomligheter till helgon, och shinto utförde liknande annexioner; ofta identifierades Buddha och shintos främsta gestalt, solgudinnan. Likaså kunde buddismen, genom subtila resonemang, assimilera dyrkan av förfäder med sin lära. Ett slags arbetsfördelning på riternas område har inom skilda tider och områden genomförts; shinto har tagit hand om det jordiska, giftermål, symboliska festligheter, firandet av kejsaren och av vunna segrar, medan vad som hörde döden till blev buddismens sak. En förening av från skilda håll kommande element präglar till stor del troslivet i Japan.

I fråga om moralen, eller kanske rättare den allmänna hållningen till livet, har sannolikt dessa tendenser till sammansmältning, omfattande också den från Kina införda konfucianismen, varit mest betydelsefull. Plikterna mot överheten och familjen, troheten och lydnaden har färgats av buddismens känsla för det förgängliga och oväsentliga i allt jordiskt. Självdisciplinen, som tvingar till behärskning av tal, miner och åtbörder och ett muntert uppträdande i sorg och motgång, har väl gått samman med konformismen och de buddistiska övningarna, med såväl undersåtligheten

som livsföraktet. Detsamma gäller den formalisering, den ritualisering av livet som gör det till en dans med tusen turer, där det inte gäller godhet och lycka, utan att undvika blamanta felsteg. I hållningen till döden tycker man sig finna den mest intima föreningen. Å ena sidan den livsförnekelse, den bleka och resignerade dödsmedvetenhet som präglar så mycket av litteraturen, å andra sidan den fatalism och det dödsförakt som var kärnan i samurai och som i senaste tid uttryckts i massoffren vid Port Arthur och i de japanska dödsflygarnas attacker — steget har inte varit långt mellan dessa attityder, mellan Schopenhauer och hjälten. Den japanska litteraturens berömdaste treradersvers (haiku) uttrycker förgängelsetanken och dess godtagande i förening med ett sprött "trots allt" från livsviljans sida.

The world of dew
is a world of dew
and yet, and yet.

Alla uttalanden och undersökningar tyder på att religionen, i varje fall religionen som tro och rättesnöre, har mycket ringa betydelse i Japan, utom möjligen inom en del av jordbrukarklassen. Sådana bedömanden är visserligen vanskliga; även i Västerns stater är det tydligt att endast en ringa del av dem som tillhör en kyrka tror på eller ens känner till dess huvuddog-

mer eller visar något intresse för gudstjänster och kulthandlingar. Men i Japan tycks de religiösa ceremonierna i alldeles ovanlig grad ha kommit ur bruk eller ha blivit rena vanehandlingar; man sätter en blomma eller en skål ris framför husaltaret liksom man utför sina tvagningar och sina utdragna bugningar. Och framför allt är det medvetna förnekandet av all religiös tro vanligare än på andra håll.

Åtskilliga konkreta förhållanden tyder på att denna uppfattning om japanernas ringa religiositet är riktig. De av Stoetzel och andra i Unescos regi gjorda opinionsundersökningarna visar att ett fåtal, 10—30 procent, inom undersökta städer anser sig tro på någon religion; särskilt bland ungdomen är den klara förnekelsen dominerande. På frågan om vilken verksamhet som ger den största tillfredsställelsen svarar blott några få procent med en hänvisning till religion. Vid besök på olika universitet erhöll jag uppgiften att studenterna, om de tillfrågas om sin religion, nästan genomgående svarar att de inte har någon. Själv blev jag förvånad över att nära nog alla jag talade med var så likgiltiga att de knappast visste något om saken, eller också, i regel som något självklart, svarade att de inte på något sätt var religiösa. I vissa fall, särskilt vid begravningar, är det dock även för de icke-troende naturligt att anlita prästerlig hjälp.

Om orsakerna till dessa förhållanden är det ganska

fåfängt att spekulera. Möjligen ligger det något i påståendet att kejsardyrkan under en lång tid för en stor del av folket övertagit den mera egentliga religionens roll. Att religiös undervisning inte förekommit i skolorna — och att speciellt religiösa skolor är ytterst fåtaliga — bör också nämnas i sammanhanget. Kanske har den primitiva karaktär som de religiösa manifestationerna i regel haft lett till att med intellektualisering och modernisering en allmän reaktion mot religionen inträtt. Det bör betonas att dessa reflexioner inte gäller kristendomen som, praktiskt taget utrotad efter de första missionsförsöken, under Meijitiden och senare vunnit åtskillig terräng. Då så gott som alla kristna är konvertiter eller ättlingar i första eller andra led till konvertiter, kan det antas att de är mera bestämt och ivrigt troende än flertalet s.k. buddister eller shintoister, respektive kristna i länder där kristendomen är den traditionella religionen.

Den himmelske kejsaren

"Den heliga tronen upprättades då himlen och jorden åtskildes. Kejsaren har nedstigit från himmelen, gudomlig och helig." Så framställer furst Ito, den ryktbaraste av Meijitidens statsmän, ursprunget till kejsarens ställning i sin kommentar till 1889 års författning. Han utgick från den berättelse om gudarna och skapelsen som efter muntlig tradition sammanställdes i skilda skrifter på 700-talet. Denna i kejsardyrkan kulminerade gudasaga blev under den följande tiden överskuggad av buddistiska och andra religiösa föreställningar, men torde ha bevarats som en folktro av betydelse för kejsarens position. Omkring år 1800 aktualiserades kejsarmyten i en rad ideologiska arbeten; med Meijirestaurationen blev den införd i skolorna och undervisningen av de värnpliktiga och blev i stigande grad och under alltmera systematisk tillskyndan från myndigheternas sida ett slags statsreligion, en överreligion, som alla, även buddister och kristna, småningom accepterade. Vid krigsutbrottet 1939 var över 100 000 tempel med omkring 17 000 präster (ofta pensionerade officerare) anvisade uteslutande för denna kult, statsshinto. Själva kulthandlingarna, ägnade kejsaren, de

dödas, särskilt de i krig fallnas andar och fosterlandet, var utomordentligt enkla: böner, predikningar eller föredrag, en del symboliska gester. Kejsardyrkan förknippades så nära med förkunnelse om ras, nationell mission och nationell moral att den praktiskt taget kan identifieras med japansk nationalism. År 1937 utgav regeringen under medverkan av framstående vetenskapsmän och skolmän en bok, "Kokutai No Hongi" (ungefär "Japans nationella idé"), där alla de väsentliga doktrinerna sammanfattades; boken, som spreds i mer än två miljoner exemplar, översattes efter kriget till engelska och är den centrala källan för förstående av den japanska "myten" sådan den gestaltades i ett skede av upphetsad nationalism.

Gudasagan finns inte skäl att närmare gå in på. Det väsentliga är att skapandet av Japan framstår som gudarnas huvudbestyr och att kejsaren säges vara ättling av gudarna, närmast den vid skapelsen särskilt verksamma solgudinnan. "Lika länge som himmel och jord skall den kejserliga tronen bestå." Kejsaren blir genom sin härkomst gudomlig; hans välde över Japan — kanske över hela världen — är ett moment i den gudomliga världsordningen.

Redan på denna punkt uppstår emellertid frågan om de övliga engelska översättningarna riktigt återger den japanska tankegången. Det har sagts — för att stanna blott vid ett huvudproblem — att det ord,

"kami", som brukar översättas med "gud", i själva verket betyder något annat och mindre; "kami" är blott "något högre" eller möjligen ungefär detsamma som "mana", det ord med vilket religionshistorien brukar beteckna den mystiska kraft som föreställes i skilda religioner. Jag skall naturligtvis inte ta upp denna av shintoforskarna diskuterade fråga. Vad även en lekman kan fastslå är emellertid att ordet "kami" i dessa sammanhang brukas på ett sådant sätt att "gud" eller "gudomlig" ter sig som den närmaste motsvarigheten. Det är naturligt för i engelska kunniga japaner att på tal om kejsarföreställningarna uttrycka sig som vi gör i rent religiösa förbindelser. Kejsaren är för oss, skriver exempelvis den kristne Nitobe, "himlens personlige representant på jorden".

Tror då folk, har de under senare tid trott på kejsarens gudomliga ursprung? Många förvånar sig över denna möjlighet; att kejsarmyten kan tas på allvar, skriver Holtom, amerikansk baptist och berömd shintoforskare, visar att människor kan läras att godta vilka konstigheter som helst. Skillnaden i rimlighet eller orimlighet mellan den japanska gudasagan och den kristna läran om en Guds son, född för omkring 2 000 år sedan för att återlösa mänskligheten genom lidande och död, är dock inte lätt att se. Och det är klart att vid sidan av dem som tror, i mera ordinär mening, finns i Japan som på andra håll folk som

halvtror, som inte bryr sig om saken, som låtsas tro, som kommer ifrån det hela genom att tala om symboler eller som sopar bort sanningsfrågan med en nypa pragmatism. "Även ett strömmingshuvud är något, om man tror på det", lyder ett gärna citerat japanskt ordspråk. Det obestämda ordet "kami" är för övrigt tjänligt då det gäller att glida från tro på det absurda till erkännande av det självklara och banala.

De många japaner som jag frågat om de eller deras bekanta trott eller tror på kejsarens gudomlighet har genomgående svarat nej; "jag har aldrig träffat någon som tror på dessa underligheter", är ett vanligt svar. Men mina sagesmän skulle säkert inte ha vågat svara så för femton eller tjugu år sedan. Till svaret lägges förståeligt nog ofta en erinran om att kejsarkulten varit en ingrediens i nationalismen, att den, liksom andra religiösa föreställningar, av icke-troende ansetts vara en god stimulans för folket och att sannolikt enklare folk, främst bönder, trott — i ordets egentliga mening — på kejsarens gudom. I demokratiska monarkier talas det ofta om konung och fosterland som om det vore en och samma sak, säger ett av mina intervjuobjekt; skillnaden mellan er och oss är att vi drivit tanken med sådan våldsamhet att man märker dess tokighet.

"Kokutai No Hongi" och andra liknande aktstycken identifierar gudarna, kejsaren och den japanska nationen. Himlen gav, yttrade minister Hiranuma vid dynastins 2600-årsjubileum 11 februari 1941 (på grund av många utbyten av arvingar och adoptioner ett jubileum av exceptionell falskhet), kejsarfamiljen väldet över Japan. "Dynastierna i andra länder har byggts upp av människor ... medan Japan har en helig tron. Det kejserliga styret i Japan är av himmelskt ursprung." Till det gudomliga rättfärdigandet sluter sig emellertid ett historiskt och moraliskt. Kejsaren har vårdat sig om sina undersåtar som en far om sina barn, han har sett till att yrken och näringar utvecklats, att människorna fått mat och kläder. Folket är därför skyldigt honom oändlig tacksamhet. Trohet mot kejsaren är den första plikten, att dö för honom en ära. Den ödmjukhet inför kejsaren som är ledmotivet kommer kanske klarast fram i de många konstlösa treradsdikter (av vilka kejsar Mutsuhito lär ha skrivit 30 000) som citeras i "Kokutai":

Ack, om jag kunde dö
under kejsarens fana
fast jag ej är förtjänt av ett namn.
Jag prisar mina föräldrar
som gav mig livet
så att jag får tjäna kejsaren.

Det japanska folket och kejsaren bildar en enhet. Från denna sats går man på ideologers vanliga vis över till fördömande av allt som bryter mot enigheten. Var och en skall vara nöjd med sin lott, skilda grupper och klasser måste leva i harmoni och gemenskap. "Japan står högt över andra stater, och dess folk är överlägset andra nationer." Denna överlägsenhet grundar sig emellertid främst på en hjärtats renhet, vars uttryck är trohet, självuppoffring och enighet. Japanerna har visat stor, kanske alltför stor benägenhet att efterbilda andra folk, men de kan genom att hålla fast vid och utveckla det sant japanska skapa något högre än andra, en syntes krönt av nationell känsla. Det väsentliga är att avvisa den västerländska intellektualismen, som för med sig materialism, individualism, liberalism, socialism och kommunism. Även de totalitära systemen i Västerlandet är på grund av sin rationella och konstruktiva karaktär det intuitiva Japan främmande. "Folket måste mer än någonsin skapa och utveckla ett nytt Japan genom sin oföränderliga nationella idé och mer än någonsin skydda och stärka den kejserliga tronen, som skall bestå lika länge som himmelen och jorden. Detta är vår mission." Så slutar "Kokutai", som i torftighet överträffar även fascism och nationalsocialism. Att den företer en del likheter med de nationalistiska doktrinerna i Europa är emellertid uppenbart; den mest markerade skillnaden är att kejsaren snarast

framstår som en gud att dyrka och offra sig för, medan Hitler och Mussolini skildrades som aktiva ledare.

Också den expansionistiska ideologin anknöt till gudasagan. I denna finns några satser om att enligt gudarnas önskan hela världen skall bli "en familj" och leva "under samma tak". Med hänvisningar till denna tanke framställdes de japanska erövringarna som verk i fredens och världsenhetens tjänst; det gällde att förverkliga de idéer som gudarna helgat. På detta sätt utformades, visserligen i mycket mindre omfattning än i nazism och kommunism, ett slags diplomatiskt dubbelspråk; med fred kunde man exempelvis mena fred i vanlig enkel mening likaväl som krig för att bringa världen eller delar av den under japanskt välde. "Att hävda rättvisan och göra världen till en enda familj är det stora bud som vi mottagit från våra kejserliga förfäder och som vi natt och dag verkar för" (kejsaren 1940). "Principen om hela världen under samma tak förkroppsligas av kejsardömet. Det innebär att kejsarens gränslösa dygder skall råda i hela världen" (premiärministern amiral Yonai 1940). "Japans handlingar under kejsaren har undantagslöst grundats på principen om internationellt broderskap" (premiärministern general Kuniaki, januari 1945).

I det föregående har jag blott refererat officiella skrifter och uttalanden. Professorliga ideologer gick vida längre i vildhet. De förklarade exempelvis att

"om det inte fanns någon kejsare, kunde ingen människa födas" och att "utan den japanske kejsaren skulle inga nationer i världen ha uppkommit, eftersom han är arvtagare till hela universums skapare — solgudinnan". Om en nation satte sig emot kejsaren, var det dennes plikt att framtvinga lydnad "liksom då en moder agar ett elakt barn" (Fujisawa).

En av ockupationsregeringens första åtgärder var att kejsardyrkan och vad därmed sammanhänger avfördes från skolundervisningen och att de åt shinto ägnade helgedomarna med deras präster inte fick stöd eller hjälp från statens sida. På nyåret 1946 tog kejsaren enligt general MacArthurs direktiv avstånd från tron på sin egen gudomlighet: "Banden mellan oss och vårt folk har alltid grundats på ömsesidigt förtroende och ömsesidig tillgivenhet. De har inte varit beroende endast av legender och myter. De är inte bestämda av den falska föreställningen att kejsaren är gudomlig och att det japanska folket är överlägset andra nationer och kallat att styra världen." Deklarationen var visserligen både osann och oklar, men den utgjorde dock ett underkännande av äldre uppfattningar och anspråk. I 1946 års författning framställdes kejsaren såsom blott en symbol för staten, och hans maktlöshet framhävdes med större skärpa än i någon annan parlamentariskdemokratisk författning.

I vad mån kejsardyrkan fortfarande är av betydelse inom vissa folkgrupper hör till de frågor som diskuteras i det nya Japan. En regeringskommentar till 1946 års författning betonar att det japanska folkets tillgivenhet för kejsaren är obruten och att denna känsla är en väsentlig del av "den japanska idén"; men samtidigt slår man fast att kejsarens ställning är en helt annan än tidigare. De helgedomar som i privat regi fortfarande har kejsardyrkan som en huvuduppgift har efter ockupationstiden ökat i antal och fått flera besökare, men åtskilligt tyder på att detta har föga med kejsardyrkan att göra: shintotemplen hör i detta på sevärdheter och nöjen fattiga land till turistattraktionerna, och deras lockelse förstärkes av att prästerna för att hålla rörelsen gående ordnar danser och upptåg av skilda slag. Allt tyder dock på att kejsardömet har stöd av en överväldigande majoritet och att kejsaren — som i motsats till Västerns publicitetshungriga monarker lever i förnäm avskildhet — är omgiven av större och mera irrationellt grundad respekt än andra statschefer.

Inom den japanska högern är det särskilt vanligt att man framhåller sin vördnad för kejsardömet, och många önskar en revision av 1946 års författning i "kejsarvänlig" riktning; de betygar emellertid tillika att de respekterar demokratin och inte har någon tanke på att återvända till det gamla systemet. Flera av kej-

sardyrkans och nationalismens mest extrema ideologer är fortfarande verksamma som författare, så den nyss nämnde Fujisawa och hans något mindre bisarre kamrat Yasuoka. I sina skrifter och vid samtal klargör dessa gamla reaktionärer att de väl följer de antidemokratiska och antirationalistiska rörelserna i Västerlandet; jämte Hegel, Carlyle, Nietzsche och Treitschke åberopar de nu också Ortega y Gasset, Toynbee och Heidegger. Men de har blivit en smula rimligare; kejsardyrkan har tonats ned, demokrati har blivit ett honnörsord — om också konstigt använt —, USA och England behandlas med välvilja, och antikommunismen är huvudsaken. Och trots den ökade rimligheten betraktas dessa herrar, som en gång var nationalismens trumpetare, även av konservativa intellektuella med överlägsenhet och förakt; de anses i närvarande läge överskrida gränsen mellan ideologisk passion och enkel, hederlig galenskap.

Korset och svärdet

De kristna samfunden i Japan, katolska likaväl som protestantiska, hävdade fram till 1930-talet enstämmigt att shinto (statsshinto) var en religion och att dess lära var oförenlig med kristendomen. En mängd auktoritativa uttalanden med kritik av de statliga tendenserna att främja shinto i uppfostran och på andra sätt är klara uttryck för denna ståndpunkt. Ännu år 1920 antog "nationella kristliga rådet", som representerade 55 kristliga organisationer av protestantisk bekännelse, en resolution som förklarade att statens understöd åt shintokulten innebar ett ingrepp i det religiösa livet som knappast kunde anses stämma överens med författningens bestämmelser om religionsfrihet. Den katolske biskopen i Nagasaki publicerade ungefär samtidigt ett budskap av liknande innehåll. I den kristna förkunnelsen betonades i allmänhet starkt att kristendomens moraliska principer stod i bestämd motsättning till shintolärans ovillkorliga krav på lydnad mot överheten.

Under shintonationalismens och den japanska statens segertåg på 30-talet och i början av 40-talet blev de kristnas hållning en helt annan. Delvis berodde väl

detta på att massan av kristna japaner påverkades av den nationella extremismen och att samfundens ledning ansåg sig böra ta hänsyn härtill. Den väsentliga orsaken var emellertid utan tvivel undfallenhet för den härskande regimen, viljan att anpassa sig i stället för att bjuda motstånd. "Konformitet ansågs vara den högre visdomen", skriver den kristne historieskrivaren Holtom. "Evangeliet framställdes som den trogne mungon, som dödade den kommunistiska ormen; det var den hängivna vakthunden som höll radikalismens rövare borta, den skyddsängel som bevakade nationalandans citadell mot självsvåldets demoner."

Nyorienteringen, för varje år intill det japanska sammanbrottet alltmera markerad, framträdde på skilda sätt. Man övergav den tidigare uppfattningen att shinto var en "äkta" religion; i stället påstods att kejsardyrkan och andra kulthandlingar måste fattas symboliskt och därför var förenliga med den kristna läran. I maj 1936 kom order från Rom att de japanska katolikerna borde betrakta ceremonierna vid shintotemplen som "endast ett uttryck för patriotism, ett uttryck för personlig vördnad mot den kejserliga familjen och landets hjältar". Protestanterna svängde med ungefär samma motivering. Så blev det möjligt för de kristna att uppträda fullt reglementsenligt, att be och dyrka — eller åtminstone att uppträda som om

de bad och dyrkade — i shintotemplen, att godta — eller synas godta — läran om solgudinnan och kejsarens helighet. För att manifestera anpassningen framträdde en grupp framstående protestantiska kristna den 13 augusti 1937 inför solgudinnans altare i Ise och frambar till gudinnan följande petition (eller bön): "Måtte kejsarens välde blomstra ... Måtte den kejserliga tronen växa i ära intill en evighet lika varaktig som himmelen och jorden ... Måtte kejsardömets undersåtar livas och stärkas av den japanska andan ... så att kejsarens heliga makt blir allt större och mera omfattande ... Vi ber Dig att Du ger oss framgång i vår andliga uppfostrande och sociala verksamhet." Genom prestationer av denna art klargjorde de kristna — eller gav åtminstone myndigheterna intrycket — att de erkände shinto som en överreligion.

Kanske än mera egenartad är omläggningen av den kristna moralförkunnelsen till behag för den segrande nationalismen. På denna punkt synes de protestantiska samfunden ha gått längre än katolikerna. I en serie skrifter som publicerades av "nationella kristliga rådet" efter världskrigets utbrott framställdes kristendomens etik som praktiskt taget identisk med den japanska nationalismen. En huvudpunkt i den kristna läran sades vara den ovillkorliga lydnaden för överheten, och de kristna upphöjdes i detta hänseende rentav till mönster för den japanska menigheten; det trettonde

kapitlet i Paulus brev till romarna var en guldgruva för lämpliga citat. Likaså fastslogs att lydnaden i familjen är utmärkande för kristendomen och att denna lära inte predikar jämlikhet i vanlig mening, utan har starkt sinne för sociala skillnader. Kristendomen sades i grunden verka för bushido, samuraimoralen, med dess trohet, mod, offervilja och patriotism. "Den omfattar trohet mot härskaren, kärlek till fosterlandet och plikttroget arbete i det allmännas tjänst." Visserligen är kristendomen fredsvänlig, men den älskar blott en rättfärdig fred. "Då kampen gäller en orättfärdighet som trampar rättfärdigheten under fötterna, då stridens mål är en sann fred, anser vi det vara en ära att skynda till slagfältet. 'Jag har icke kommit för att sända frid, utan svärd'."

De kristnas nationalistiska och krigiska agitation antog även mera konkreta former, helt i anslutning till den officiella ideologin. Kriget mot Kina försvarades som ett försök att hjälpa det kinesiska folket mot dess bedrägliga härskare. "Det är vår kallelse att skydda Kinas folk från att komma till helvetet, även om det måste ske genom att riva ut dess högra öga. Med kärlek i våra hjärtan har vi beslutat att fullborda det heliga kriget. — — — Vi hoppas och tror och ber att den dag fred kommer till Fjärran Östern skall de (kineserna) tacka oss." Kriget mot västmakterna och erövringarna i Sydöstasien förklarades på samma

sätt vara ett krig för freden och samförståndet. Det japanska slagordet "världen en enda familj" uttryckte helt kristendomens uppfattning, och kriget avsåg att nå detta stora mål. "Den politik som går ut på att även till kontinenten utsträcka våra grundsatser, så att alla får sola sig i kejsarens heliga välbehag är — märker ni inte det? — det konkreta förverkligandet av kristendomens andliga grundsatser i jordelivet... Här har vi den kristna tanken på Guds rike. Den japanska andan är, det är det underbara, *ett* med kristendomen."

Buddismens förhållande till shinto har i det väsentliga liknat kristendomens. Även buddismen förklarar sig vara för fred, utom i krigstider. Under det senaste kriget betecknade buddistiska ledare, liksom vid tidigare tillfällen, japanernas sak som rättvis. Föreningen av fredskärlek och krigsvilja motiveras, såsom följande citat visar, på samma sätt som hos de kristna: "Fred är människans verkliga ideal. Fred är människans högsta ideal. Japan älskar fred, och om det börjar krig, är det därför alltid ett krig för freden." Slutligen bildades under regeringens ledning en samorganisation av de tre huvudreligionerna, shinto, buddism och kristendom; religionerna följde partiernas exempel.

Såväl kristendomen som buddismen har självfallet

efter Japans nederlag övergått till ståndpunkten att fred och folkstyre är deras mål och att båda dessa värdefulla ting i själva verket är den egna religionens specialitet.

Samtal kring solgudinnan

Efter åtskilligt besvär lyckas jag få ett samtal med en grupp shintopräster, anställda i den organisation som övertagit de tidigare av staten underhållna templen. Deras förkunnelse innebär, kan man säga, en kombination av nationell och lokal religion: den japanska gudasagan, med kejsaren som det levande uttrycket för "gudarnas väg", och de speciella gudomligheter — vattengudar, bergsgudar, rävgudar och annat — åt vilka templen ursprungligen är ägnade. Templens vård, ceremoniella framträdanden, försäljning av talismaner och mottagande av offergåvor är deras huvudsakliga verksamhet, och man kan utgå från att de flesta shintopräster — numera med en tvåårig utbildning efter folkskolan — är föga betungade av dogmatik och religiös spekulation. Men en teologi finns, och det är representanter för denna rationalisering av folktron som jag möter i organisationens central, en gammal mörk och torftig byggnad med shintoböcker och gudabilder kring väggarna.

Fyra präster möter upp. De tre talar endast japanska; den fjärde, en ung man som verkar något hurtfrisk men övervägande sympatisk, har just kom-

mit från ett års studier i USA, där han tillägnat sig en relativt invecklad intellektuell jargong. Jag frapperas av att de är öppna och meddelsamma, även om svaren på mina frågor ofta är oklara eller meningslösa. Ibland är de inte säkra på hur de skall svara, och de diskuterar sinsemellan för att finna en lämplig replik. Det är intet dystert eller salvelsefullt i deras uppträdande; de pratar ivrigt och skrattar hjärtligt, särskilt när de eller jag finner en formulering som är extravagant på gränsen till det absurda. Då jag ger mig av följer de mig ut på gården under leenden och lustigheter. "Jag hoppas att jag inte varit närgången eller sårande" — dessa avskedsord besvaras med artiga och muntra förnekanden. Mitt intryck är — vid jämförelse med kristna och buddistiska präster — en primitivitet som ger osårbarhet mot tvivel och utan svårighet godtar de hävdvunna formlerna. Men likheterna med andra religioners metoder att komma ifrån besvärliga problem är påtagliga.

En av prästerna redogör något mekaniskt, som en trött guide, för den japanska gudasagan med solgudinnan som förmedlerskan mellan himmel och jord. Tror ni mera bokstavligt på detta, eller uppfattar ni, bildade präster, hela läran symboliskt? — Solgudinnan lever, försäkrar den ledande prästen, hon är en realitet likaväl som en levande människa, även om hon naturligt-

vis också används som symbol. Om den urgud av vilken solgudinnan är en ättling är beskedet inte lika klart; han kan ses, säges det, både som en personlig gud, som emellertid efter solgudinnans födelse lagt ned allt arbete, eller som en yttersta orsak, från vilken allting härflyter. Den amerikanskt bildade prästen säger fintligt att det inte går att skilja klart mellan symbol och realitet; på en konferens i USA har han varit med om att två dagar diskutera vad en symbol är för någonting utan att man nådde något resultat (själv använder han i det följande ofta ordet symbol).

"Kan solgudinnan ingripa, gör hon någonting?" Den frågan leder till en stunds debatt prästerna emellan. Svaret blir ungefär att solgudinnan kan ingripa, men att hon sällan gör det. Möjligen kan exempelvis en bön om god skörd påverka solgudinnan. Men i stort sett skall man inte be för att nå en fördel, utan för att komma solgudinnan nära, för att själv bli bättre. Den skillnaden förstås inte av enkelt folk, men deras oskuldsfulla böner är lika nyttiga för dem ändå. På liknande sätt förhåller det sig med läran om himmel och helvete. I modern teologi tror man inte på dessa ting i konkret mening. Det gäller för människan att återvända till Gud, och den tanken ligger nära buddismens tro på nirvana. Människan som efter döden blir ett med Gud saknar allt minne av sitt jordeliv. "Kan man säga att hon *lever* hos Gud?" — den frå-

gan är för komplicerad att svara på. Då jag frågar om även onda människor kommer till Gud svaras efter någon tvekan att de antagligen gör det, även om det tar längre tid än för andra.

Kejsaren? — Majoriteten förklarar att han *verkligen* är av gudomligt ursprung, och alla håller på kejsardyrkan som en nödvändig beståndsdel i shinto. En av prästerna, den "amerikanske", ser dock i kejsaren blott en symbol för nationen, "ungefär som ni ser på er kung". Men shinto är inte, försäkrar alla, någon aggressivt nationalistisk religion. Missförstånd och överdrifter har lett till identifikationen av shinto och erövringspolitiken på 1930- och 1940-talen. Rätt förstådd är shinto en fredlig och tolerant religion. "Det förstår ni väl, då vi rentav erkänner att andra gudar än våra kan finnas, och då buddister, och även kristna, mycket väl samtidigt kan vara shintotroende." Alla religioner som förkunnar gudstro står varandra nära. Det är bara Zensekten, som inte erkänner existensen av en gud, som är utesluten från tron på shinto.

Lokalgudarna? — Ja, det är gudar som spelat en ofantlig roll i folktron. Vi tror kanske inte på dem som gudar i egentlig mening, inte som något jämförligt med solgudinnan. Men man kan säga att solgudinnan finns i lokalgudarna. Man kan jämföra solgudinnan med elektriciteten och lokalgudarna med de former i vilka elektriciteten verkar — spårvagnar, telefon, ljus.

Därför är det inte stötande för oss att lokalgudarna dyrkas och att böner riktas till dem — indirekt blir det dyrkan av och böner till solgudinnan och kejsaren.

Under samtalet hänvisar prästerna gång på gång till utläggningar av shintos teologi, särskilt till Genchi Katos bok "A Study of Shinto, the Religion of the Japanese Nation". Denna bok är emellertid i stort sett än mindre vägledande än de muntliga utläggningar jag berört. Två moment i boken bör emellertid här understrykas. Liksom prästerna hävdar Kato att shinto är en sällsynt tolerant religion, och han förklarar till och med att "världens tre levande religioner", kristendom, buddism och shinto, "i grunden företräder en och samma sanning eller grundsats"; "även om dessa religioner skiljer sig till formen är deras kärna densamma". Vida starkare än prästerna framhåller Kato, vars bok utkom 1926, kejsardyrkan som det väsentliga i shinto. "Shinto har kulminerat i mikadoism eller dyrkan av mikadon, den japanske kejsaren, som en gudomlighet, under hans livstid liksom efter hans död." (Katos bok är inte översatt, utan av författaren skriven på engelska.)

Typiskt för shintoprästernas resonemang, liksom för så mycken religiös förkunnelse i vår tid, är att de gärna lämnar den besvärliga trosfrågan för att i stället gå in på shintolärans utmärkta moraliska verkningar;

en av dem förklarar direkt att moralen, inte dogmatiken, för honom är det väsentliga i shinto. Då de skall klarlägga den moraliska uppfattning de företräder blir det emellertid mestadels i allmänna talesätt om ärlighet, hederlighet och godhet, som likaväl kunde ha framförts av representanter för andra religioner. Endast på en punkt observeras en nyansering av intresse; lojaliteten eller troheten mot familj, nation och kejsare betonas med kraft. Men den aggressiva nationalismen är i grunden shinto främmande, säger man, och avvisar tanken att shinto skulle ha ett särskilt ansvar för den gångna tidens villfarelser. Shintos moral förklaras nära nog sammansmälta med buddism och konfucianism och även i huvudsak stämma överens med kristendomen.

Ett bevis på hur långt denna "ekumeniska" tendens drives är vårt samtal om de kejserliga regalierna, spegeln, juvelen och svärdet. Dessa ting uppfattades i äldre tid som ett slags talismaner eller fetischer, uttryck för kejsarens gudomlighet och makt. Nu är man mera inriktad på att se dem symboliskt, fastslår prästerna, och skilda, om också närstående tolkningar har givits. Juvelen betyder lydnad eller godhet, svärdet mod eller visdom, spegeln sanningskärlek och uppriktighet. Dessa tolkningar går väl ihop med och har sannolikt utformats under intryck av den konfucianska moralläran. Regalierna kan dock likaväl tänkas

som buddistiska symboler: svärdet är oändligheten eller himlen eller nirvana, spegeln är det förgängliga eller jorden, juvelen är mellanledet, människan som står förmedlande och försonande mellan dem. Ja, genom en ännu mera invecklad symbolism kan regalierna sägas representera föreningen av shinto, buddism och konfucianism, den japanska själens enhet trots de divergerande trosformerna. Regalierna är endast tre, och tretalet — i kombination med trestegstänkande — är lika traditionellt här som i Västerlandet; eljest skulle, det är mitt intryck, de nu så snälla shintoprästerna gärna ha givit också kristendomen en plats bland kejsardömets regalier.

Den siste generalen

I fråga om systematiskt pinande och dödande av hela folkgrupper intog tyskarna under andra världskriget en särställning; ryssarna gjorde det i oorganiserad våldtäkt och plundring. Många och samstämmiga vittnesbörd tyder på att den japanska militären uppträdde med en hårdhet och brutalitet som knappast hade något motstycke inom andra arméer. Delvis berodde väl detta helt enkelt därpå att de japanska ockupationstrupperna i stor utsträckning fick sköta uppgifter som i andra diktaturstater var den hemliga polisens eller de politiska specialförbandens sak; de fick prygla, tortera och avrätta. Men särskilt grymheten mot krigsfångar, betygad av otaliga offer och vittnen, har ansetts bevisa en särpräglad sinnesart hos japansk militär eller hos det japanska folket över huvud.

Ruth Benedict söker i "Chrysanthemum and the Sword" förklara förhållandet genom en av sina mest sinnrika konstruktioner. Att bli krigsfånge, att låta sig tagas till fånga är, skriver hon, enligt japansk moral så förnedrande att fångarna kan behandlas utan all hänsyn, som fördärvade och fördömda människor. På samma sätt förklaras att tillfångatagna japaner ofta mot-

ståndslöst lämnade uppgifter om militära dispositioner: de hade som fångar definitivt "förlorat ansiktet", och att begå förräderi innebar därför ingen stegring av deras moraliska elände. Dessa teser har upptagits av en rad andra författare och förkunnas inte sällan som av vetenskapen fastslagna sanningar.

Vid många samtal med japaner — civila med erfarenhet från kriget, militärer i skilda grader — blir jag förvånad över att dessa problem kan diskuteras så öppet och lidelsefritt; endast vid ett par tillfällen får jag, av officerare i aktiv tjänst, undvikande och överslätande svar. Jag blir emellertid övertygad om att frågan inte kan lösas genom ett elegant grepp av Ruth Benedicts typ, även om något kan ligga i den ovan refererade tolkningen. De flesta erkänner de militära grymheterna under kriget. Men de gör väsentliga reservationer och kommentarer. Under tidigare krig har liknande anklagelser inte framställts. Då stormaktstrupper år 1900 kvävde boxarupproret, intog Peking och plundrade vinterpalatset anses japanerna ha burit sig anständigt åt i jämförelse med européerna (vid avsändandet av det tyska förbandet uppmanade kejsar Vilhelm soldaterna att uppträda så att tyskarna skulle bli lika fruktade som förut hunnerna — därav smädeordet hunner om tyskarna); de ryssar som togs till fånga 1904—1905 blev behandlade på ordinärt sätt. Grymheterna under andra världskriget gällde främst

kineser och européer samt de ockuperade folk där en stark motståndsrörelse framträdde; tyskarna i Polen uppträdde säkert mera omänskligt än japanerna gjorde till och med på Filippinerna. Medan vissa befälhavare uppmanade till hårdhet, sökte andra, då det var ont om livsmedel, att tillgodose fångarnas behov likaväl som de egna soldaternas. Generaliseringar om japansk karaktär, moral och uppfostran ger inte mycket, det är nästan alla ense om.

Mina sagesmän framkastar tillika skilda hypoteser, som kan göra grymheterna förståeliga. Inom den japanska armén har den disciplinära uppfostran av gammalt varit hård och rå. Att en officer eller underofficer givit en menig en örfil har ansetts vara helt i sin ordning, och även prygel har ofta förekommit; det har rentav ansetts tillåtligt för en överordnad officer att slå till en yngre kollega. Jag får höra nästan otroliga historier, t.ex. hur soldater som kommer för sent till en uppställning får befallning att slåss med varandra och att slåss tills en av dem är halvt medvetslös. Om sådant varit brukligt japaner emellan bör man inte, det är slutsatsen, förvåna sig över att fientliga krigsfångar ibland blev brutalt hanterade. Kanske var de militära sederna särskilt grova under senare tid, sägs det; medan tidigare officerarna till stor del kom från lågadeln och de högre socialgrupperna, rekryterades de efter hand mer och mer från bönderna och

den lägre medelklassen, och förhållandet mellan befäl och soldater blev i samband därmed på en gång kamratligt och hänsynslöst. Att en dylik social förändring under årtiondena före kriget ägde rum i officerskårens sammansättning framgår av uppgifter som jag erhöll inom den nuvarande japanska generalstaben.

Man betonar också skillnaden mellan andra världskriget och tidigare krig. För femtio år sedan var japanerna angelägna att uppträda västerländskt, att skaffa sig prestige genom att följa de internationella reglerna, och de krig de förde hade begränsade syften. Under det senaste kriget däremot satte de allt på spel i kampen mot det Västerland som de härskande lärorna förklarat vara förvekligat och dömt till undergång i kampen mot mera hårdföra nationer. Denna herrefolkskänsla födde grymhet, allra helst som den var osäker och i själva verket stod mindervärdeskänslan nära; samma följd hade den besvikelse och förtvivlan som inträdde då framgången, efter all propaganda och alla segerlöften, snabbt förbyttes i nederlag.

Ett samtal med två pensionerade generaler blir det bestående minnet av mina försök att få en uppfattning om japansk militärmoral. Den ene av herrarna är vänlig nog att introducera mig för sin äldre och mera berömda kollega: arméchef i Kina under flera år, se-

dan militärbefälhavare i en av det segrande Japans största besittningar, därefter som de flesta av sina kamrater en tid i fängelse som krigsförbrytare. Vi tas emot med utsökt artighet i det "västerländska" rummet i en liten förstadsvilla. Den "store" generalen är en sjuttiårs man med ett av dessa runda, snaggade, liksom polerade huvuden som ger ett intryck av kraft, säkerhet, hederlighet och hårdhet; hustrun, älsklig i sin tysta undergivenhet, proppar under två timmar i oss kaffe, grönt och svart te, sötsaker och frukt — i Japan är det ännu mera nödvändigt än hos oss att oavbrutet bjuda en gäst på förtäring. Generalen, som tydligen är road av att få prata ut, talar energiskt och såvitt jag förstår uppriktigt, under instämmande av sin yngre kamrat.

Behandlingen av krigsfångarna? — Det har berättats mycket överdrivet om den saken. Klagomålen i fråga om mat och logi är i regel oriktiga; i varje fall hade vårt folk det inte bättre, men de var mera vana vid umbäranden. Misshandel, ja, nog förekom det. Särskilt en del yngre officerare, liksom underbefäl och soldater, slog gärna till. Vi var berusade av segrar och erövringar, ni måste komma ihåg hur mycket vi vann på några få år. Och vidare — här flammar det till i ögonen — engelsmän och amerikaner verkade alltid överlägsna, även då de var fångar och deras kårer besegrade. Det var den överlägsenheten vi inte tålde, vi

hade alltid märkt den eller anat den, och nu då vi segrade stod vi inte ut med den. Jag skall erkänna att vi befälhavare fick order från Tokyo att bestraffa sådana fasoner, och det är inte svårt att begripa hur en sådan order utnyttjades av dem som närmast hade med fångar och besegrade att göra.

Ligger det något i Ruth Benedicts teori (den är okänd för generalerna, men jag söker förklara den)? — Ja, en del riktigt är det kanske i den. Vi har alltid ansett det vara en skam att bli krigsfånge, och många begick självmord hellre än att bli tagna till fånga. Därför blev också mycket få japaner krigsfångar förrän kapitulation beordrades. Men att de japanska fångarna i vissa fall talade om för mycket för fienden berodde nog mera på deras godtrogenhet och på att de var vana att lyda sitt befäl — och då de togs till fånga kom de ju under fientligt befäl. Dessutom kan man anta att de få som lät sig tas till fånga var intellektuellt och moraliskt undermåliga.

Var uppfostran i er armé hård, förekom det att ni klådde soldaterna? — Ni har nog också på den punkten hört överdrivna berättelser. Men naturligtvis klippte vi till ibland. Järn och stål måste raffineras genom eld; goda soldater formas på samma sätt, genom träning och härdning. Litet smörj tog inte vårt folk illa upp, lika litet som barn blir förbittrade över en välförtjänt aga; de föredrog ett kok stryk framför arrest.

Någon gång för omkring trettio år sedan — generalen tänker tydligen på den "demokratiska" tiden — kom det order om att kroppsstraff måste undvikas och hela utbildningen bli mera "humanitär", som det hette. Men det gick inte alls, med mjäkighet gör man inte goda soldater, och de där föreskrifterna avskaffades efter några år.

Fanns en bestämd social skillnad mellan officerskår och soldater? — Nej, inte alls. I min ungdom var det i viss mån så. Längre fram var de flesta officerare bondsöner eller kom från andra enkla familjer. Aristokraterna och de förmögna passade inte till militärer; vi brukade skämta om att de jämt gick och tittade på sina armbandsklockor för att räkna efter tiden till lunch eller middag. Visserligen var vår armé från början uppbyggd efter tyskt mönster — liksom flottan efter engelskt. Men ni skall inte tro att snobberi, paradexercis och fantasiuniformer fanns hos oss som hos preussarna. Vi officerare var socialt jämställda med soldaterna och vi kände oss alla som kamrater. Till och med i de kejserliga gardena försvann all privilegiering av de högre stånden. Den japanska armén var fattig och anspråkslös, liksom det japanska folket, det var därför den var så bra. (Enligt alla uppgifter var generalens sociala karaktäristik överdriven men innehöll en kärna av sanning; officerarna kom i regel från tjänstemanna- eller mera välställda jordbrukarfamil-

jer; själv tillhörde generalen, som jag senare fick veta, en gammal samuraifamilj).

Under samtalets gång blir den gamle generalen alltmer talför och lidelsefull. Inte så att han blir irriterad av mina frågor, men han vill förklara allt, försvara allt; han lever sig tillbaka i sin älskade armé, som han betraktar som ett förstört mästerverk. Då jag reser mig för att gå frågar han genom tolken om jag inte vill stanna och höra mer om armén; jag har förvandlats från intervjuare till publik, och han är ovan vid och tacksam för en publik. En sista replik ger han mig: Vi har här talat om nederlag och kapitulation. Glöm inte att ordern om kapitulation kom från Tokyo; de kejserliga arméerna var överallt obesegrade. Det är, i förmildrad upplaga, de tyska generalernas och Hitlers dolkstötslegend efter första världskriget, och jag frågar mig om även denna legend skall bli en stor paroll i framtidens propaganda.

Ja, det var en riktig general, säger jag till min tolk då vi reser tillbaka. Den siste generalen, svarar den optimistiska damen.

JAPAN OCH DEMOKRATIN

Den fulländade författningen

Japans författning av år 1946 är av amerikanskt ursprung, i huvudsak utarbetad av ockupationsregeringens experter; general MacArthur tog, såsom också framgår av några särskilt pompösa formuleringar, aktiv del i arbetet. Detta innebär inte att författningsförslaget påtvingades japanerna. Det diskuterades utförligt i representationen och godkändes nästan enhälligt. Men ostridigt är att författningens utformning, ehuru inte dess centrala grundsatser, blivit helt annorlunda om japanerna själva haft hand om förberedelserna.

Som författningen nu föreligger är den i väsentliga delar mera representativ för det nutida Amerika än Amerikas egen författning av år 1787. Den ryktbara amerikanska konstitutionen utarbetades av män som visserligen ville, eller ansåg sig nödgade, att genomföra folkstyrelse, men som på skilda sätt, genom ett system av vikter och motvikter, sökte skapa garantier mot en alltför fullständig och effektivt arbetande demokrati. I det japanska aktstycket möter brottstycken ur 1700-talets naturrättsligt färgade ideologi, passager som är hämtade ur 1776 års självständighetsförklaring,

1787 års författning och den några år senare antagna rättighetsförklaringen. Därtill kommer uttryck för senare erfarenheter, för amerikansk socialreformism och idealism av 1800- och 1900-talsmodell, bitar från Franklin Roosevelts och Winston Churchills Atlantdeklaration av 1941 och från Förenta nationernas stadga av år 1945. Att läsa författningen är nästan som att bläddra igenom en antologi av retoriska tal och statspapper från de senaste två hundra årens Amerika; ibland är fraseologin glansfull, ibland skolpojksmässigt romantisk, och här spåras den evige ynglingen general MacArthurs naiva entusiasm. Som en egendomlig exotisk färgklick i denna superdemokratiska jargong kommer så artiklarna om kejsaren och några andra paragrafer som visar att det dock är för Japan — inte för Utopia — som författningen blivit skriven.

Ingressen till författningen karaktäriserar dess anda. "Vi, det japanska folket, handlande genom våra tillbörligt valda representanter i nationalförsamlingen ... förklarar att den suveräna makten tillhör folket", heter det i den första meningen. "Statsmakten är ett heligt förtroendeuppdrag från folket, dess auktoritet är härledd från folket, dess befogenheter utövas av folkets representanter, och fördelarna av dess verksamhet skall tillkomma folket. Det är en mänsklighetens universellt gällande grundsats och på denna är författningen byggd." I högtidliga ordalag hyllas fred och

Interiör från en vallokal i Tokio i april 1947 vid de första valen till överhuset enligt den nya författningen. — Foto Pressens Bild.

Interiör från en bokhandel i Tokio. — Foto Anna Riwkin.

Japanska medborgare i Tokio studerar kandidatlistorna vid valen till överhuset i april 1947. — Foto Pressens Bild.

folkstyrelse, rättvisa, trygghet och samarbete, "frihet från nöd och frihet från fruktan"; krig, tyranni, intolerans och annat ont fördömes. "Vi tror att den politiska moralens lagar är allmängiltiga och att lydnad för dessa lagar är alla nationers plikt." Det hela är som ett statsmannatal inför en internationell publik, ett välmenande, någorlunda flott och mycket banalt tal.

Märkligast i hela författningen är dock ingressens och andra kapitlets ovillkorliga avståndstagande från krig och rustningar. "Vi, det japanska folket, önskar fred för all framtid och är djupt medvetna om de höga ideal som härskar (eller bör härska) över mänskliga förbindelser; vi är beslutna att trygga vår säkerhet och vår existens och att förtrösta på rättvisan och hedern hos världens fredsälskande folk" (att det låter konstigt beror inte på min översättning, utan på den engelska texten, väl att märka den ursprungliga författningstexten). I andra kapitlet kompletteras dessa satser: "Det japanska folket, som uppriktigt önskar en internationell fred byggd på rättvisa och ordning, avstår för alltid från krig som en nationens suveränitetsrätt och från hot om eller användning av våld för lösning av internationella tvister. För att uppnå dessa mål kommer vi aldrig att upprätta land-, sjö- och luftstridskrafter. Statens rätt att föra krig erkännes inte." I sin motivering till dessa bestämmelser förklarade

MacArthur att Japan, "som inser meningslösheten i att göra kriget till internationell skiljedomare, slår in på en ny kurs som innebär tillit till mänsklighetens rättfärdighet, fördragsamhet och förståelse... Det japanska folket vänder fast ryggen till det förflutnas mystik och bristande realism och möter framtidens realism med en ny tro och ett nytt hopp".

Dessa bestämmelser, som just amerikanerna nu vill stryka bort eller tolka bort, blir förståeliga endast om man betonar att de tillkom mindre än ett år efter krigets slut och upprättandet av Förenta nationerna; konflikten mellan öst och väst var visserligen redan påtaglig, men betraktades ännu, särskilt i USA, som tillfällig och kanske snabbt övergående; Churchill höll sitt Fultontal just vid den tid då författningen utformades. Fredsartiklarna och kommentarerna till dem framstår nu — liksom politiken mot Tyskland vid samma tid — som ett monument över det korta skedet av nästan total illusionism.

Kejsardömet bevarades, den enda stora eftergiften för gammal japansk ideologi, av segrarna betraktad som en förutsättning för ockupationens och reformarbetets framgång. Men aldrig har en monarkisk statschefs maktlöshet blivit markerad som i 1946 års författning. "Kejsaren skall vara symbol för staten och för folkets enhet", stadgar första kapitlet, "och han härleder sin

ställning från det suveräna folkets vilja". Kabinettets "råd och samtycke" fordras för alla kejserliga statshandlingar; "kejsaren skall blott utföra de statshandlingar om vilka stadgas i denna författning, och han skall inte ha någon makt i fråga om statsstyrelsen". Det är konstiga och inkonsekventa formuleringar, men att kejsaren inte får utöva någon personlig makt göres fullt klart.

De två huvudsakliga statsorganen är representationen och regeringen (kabinettet). Representationen består av två kamrar, men båda väljes demokratiskt av alla män och kvinnor över 20 år, det övre husets 250 medlemmar för sex år (med successiv förnyelse vart tredje år) med hela landet eller provinserna som valkretsar, representanthusets 467 medlemmar för fyra år i 118 valkretsar (enligt ett system som ger viss, men inte fullständig proportionalism). Representanthuset har över huvud större befogenheter, och regeringens sammansättning beror i sista hand på denna kammare. Premiärministern skall nämligen utses genom en resolution av båda kamrarna, eller, om de inte blir ense, av representanthuset. Premiärministern utser de övriga ministrarna, av vilka flertalet måste tillhöra representationen; om representanthuset uttalar sitt misstroende mot regeringen eller avslår ett förslag till förtroendevotum, skall regeringen avgå eller omedelbart upplösa kammaren. Författningsändringar kan komma till

stånd genom ett beslut av båda kamrarna med två tredjedelars majoritet av alla medlemmar i varje hus jämte en därpå följande folkomröstning med positivt resultat. Liksom i USA är domstolarna skyldiga att åsidosätta lagar som de anser stå i strid med författningens bestämmelser.

Ett särskilt kapitel stadgar om medborgarnas rättigheter och plikter; här möter den amerikanska rättighetsförklaringen jämte ett stort antal bestämmelser av mera modern typ, vanliga i efter första världskriget antagna demokratiska författningar. "Rätten till liv, egendom och strävandet efter lycka" anges efter den amerikanska självständighetsförklaringen som grundläggande. Särskiljande på grund av ras, religion, kön, social ställning förbjudes. De vanliga medborgerliga friheterna — pressfrihet, religionsfrihet, församlingsfrihet — garanteras; särskilt märkes förbud mot censur, mot inskränkningar i rätten att förflytta sig eller byta yrke och mot intrång i den akademiska friheten. Alla tillförsäkras "rätt att erhålla en utbildning som svarar mot deras förmåga". Äganderätten förklaras okränkbar; expropriation av egendom får ske blott mot ersättning. Alla har rätt till arbete och är skyldiga att arbeta. Arbetarnas förenings- och förhandlingsrätt är speciellt fastslagen. I det hela innehåller författningen en ovanligt fullständig uppräkning av "rättigheter" som ingår i modern demokratisk ideologi — i

många fall är det självfallet snarare fråga om att framhäva det önskvärda än att stadga något konkret.

I huvudsak har de japanska statsmakterna utan tvivel framgångsrikt verkat för de idéer som författningen anger. Lagarna om de skilda friheterna — t.ex. om pressen, om organisationerna, om religionen — motsvarar fullt ut modern demokratisk lagstiftning på andra håll. Särskilt bör betonas de ansträngningar som gjorts för att förbättra folkuppfostran. Principen om nioårig obligatorisk skolundervisning är genomförd. Konkurrensen om platser vid högre, likaså kostnadsfria skolor och universitet, är stor, men det antal som får en sådan vidareutbildning är jämförligt med motsvarande antal i åtminstone flera västeuropeiska stater. Till de högre skolorna (i regel tre år efter de obligatoriska nio) går omkring 40 procent av dem som slutat den obligatoriska skolgången; av dem som slutat dessa skolor går 15—20 procent vidare till högskolor och universitet med i regel fyra års akademisk utbildning. De vid sistnämnda anstalter studerande var år 1954 nära 600 000. Det är siffror som även proportionsvis ligger mycket högre än de svenska (21 000 vid universitet och högskolor 1954).

Vid valen, politiska och kommunala, gäller bestämmelser om propaganda, som såvitt bekant inte har full motsvarighet på något annat håll. De avser att före-

komma vissa agitationsformer som anses olämpliga, att begränsa propagandans omfattning och att ge de tävlande kandidaterna någorlunda lika möjligheter. Husagitation är helt förbjuden. Agitationen får inte börja förrän viss tid före valdagen (25 dagar i fråga om representanthuset, 10 dagar i fråga om stadsfullmäktige). Tidningarna är skyldiga att tillhandahålla visst annonsutrymme för alla utan kostnad; en liknande regel gäller radion. Styrelserna i valkretsarna skall publicera broschyrer med uppgifter om och uttalanden av alla kandidater; de kan också anordna gemensamma valmöten, där alla kandidater får yttra sig. Kandidaternas propaganda — antalet tal, skriftliga meddelanden, partibyråer — är noga reglerad. I fråga om opinionsundersökningar och tidningsagitation gäller skilda inskränkningar. Även om bestämmelser av denna art i viss utsträckning överträtts eller kringgåtts, har de varit av stor betydelse för de japanska valstridernas reglering.

Partierna och maktkampen

Den partipolitiska situationen i Japan betecknas ofta som på en gång oklar och snabbt växlande. Karaktäristiken är riktig såtillvida som antalet partier efter kriget varit stort och skiftande. Vid flera av de sex valen till representanthuset 1946—1955 (kammaren har alltid upplösts före mandatperiodens utgång) har antalet partier som blivit representerade varit tio eller mera. Utbrytningar och sammanslagningar av partier har varit utmärkande för japansk politik. Vad man kan kalla den borgerliga riktningen har vid alla val bildat underlag för två eller tre större partier; först år 1955 bildades ett borgerligt enhetsparti, som ofta kallas konservativt, men uppträder som det liberaldemokratiska partiet. Socialisterna (kommunisterna frånräknade) utgjorde ett enda parti vid de tre valen 1946—1949, men uppdelades på två partier, ett högersocialistiskt och ett vänstersocialistiskt, vid de tre valen 1952—1955; även dessa partier sammanslogs 1955 till ett socialdemokratiskt parti. Många oberoende, utanför partierna stående kandidater har fått ett betydande antal röster, särskilt vid de första valen (1946 omkring 20 procent). Intrycket av växling och oklar-

het har förstärkts av att personliga motsättningar starkt spelat in vid partibildningen och att vid några val de borgerliga partierna snarare skilts genom att de anknutit till olika framstående politiker än genom att de företrätt särpräglade politiska åsikter.

Emellertid har, om man ser till huvudriktningarna, den japanska politiken varit relativt stabil, även om positionerna inte varit så fastlåsta som i några av Västeuropas demokratier. Enklast kan saken uttryckas så att liberaldemokraterna och deras föregångare alltid haft klar majoritet, i regel nära två tredjedelar av rösterna och mandaten, medan socialdemokrater och kommunister tillsammans haft mellan en fjärdedel och en tredjedel. Procentsiffrorna är för rösterna vid de fyra senaste valen mellan 59 och 66 procent (liberaldemokrater), mellan 24 och 31 procent (socialister). Kommunisterna nådde sin kulmen vid valet 1949, då missnöjet med ockupationen började bli starkt och de ekonomiska svårigheterna efter kriget ännu var trängande; partiet fick då 10 procent av rösterna, men har sedan växlat mellan två och tre procent. Efter 1955 års sammanslagningar är läget tills vidare enkelt och klart, med den liberaldemokratiska eller konservativa majoriteten och den socialdemokratiska minoriteten som helt dominerande riktningar.

Att närmare ange partiernas ekonomiskt-sociala bakgrund är inte möjligt, dels på grund av att valsta-

tistiken är föga detaljerad, dels därför att yrkesgrupperna — särskilt till följd av det industriella hemarbetets omfattning i vissa jordbruksområden — inte kan fastställas. Klart är dock att de konservativa har bakom sig den stora massan av jordbrukarbefolkningen (jämte fiskarna 40—45 procent) samt i övrigt ett flertal företagare och anställda utanför kategorin av industriarbetare och likställda. Majoriteten av arbetare, särskilt inom de stora företagen, röstar med socialdemokraterna; av de sex miljonerna fackligt organiserade lär 80 procent rösta socialdemokratiskt. Socialdemokrater är också — det är för Japan utmärkande — en mycket stor del av de inom intellektuella yrken verksamma, med säkerhet flertalet av de över 300 000 folkskollärarna. De konservativa segrar ständigt i jordbruksprovinserna, medan i städer som Tokyo, Osaka, Yokohama och Kobe socialdemokraterna har eller närmar sig majoriteten. Kommunismen rekryteras nästan uteslutande från industriarbetarna i storföretag. Då socialdemokraternas möjlighet att vinna anhängare inom de folkgrupper som nu röstar konservativt torde vara starkt begränsad, beror deras utsikter att nå makten främst på framtida förändringar i befolkningens sociala struktur. Ockupationsregeringens jordbruksreform, som gjorde bönderna relativt nöjda och höll dem kvar vid jorden, var på lång sikt, liksom många liknande reformer, ett konservativt drag — men med

befolkningens växt ökas industrialiseringen och därmed socialdemokratins möjligheter.

Regeringsmakten har självfallet i stort sett innehafts av de konservativa; endast under en kort tid (maj 1947—februari 1948) styrde en koalitionsregering under högersocialistisk ledning. Japans mest kände politiker efter kriget är Yoshida, som satt vid makten under mer än sex år (1948—1954), varvid han flera gånger ändrade regeringens sammansättning — dock alltid på borgerlig bas — och genom parlamentsupplösningar tryggade sin kvarvaro vid styret. Yoshida störtades genom en tillfällig samverkan mellan hans rival Hatoyama och hans socialistiska motståndare. Ministären Hatoyama består till större delen av politiker som var verksamma under diktaturperioden och av vilka omkring halva antalet varit dömda som krigsförbrytare. Detta gäller bland andra den 74-årige regeringschefen själv och den 69-årige vice premiärministern och utrikesministern Shigemitzu; den sistnämnde var utrikesminister 1945 och undertecknade kapitulationen. Att regeringen är konservativ är ostridigt, men den betygar sin trohet mot demokratin och sin avsikt att bevara det huvudsakliga i ockupationstidens reformer.

Skiljelinjerna mellan de två stora partierna är klarast i fråga om utrikespolitik och försvar: de konservativa vill bevara alliansen med USA och verkar för upprust-

ning, socialdemokraterna är för neutralitet och mot rustningar. Till dessa frågor skall jag återkomma i ett annat sammanhang. Inrikespolitiskt har motsättningarna varit mindre skarpa. Inom det konservativa partiet möter skiftande schatteringar från reaktion, politisk och ekonomisk, till markerad nyliberalism och socialreformism; bland socialdemokraterna finns moderata, närmast motsvarande labour i England, men också en grupp som i fråga om önskan att socialisera näringslivet inte står kommunisterna fjärran. Generellt håller de konservativa på den privata äganderättens bevarande som grund för näringslivet; socialdemokraterna vill socialisera åtminstone vissa näringsgrenar, såsom transportföretag, kol-, elektricitets- och järnindustrierna. De konservativa har understött jordbruket genom subsidier och tullar under motstånd från socialdemokraterna. En rad lagar, som inte kan sägas undergräva den medborgerliga friheten, men som möjliggör inskridanden mot kommunistiska aktioner av vad man kallat revolutionär art har genomdrivits av de konservativa mot energisk socialdemokratisk opposition. Den decentralisering som på många områden ägde rum under ockupationstiden (t.ex. polis och skolor) har de konservativa ersatt med eller vill ersätta med större makt hos centralregeringen. Beträffande socialpolitiken har skiljaktigheterna varit mindre framträdande, men socialdemokratin begär snabbare

och grundligare reformer, medan de konservativa pekar på faran av alltför höga skatter.

Under den senaste tiden har konflikten mellan partierna skärpts. De konservativa har framfört eller antytt förslag som enligt socialdemokraternas mening är reaktionära, tenderar till att införa en närmast autoritär regim. Frågan om författningsrevision har härvid blivit den mest brännande. De konservativa kritiserar i största allmänhet 1946 års författning som dikterad av de amerikanska ockupanterna och främmande för japansk tradition. Man kräver att kejsarens ställning skall bli en annan eller åtminstone beskrivas på annat sätt, samtidigt som viljan att upprätthålla parlamentarism och demokrati framhäves. En del andra reformer, särskilt i fråga om det övre husets sammansättning, är också på tal. Vidare skulle de författningsbestämmelser som stadgar om avrustning revideras eller helt avskaffas. Socialdemokraterna motsätter sig varje revision: de anklagar de konservativa för att i realiteten vilja begränsa eller upphäva demokratin och samtidigt förbereda deltagande i ett krig mot Ryssland och Kina på USA:s sida. Då de konservativa inte har den för författningsrevision nödvändiga tvåtredjedelarsmajoriteten (298 platser av 467 i representanthuset och proportionellt något mindre i det övre huset särskilt efter socialdemokratins framgång vid årets val) har de som preliminär åtgärd framlagt ett förslag om vallagsre-

form som genom rena majoritetsval i förening med någon valkretsgeometri skulle beröva socialdemokraterna några tiotal platser vid nästa val. Kampen om detta icke slutbehandlade förslag har varit ytterligt hätsk, och socialdemokraterna har öppet beskyllt regeringen för diktaturtendenser.

Vid samtal med borgerliga och socialdemokratiska politiker är det slående att alla betonar sin ovillkorliga anslutning till demokratin, men tillika ställer sig tvivlande till motståndarnas goda avsikter på denna punkt. De konservativa fruktar dolda kommunistiska sympatier hos socialdemokraterna, dessa befarar i sin tur att de borgerliga egentligen vill återgå till äldre tiders byråkratiska och halvt absolutistiska system. Misstankarna är på båda sidor begripliga, åtminstone vad angår ytterlighetsgrupperna inom partierna. Många socialdemokrater är starkt marxistiskt påverkade; de använder de fraser om kapitalism, proletariat och klasskamp som i Nord- och Västeuropas framgångsrika folkstyrelser blivit föråldrade, och denna markering av motsättningarna måste från demokratisk synpunkt vara oroväckande. Kanske än mera naturliga är socialdemokraternas misstankar; de före detta krigsförbrytare som nu sitter vid styret har visserligen varit mera följsamma än brottsliga, men det ligger nära till hands att anta att deras trohet mot demokra-

tin inte är fastare än deras trohet mot den tidigare kejserliga regimen, och ostridigt är att en del konservativa är direkt fientliga mot den nuvarande ordningen. Japans framtid beror till stor del på om de ömsesidiga misstankarna och de extrema tendenserna skall övervinnas genom ett skede av lugn demokratisk utveckling eller om klyftan mellan partierna skall ökas genom hets och kriser. För de konservativa är det lockande att bruka de särskilt bland bönderna populära monarkistiska och nationella parollerna, för socialdemokratin är den till synes långvariga minoritetsställningen en frestelse att begagna odemokratiska eller i varje fall oparlamentariska medel.

Förhållandet mellan inrikespolitiska och utrikespolitiska partimotsättningar har ett paradoxalt drag. De konservativa bekämpar, ofta med bitterhet och hån, den "amerikanska" författningen, men de önskar en revision delvis för att genomföra en upprustning enligt Amerikas önskningar, och de vill bevara alliansen med USA. Socialdemokraterna håller, bland annat just av detta skäl, på författningen; avrustningen likaväl som neutralismen prisas av dem som en nationell linje. Utrikespolitiskt står de konservativa, inrikespolitiskt de radikala närmare USA: så kan också läget schematiskt kännetecknas, även om ett mått av ovilja mot den amerikanska kapitalismen ingår i socialdemokratisk åskådning.

Tal om politikernas inkompetens, intriger och maktlystnad möter bland menige man i många demokratier, men i ovanligt hög grad i Japan. Jag träffar mycket få personer utanför partipolitiken som inte förklarar att poltiken står lågt och att politikerna är intellektuellt eller moraliskt tvivelaktiga (eller bådadera). Mitt eget intryck blir att denna uppfattning, om också överdriven, är bättre grundad än på andra håll. Att den konservativa regeringen med en medelålder på 65 år och två gamla och sjuka män i spetsen är en svag regering förnekas knappast av någon; en rad yngre och dugligare män som den sextiårige partisekreteraren Kishi anses också vara de verkligt ledande krafterna. Inom socialdemokratin är situationen likartad. Men i det hela verkar det som om begåvningen och kunnigheten vore tämligen svagt representerade i det politiska livet. En huvudorsak härtill är sannolikt att ämbetsmän är uteslutna och att enligt gammal praxis japanska företag inte tillåter mera värdefulla tjänstemän att syssla med politiskt arbete. Parlamentet tenderar därför, som en tidningsman skämtsamt uttryckte det, att samla framför allt folk "som inte har och inte kan få anställning". Yrkesuppgifterna för representanthuset upptar 115 i skilda organisationer anställda och 115 tjänstemän i företag; flertalet av dessa 230 påstås vara rena yrkespolitiker. Härtill kommer 54 advokater, 49 jord- eller skogsbrukare. Inga, eller

nästan inga vetenskapsmän, tidningsmän eller arbetare. I jämförelsevis ringa grad speglar den japanska representationen i detta hänseende det japanska samhället.

Under de första sex åren i skolan får japanska skolbarn lära sig ungefär 1 300 av de över 50 000 japanska skriftstecknen. — Foto Pressens Bild.

Gatubild från Tokio. Den äldre kvinnan bär en modifierad japansk dräkt, den yngre är helt västerländskt klädd. -- Foto Georg Oddner.

En måltid i ett tehus i Hiroshima. Bordsgästerna äter sokijaki, en blandad kött- och grönsaksrätt, som har lagats till i deras närvaro, och dricker japanskt öl. — Foto Georg Oddner.

Press ovan partierna

Tidningsläsningen är i de flesta asiatiska länder ytterst begränsad i jämförelse med Europa och USA, även i relation till antalet läskunniga. De dagliga tidningarnas samlade upplagor är i Indien 3 miljoner på 300 miljoner invånare; motsvarande siffror är i Indonesien en halv miljon (80 miljoner), i Siam 200 000 (20 miljoner), i Kina 9 miljoner (500—600 miljoner), en hög siffra som förklaras av att pressen är ett statligt propagandainstrument, i Filippinerna, med dess relativt höga bildningsnivå, en miljon på 20 miljoner invånare. Japan står i särklass, på ungefär samma standard som Västeuropa och Nordamerika: de bortåt 100 tidningarnas samlade upplaga var 1955 över 34 miljoner, alltså något mer än en tidning på tre personer, nära två tidningar för varje hushåll.

Redan dessa siffror visar att koncentrationen är utomordentligt stor i Japans press. USA, med dubbelt så stor befolkning, har nära tjugu gånger så många tidningar. Den engelska pressen är i detta hänseende — liksom i fråga om tidningsnumrens storlek — den mest jämförliga, och likheten beror åtminstone delvis på att man i båda länderna har en stor befolkning

inom ett litet område. Mellan hälften och två tredjedelar av den japanska tidningsupplagan beräknas komma på några få rikstidningar, av vilka de största, morgontidningen Mainichi och aftontidningen Asahi, utges i omkring 4 miljoner exemplar vardera och trycks — med något varierande innehåll — i fyra skilda städer. Något mindre än hälften av tidningarna har upplagor understigande 100 000 exemplar. Några av de största organen utger engelskspråkiga upplagor, varjämte en endast engelskspråkig tidning, Nippon Times, utkommer; att omkring 200 000 engelska tidningsnummer säljs dagligen förklaras delvis av att många japaner håller dessa tidningar i studiesyfte.

Denna väldiga press är fri i legal mening, det förhållandet står utom diskussion. Tryckfrihetsbestämmelserna är sedan ockupationen upphörde genomgående liberala, och enligt samstämmiga uppgifter gör myndigheterna inga försök till påtryckning. De principer för journalistik som antagits av den japanska tidningsutgivarföreningen — omfattande nästan alla dagstidningar — är i mycket föredömliga. Man skiljer klart mellan nyheter och åsikter. "I nyhetsreportaget skall reporterns personliga uppfattning aldrig komma till synes." Tidningarna bör "ge lika mycket utrymme åt politiska företeelser vilka de ogillar som åt dem de understödjer". Däremot bör "kommentarerna (ledarna) ge djärvt och bestämt uttryck åt den skrivandes

idéer och övertygelse och inte vara smickrande tal"; ledarskribenten skall ha klart för sig att han är "talesman för dem som annars inte skulle ha någon möjlighet att framföra sina åsikter". Genom att följa dessa och andra grundsatser "skall tidningarna (slutar deklarationen) bli i stånd att påskynda och säkerställa Japans demokratisering och på samma gång höja de japanska tidningarna till världsstandard".

I fråga om äganderätten till tidningsföretagen är endast ett märkligt faktum att anteckna: blott några få kommunistiska och socialistiska tidningar ägs av eller är nära ekonomiskt sammanknutna med politiska partier eller organisationer. I övrigt är äganderätten privat, om också i skiftande former. Mainichis aktier är fördelade på de i tidningen anställda, Asahi ägs av en familj, som inte lägger sig i de ansvariga tidningsledarnas arbete, andra tidningar ägs av bolag eller enskilda, som stundom är företagare utanför tidningen, stundom chefer för tidningen.

Många personer, som är i stånd till ett jämförande bedömande, har försäkrat mig att den japanska pressen under senare år stått högt i nyhetsförmedling, objektivitet och självständighet. Mitt intryck vid några veckors läsning av de främsta engelskspråkiga publikationerna och under talrika samtal med ledande journalister blir detsamma. Jag tror inte att det är professionell

deformation då jag tycker att dessa tidningsmän är kunnigare, intelligentare och mera fördomsfria än motsvarande klass av politiker. Vad som främst slår mig är dock en annan sak: tidningarna arbetar inte för något bestämt parti eller för något allmänt politiskt program, de tar visserligen ställning från fall till fall, men detta sker med ytterlig försiktighet. De tidningar jag läser anser att den gamle och slagrörde Hatoyama inte borde ha omvalts till högerns ordförande och att regeringens vallagsförslag är olämpligt, men de utvecklar ingen iver; Times' tamaste och mest förnumstiga ledare verkar piggare. Inte ens vid valen överger tidningarna — med ytterst få, förut berörda undantag — sin neutralitet. De rekommenderar intet parti, ingen kandidat.

I detta hänseende torde den japanska pressen, i stort sett enligt gammal tradition, vara enastående i världen. Partitrohet är visserligen inte vanlig bland bättre tidningar, men väl att man förfäktar en politisk linje och därmed kommer ett visst politiskt parti närmast, åtminstone under valstriderna. Detta gäller även den amerikanska pressen, ehuru en tidning med en viss hållning här ofta — på grund av partiernas speciella karaktär — rekommenderar en demokrat vid ett val, en republikan vid ett annat, särskilt i delstater och kommuner.

Vad är orsaken? "The Japanese Press 1956" — en

utmärkt handbok utan motsvarighet hos oss — betonar att tidningarna "intar en liberal, neutral politisk hållning och inte stöder något särskilt politiskt parti", och detta säges sammanhänga med att japanska tidningar "ändrar sin ståndpunkt på ledaravdelningen i överensstämmelse med den allmänna opinionens utveckling. När en regering börjar bli impopulär blir tidningarna motståndare till regeringen. Eftersom ingen tidning är anknuten till regeringspartiet, tenderar hela den japanska pressen att vid vissa tillfällen bli fientlig mot regeringen." Till detta lägges den egendomliga satsen: "Liksom alla andra folk är japanerna traditionellt kritiska mot regeringen, och pressen följer denna allmänna tendens." Vid samtal med enskilda tidningsmän får jag en delvis annan förklaring. Tidningarna, och särskilt rikstidningarna, är främst inställda på att öka sina upplagor, säger man, och då är det bäst att inte stöta någon. Man påpekar tillika att neutraliteten tar sig uttryck även däri att tidningsmän som går in i politiskt arbete och exempelvis eftersträvar en kandidatur till parlamentet ovillkorligen förlorar sin plats.

De i den citerade handboken gjorda uttalandena ger sannolikt, riktigt tolkade, den väsentliga förklaringen. Dessa uttalanden, enligt vilka tidningarna blott följer den allmänna opinionen — hur formas då denna opinion? — och denna allmänna opinion i alla fall skulle vara regeringsfientlig — tänk på underkastelsen under

först militärdiktaturen och sedan MacArthur! — ter sig visserligen absurda, men de uttrycker något för japansk politik grundläggande. Varken under 1920-talets halvdemokratiska period eller nu har någon större del av folket identifierat sig med, känt sig stå bakom ett segrande parti eller en sittande regering. Partierna, som ständigt förändrats genom klyvningar och sammanslagningar, har varit något främmande och avlägset, ofta farligt, och detsamma har gällt de på skiftande underlag byggda regeringarna. Denna svaghet i japansk politik blottas i presshandbokens naiva förklaringar.

Att pressens neutrala, för att inte säga undvikande och skygga hållning är ett svaghetstecken synes mig följaktligen vara uppenbart. Självständighet mot partier och regeringar är en sak, rädsla för engagemang en annan. Den japanska demokratin får undvara den näring och den stimulans som ges av en aktiv press och en livlig daglig debatt om idéer och aktuell politik.

Språkets tragedi

Att lära sig tala japanska, ett helt artskilt språk, anses vara exceptionellt svårt; att lära sig skriva det anses vara ojämförligt svårare än något annat språk. En följd härav är att utlänningar så sällan lär sig japanska. Jag har träffat många som bott i Japan under år eller årtionden och som är ur stånd att föra den enklaste konversation på japanska; i regel får de anlita tolk vid förhandlingar och affärsuppgörelser. Stormaktsdiplomater meddelar mig att de varit i Japan flera år i sin ungdom, men medvetet undvikit att lära sig språket; om de gör det riskerar de att bli fast för kommenderingar i Japan, eftersom tillgången på folk som kan språket är så liten. Stater som England och USA måste därför genom särskild, betald utbildning förmå ett antal tjänstemän att lära sig språket. En annan följd blir att få japaner lär sig främmande språk och att även detta fåtal i regel har mycket bristfälliga kunskaper. De har nog besvär med att lära sig japanska; det främmande språket, särskilt skriftspråket, är så olikt deras eget att det tar lång tid att lära sig även det elementära. Den språkliga utveckling som

medfört dessa svårigheter har kallats Japans största historiska tragedi.

Före kontakten med den kinesiska kulturen för omkring 1400 år sedan torde Japan inte ha haft något skriftspråk. Med de kinesiska influenserna följde dels stora, successivt fortgående förändringar i och tillägg till talspråket, dels ett skriftspråk som efter hand har antagit en lika egenartad som komplicerad karaktär.

Redan talspråket är speciellt besvärligt. Här blott ett par ofta anförda exempel: Språkformerna anpassas i vida högre grad än på andra håll efter den person man talar med; till en jämställd man används inte bara andra tilltalsord och andra verbformer, utan även i övrigt delvis andra uttryckssätt än till en kvinna, en överordnad eller en underordnad. Ett och samma språkliga uttryck kan — långt mer än i andra länder — betyda olika ting. Ordet kosho har enligt ett vanligt lexikon 20 skilda betydelser. Det är därför begripligt att japaner i samtal stundom med fingret i luften skriver det tecken som anger vilket ord — av många likalydande — de i själva verket avser.

De egentliga svårigheterna ligger emellertid i skriftspråket. Under kinesisk påverkan vann det kinesiska skriftspråket — enligt vilket varje tecken i regel betyder ett helt ord — användning både för gamla japanska ord och för kinesiska lånord. En konsekvens härav blev att ett tecken kan betyda flera tiotal ord med

helt olika betydelser, liksom ett talspråksord kan ha många skiftande meningar. Till det i och för sig svåra kinesiska skriftspråket kom efter hand ett femtital kompletterande japanska tecken, som används främst i sådana fall då de kinesiska tecknen ej är tillräckliga, såsom vid ändelser, pronomen och prepositioner samt vid skrivandet av nyare japanska ord. Dessa tecken är i motsats till de kinesiska fonetiska och åsyftar stavelser; ett tecken uttalas ka, ett ko osv. Därjämte har nya skriftord bildats genom kombination av flera kinesiska tecken. Till allt detta kommer andra svårigheter, som att skilda sätt att skriva begagnas, däribland ett slags förkortningar som skämtsamt brukar kallas stenografi, och att en del tecken är ytterst komplicerade, med flera tiotal streck (45 streck är maximum).

Viktigast är dock det ofantliga antalet skrifttecken. Av de över 50 000 tecknen beräknas omkring 2 000 (motsvarande 10 000 ord) vara nödvändiga. Under de första sex åren i skolorna inläres 1 300 tecken, under den följande treårsperioden, även den numera obligatorisk, 700. Tidningarna håller sig enligt en överenskommelse till 2 000 tecken; i vanliga enkla artiklar är 800 behövliga. Journalister berättar hur de ständigt måste rådfråga handböcker och lexikon för att ta reda på om ett visst tecken hör till de användbara och för att hitta synonymer eller omskrivningar så att alltför

svåra tecken undviks. En bildad person anses behöva 7 000—8 000 tecken, en vetenskapsman 20 000.

Följderna av detta system är svåra att överblicka. En uppenbar konsekvens är att skoltiden till oproportionerligt stor del (3—4 år) måste begagnas till inlärande av tecken och att alltså de kunskaper som i övrigt inhämtas blir relativt små. Klart är också att förmågan att läsa och skriva försvinner, om man inte ständigt brukar den; undersökningar före kriget visade att en stor del av de värnpliktiga med ordinär sexårig skolgång i själva verket var analfabeter. Att kunna läsa och skriva innebär över huvud något annat än hos oss; vanlig skolbildning ger inte möjlighet att förstå populärvetenskapliga arbeten eller ens svårare romaner. De fjärrliggande följderna av systemet är mera omtvistade men säkerligen ytterst betydelsefulla. Tendensen till specialisering i den högre utbildningen och i hela yrkeslivet befordras; ingenjörer, läkare, affärsmän, humanister förstår i ännu mycket mindre grad än hos oss varandras terminologi, särskilt den skriftliga. Känslan av över- och underordning, respekten för auktoriteten måste stärkas av att själva språket bildar en barriär mellan obildade och bildade och därmed, i synnerhet tidigare, mellan olika socialgrupper. Reell demokrati är inte lätt att genomföra i ett samhälle med dessa djupa och ofrånkomliga åtskillnader. Utövandet av "tankekontroll" underlättas av att själva

språket kan dirigeras av makthavarna; i undervisningen och i tidningarna kunde under diktaturtiden farliga ord och uttryckssätt bannlysas helt enkelt genom avförande ur skriftspråket. Det vore inte alltför spekulativt att bygga en framställning av japanska attityder väsentligen på det särpräglade språket.

Särskilt efter andra världskriget har man diskuterat frågan om en total reform av skriftspråket, närmast genom införande av en fonetisk japansk skrift i anslutning till redan existerande skrifttecken — eller det latinska alfabetet. De stora fördelarna med en sådan reform är påtagliga: det skulle bli lättare att läsa, skriva och trycka, förbindelserna med Västern skulle främjas. Men nackdelarna och svårigheterna är också stora; den äldre japanska litteraturen skulle bli oläsbar, en klyfta skulle uppstå mellan generationerna, den kinesiska kulturen skulle bli mindre tillgänglig. Framför allt gör sig en förståelig allmän konservatism — av samma art som i fråga om stavningsreformer hos oss eller i England — starkt gällande; de människor som skulle förändra systemet identifierar sig med det skriftspråk som de med möda lärt sig att behärska. Några utsikter till en reform kan för närvarande inte skönjas; hela frågan har under de senaste åren förlorat i aktualitet.

Japans kvinnor inför friheten

Då det första barnet i ett japanskt äktenskap blir en flicka är det vanligt att trösta föräldrarna med orden: "Det är ju tur, när ni sedan får en pojke har ni en barnpiga som kan sköta om honom." Så berättar John Embree i sin utmärkta skildring av en japansk by för tjugu år sedan. Den gamla, vid denna tid allmänt använda läseboken för flickor innehöll följande levnadsregler: "En kvinna skall se på sin man som om han vore himlen själv och aldrig upphöra att tänka på hur hon skall kunna uppfylla hans önskningar. Kvinnans livslånga plikt är lydnad. När mannen ger sina befallningar får hustrun aldrig vara olydig mot honom."

Meijitidens modernisering medförde ringa genomgripande reformer i fråga om kvinnornas ställning. Lydnad — först mot fadern, sedan mot mannen, slutligen mot äldste sonen — var plikten framför andra, kvinnans kallelse var att *tjäna* mannen. Detta gällde i alla samhällsklasser. I Tanizakis berömda roman "Some prefer nettles" beskrives hur ett emanciperat par inom den högre borgerligheten någon gång på 20- eller 30-talet överenskommer om skilsmässa — men det är självklart att även i en sådan situation hustrun hjälper

mannen att klä sig, att hon i hemmet tjänstgör som en betjänt. Legalt och konventionellt var Japan ett av de mest utpräglade manssamhällen som funnits. I äktenskapen, som ordnades av familjerna, hade kvinnorna inte rätt till någon egendom, inte rätt att (utom i vissa ytterst speciella fall) begära skilsmässa; mannen kunde disponera över hustruns i hemmet medförda egendom och han kunde förskjuta hustrun utan annat motiv än att han var trött på henne. Självfallet ägde kvinnorna inga politiska rättigheter och kunde inte erhålla annat än underordnade och lågt betalda tjänster. Om hustrun fick gå med ut, gick hon efter mannen, hon serverade honom vid måltiderna och åt sedan för sig själv; bjudningar utanför den trängsta familjekretsen var bjudningar endast för män med kvinnorna som uppasserskor. Kvinnorna talade till män i vändningar som uttryckte respekt eller underdånighet, männens tal till kvinnorna markerade överlägsenhet.

Att få en mera ingående och bestämd uppfattning om förhållandet mellan könen och familjelivet i detta manssamhälle är utomordentligt svårt. Det finns en rad västerländska vittnesbörd, men de gäller nästan uteslutande, naturligt nog, de övre socialgrupperna; ytterst få skrivkunniga européer eller amerikaner har levat bland japanska arbetare och bönder. Hearns skildringar, de utan jämförelse mest kända, ger en för-

älskad bild av det ordnade, stillsamma, ritualmässiga i den japanska livsstilen; att de är idealiserande genom författarens exotism och idyllism lär numera ingen betvivla. De mest initierade och rent sakliga redogörelserna — såsom Robertson Scotts klassiska resebok — ger emellertid inte anledning att tro på någon bitterhet hos de japanska kvinnorna i gemen; här som på andra håll betraktade de flesta de uråldriga vanorna såsom självklart riktiga, såsom de enda möjliga, och endast ett fåtal överklasskvinnor med västerländska studier och erfarenheter kände ett aktivt missnöje. Det väsentliga intrycket är att kärlek och intimitet i vår mening var sällsynta i detta samhälle; erotiken saknade moralisk, intellektuell och romantisk förgyllning, och det var inte mycket värme och glädje i samlivet mellan män och kvinnor.

I detaljer finner man ofta skilda uppgifter i litteraturen. Svärmödrarna, som i svensk medelklassideologi på några årtionden förvandlats från inneboende, besvärliga, ofta hetsande tanter till rara och eftersökta barnvakter, har spelat en stor roll i diskussionen kring den japanska familjen. Enligt Benedict och andra väntar den japanska kvinnan på den tid då hon skall bli svärmor; om den äldste sonen bor hemma eller om hon själv efter mannens död bor hos sonen, får hon efter ett liv i förtryck tillfälle att förtrycka sonhustrun. Det är möjligt att denna föreställning om hur det går till

är felaktig, att den blivit en kliché ungefär som de svenska skämttidningarnas svärmorsbilder förr i tiden. En japansk sociolog har just från denna synpunkt kritiserat Benedicts arbete och påstått att i den ofta förekommande striden mellan svärmor och sondotter den senare likaväl kan avgå med segern. Men att maktkampen mellan svärmor och svärdotter förgiftat många japanska hem tycks man vara ense om.

De passionshistorier som möter i Japans liv och litteratur gäller i regel unga människor som av föräldrarna inte tillåts att gifta sig, samt framför allt mäns kärleksförhållanden till geishor. De gifta kvinnorna har genom sin isolering och genom att familjens fortplantning varit det väsentliga stått utanför, utom möjligen i de hovkretsar som beskrivs i "Berättelsen om Genji". Unga par som söker döden tillsammans — särskilt genom att kasta sig i Fujijamas krater — bildar ett traditionellt inslag i föreställningarna om Japan. I vad mån denna föreställning är riktig och självmord av denna typ alltså vanligare än i andra länder är svårt att utreda; att skillnaden mellan mäns och kvinnors självmordsfrekvens är mindre i Japan än på andra håll, tyder emellertid på att den är riktig. Uppfattningen att japanerna över huvud begår självmord ojämförligt mer än andra folk är allmänt utbredd — kanske på grund av berättelser om den gamla aristo-

kratiska självmordsmetoden harakiri — men är enligt många årtiondens statistik felaktig.

Kvinnornas underordning måste ses mot bakgrunden av familjens sammanhållning och de lydnadsplikter som här varit bestämmande. Fadern, eller av de äldre bestående familjeråd, har bestämt över barnens äktenskap, utbildning och val av yrke; även de vuxna har känt sig skyldiga att lyda föräldrarnas befallningar. Att gifta söner bor kvar hos föräldrarna med sina hustrur synes ha varit mycket vanligare än hos oss. Troheten mot familj och släkt har varit av vikt även i det offentliga livet; de stora affärsmonopolen (Zaibatzu) och till och med de politiska partierna har präglats av de besläktades samhörighet. Önskan att få söner som bär familjenamnet och fortsätter släkten har givit adoptionen en särskild omfattning och betydelse: det är vanligt att ett gift par som blott har döttrar, adopterar en svärson eller en av dennes söner. Kejsarfamiljen, liksom många andra förnäma japanska familjer, har genom adoptioner kunnat förete en obruten linje sedan århundraden eller årtusenden.

På nu berörda och många andra punkter har emellertid den japanska livsstilens särprägel inte sällan överdrivits av författare som ambitiöst strävat efter precisa och perfekta konstruktioner. Det finns skäl att varna för de eleganta generaliseringar som överflödar i litteraturen om Japan.

Redan på hösten 1945 genomfördes på den amerikanska ockupationsregeringens direktiv en rad lagar som stadgade ovillkorlig likställighet mellan könen. 1946 års författning stadfäste dessa grundsatser. I bestämmelsen om likhet inför lagen fastslås särskilt att ingen diskriminering får ske på grund av kön. En annan artikel stadgar att "äktenskapet skall bygga på kontrahenternas samtycke... med lika rättigheter för man och hustru som grundval"; "i fråga om val av maka eller make, egendom, arv, val av uppehållsort, skilsmässa och andra med äktenskapet och familjen sammanhängande frågor skall lagar utformas som utgår från den enskildes värdighet och könens väsentliga likhet och jämlikhet" (essential equality). Det finns inte skäl att ingå på den lagstiftning som tillkommit i överensstämmelse med dessa principer. Japans främsta kvinnosakskvinnor svarar nej på min fråga om de har ytterligare några fordringar att framställa till lagstiftarna för att förverkliga könens jämlikhet. Legalt är kvinnorna kanske mera totalt likaberättigade än i något annat land. Särskilt bör nämnas att grundsatsen om lika lön för lika arbete är fastslagen och att den rådgivning, medling och bestämmanderätt i familjetvister som förut tillkom de av män bestående familjeråden numera är överförd på särskilda, lokalt valda familjedomstolar.

Hur är det då i praktiken? I den mån resultaten av

den nya lagstiftningen kan utläsas av den officiella statistiken har kvinnorna, liksom i alla andra länder, en svagare ställning — färre politiska befattningar, färre kvalificerade tjänster, lägre utbildning — än männen, men skillnaden mellan Japan och Västeuropa, eller åtminstone vissa länder i Västeuropa, tycks i det hänseendet inte vara stor; att närmare ange denna skillnad är på grund av exakt jämförelsematerial inte möjligt.

Kvinnornas valdeltagande har varit omkring 10 procent lägre än männens, en skillnad som är ungefär densamma som på andra håll; skillnaden gick ned med några procent mellan 1946 och 1955 års val. Vid de första valen uppsattes ett stort antal kvinnliga kandidater, men detta antal har sedan minskats, enligt uppgift därför att partierna anser sig i början ha överskattat kvinnokandidaternas dragningskraft på de kvinnliga väljarna. 1946 placerades 39 kvinnor i representanthuset, 1949 12 och 1955 endast 8; i det övre huset har kvinnornas representation ökat från 11 till 15. Några kvinnor har varit viceministrar eller statssekreterare, men ingen har blivit medlem av regeringen (det dröjde i Sverige omkring 25 år efter kvinnorösträttens införande). I ämbetsverk och domstolar finns kvinnor men ojämförligt färre än männen (exakta uppgifter är inte tillgängliga). I de lägre skolorna (de första sex åren) undervisade 1955 157 000 kvinnor mot 170 000 män, i de högre skolorna fanns 43 000

kvinnliga lärare, vilket är 30 procent av antalet män. Av de kommunala representationernas medlemmar är blott en procent kvinnor, men antalet har något ökat de senaste åren. Inom de lokala skolstyrelserna är kvinnorna 10 procent, inom familjedomstolarna 15, bland de valda tjänstemän som har uppsikt över barnavård och en del andra sociala områden 20 procent. Att jämföra hemmakvinnornas och yrkeskvinnornas antal är knappast möjligt, då hundratusenden eller miljoner kvinnor helt eller delvis arbetar hemma för mindre industriella eller hantverksföretag. Inom textilindustrin är kvinnorna 70 procent av arbetskraften. Att i regel kvinnorna har lägre sysslor än männen framgår av att de utom hemmet arbetande kvinnornas lön genomsnittligt är 45 procent av männens (60—65 procent i Sverige).

Antalet kvinnor som får högre utbildning ökar snabbt. I de icke obligatoriska högre skolorna (i regel tre år efter de lagstadgade nio åren) finns två flickor på tre pojkar, vid högskolor och universitet en flicka på fem ynglingar (100 000 av 600 000). Den sistnämnda siffran är för 1954; år 1949 var de kvinnliga studenterna blott 36 000 av 360 000.

Seder och konventioner har säkerligen inte ändrats i samma takt som lagstiftningen och den härav beroende politiska och ekonomiska ställningen. Stora ändringar

har emellertid ägt rum och fortgår ständigt. Inom allt större grupper, särskilt i städerna och framför allt bland de intellektuella, har det blivit naturligt att ynglingar och flickor, män och kvinnor, umgås tvångsfritt, utan övervakning eller restriktioner. Äktenskapen blir i allt flera fall beroende av parternas vilja, inte av familjebeslut. Självfallet lever mycket av den gamla ordningen kvar, inte minst i det yttre uppträdandet. Då min hustru och jag blir utbjudna av en familj är det, även då vårt värdfolk har varit i Europa eller USA, vanligt att männen går först och kvinnorna följer efteråt; en stormaktsambassadör berättar för mig att han systematiskt söker uppfostra genom att på bjudningar först hälsa på frun, trots att hon nästan alltid ödmjukt kommer in efter mannen. En av de västerländskt bildade damer med vilka vi kommer att tala öppet om dessa ting berättar att i hennes hem fortfarande endast män inbjuds på middagar utanför familjekretsen; på restaurangmiddagar är fruarna nästan aldrig med, "då finns det ju geishor och herrarna har inget behov av oss". Många sådana smådrag kunde relateras, men de blir lätt missvisande. Det är nödvändigt att komma ihåg att vi nästan uteslutande träffar folk som var vuxna då den nya demokratiska regimen kom till och att de alla betonar att den ungdom som växt upp sedan dess i regel uppträder mera "västerländskt" än de själva.

De allmänna uttalandena om kvinnornas ställning växlar i hög grad. Några säger skeptiskt och världsvist att "i grunden" förblir allt vid det gamla; andra säger entusiastiskt att här har på några år en social revolution ägt rum och att, vad som än händer i övrigt, kommer kvinnoemancipationen att bli ett varaktigt resultat av den demokratiska regimen. Såvitt jag förstår ligger sanningen vida närmare den sistnämnda, optimistiska uppfattningen, i allmänhet företrädd av personer som satt sig in något i saken och inte pratar bara "på känn".

Uppfostran av barnen i det gamla Japan gick, liksom i andra länder under relativt statiska perioder, ut på att anpassa till den bestående sociala och politiska situationen. Lydnadsplikten, barnens gentemot föräldrarna, flickornas gentemot pojkarna, allas mot staten och kejsaren, inpräntades tidigt och hårt. Självdisciplin var ett annat honnörsord i uppfostran: att tåla smärta och obehag utan tårar eller sorgsna miner, att över huvud inte i åtbörder och uppträdande röja sig. Till detta kom konformiteten, att uppträda korrekt, ritualmässigt i alla skiften. För flickorna innebar denna konformitet i första hand självuppoffring, självutplåning — att tjäna. För pojkarna fick det passande ett mera aktivt drag: mod, ambition i det heroiska, fysisk kraft och spänstighet. Många exempel och histo-

rier belyser den hållning som inlärts genom århundraden; hur flickorna fann det naturligt att gifta sig med en otrevlig gubbe eller bli prostituerade för att betala faderns eller broderns skulder, hur pojkarna vid späd ålder lovade att dö för kejsaren eller att utplåna en förolämpning med mord eller självmord (det finns ohyggliga berättelser om samuraipojkar som i sällskap med äldre begår harakiri). Som metod vid uppfostran anses — i anslutning till konformitetslinjen — hänvisningar till hur andra skulle reagera ha spelat en särskilt stor roll; barnen förmanades ständigt att inte bära sig åt så att folk skrattade åt dem, så att de förlorade ansiktet. Stryk säges ha varit ovanligt, men en otäck och plågsam bestraffningsmetod (moxa) — att bränna ett slags växtpulver på barnets arm — var ett ofelbart medel att framkalla lydnad.

Även i detta sammanhang vill jag understryka att skildringarna av de gamla japanska vanorna ofta verkar överdrivna och ensidiga: författarna — för vilka Ruth Benedict är den främsta representanten — söker framhäva det karaktäristiska men stannar för mycket vid det särpräglade och extrema och generaliserar från detta. Vid läsningen av ett antal böcker i ämnet blir jag slagen av att några citat eller referat ständigt återkommer och på ett tvivelaktigt sätt får tjänstgöra som bevisning. Att det förelåg en skillnad mellan exempelvis uppfostran i Japan och uppfostran hos oss i den

ovan angivna riktningen är säkert, men hur stor denna skillnad var är det svårt att få klart. Japaner med västerländska erfarenheter (såsom författarinnan Sumie Mishima) betygar att en viss formalisering och opersonlighet, en brist på värme, intimitet och öppenhet, har präglat föräldrarnas förhållande till barnen i Japan.

Vad den nya ordningen i detta hänseende betytt är ännu besvärligare att utreda än när det gäller kvinnornas ställning. Det officiella, i skolorna så långt möjligt tillämpade uppfostringsidealet är ett annat än förr. Barnen skall uppfostras till demokrater och därför också till självständighet och kritik av auktoriteter. Men även en sådan uppfostran blir till en viss grad en utbildning i konformitet — demokratin, och åtskilligt annat, måste ju betraktas som oantastlig. Därmed förnekas naturligtvis inte att den hållning man nu söker ge barnen i skolorna är mera fri och öppen än tidigare och att denna uppfostran, om den fortgår obehindrat några årtionden, kan bidra till tryggandet av demokratin i Japan. Beträffande föräldrarnas uppfostringsmetoder påstås också en successiv förändring ha ägt rum; hur långt den gått skall jag helt avstå från att söka bedöma.

JAPAN OCH VÄRLDEN

Utrikespolitik och försvar

Med nederlaget förlorade Japan inte bara sina väldiga erövringar sedan anfallet på Kina år 1931, utan också allt vad som vunnits sedan Meijiregimens början och ytterligare en del äldre besittningar. Detta innebar att Japans territorium — i förhållande till tiden före den stora expansionen — minskades med 43 procent, den under Japans regering lydande befolkningen med omkring 30 procent. Förlusterna omfattade Korea, Formosa, södra Sachalin samt ögrupperna i norr (Kurilerna) och i syd och sydöst (Okinawa, Riukiuöarna, Boninöarna samt de så kallade Stilla havs-öarna, dvs. de tyska områden som efter första världskriget ställdes under Japan). Freden i San Francisco i september 1951 bekräftade dessa avträdelser. Denna fred gällde emellertid icke Ryssland, östblocket och det kommunistiska Kina; med dessa länder har ännu ingen fred kommit till stånd. I San Francisco bestämdes inte till vilka stater de skilda områdena skulle avträdas; i praktiken gick södra Sachalin och öarna i norr till Ryssland, Formosa till Nationalist-Kina, Korea till de stater som där upprättades, öarna i söder till USA.

I Japan kräver alla partier en revision av denna

uppgörelse. Revisionskraven är emellertid ytterst anspråkslösa; de är i fråga om omfattning och betydelse vida mindre än Västtysklands och till och med Italiens. Om Korea och Formosa är inte tal. Vad som återkräves är södra Sachalin och Kurilerna från Ryssland, i första rummet de två öarna Habomai och Shikotan, som ryssarna ockuperat, men som enligt japansk uppfattning inte hör till Kurilerna och inte blivit avträdda; USA bör, förklarar man, återställa några av öarna i söder (Okinawa, Riukiuöarna och Boninöarna), och i princip har man på amerikanskt håll sagt sig vara villig härtill om garantier erhålls för försvaret av dessa öar, särskilt den till flott- och flygbas använda Okinawa. Någon förgrundsplats i politik och debatt har inte dessa fordringar; de områden tvisten gäller är av relativt ringa betydelse, och den propaganda för en ändring som framträder i Japan är nästan helt fri från bitterhet och aggressivitet. Inte heller de skadeståndskrav som riktas mot Japan från de nu självständiga stater vilkas områden ockuperades under kriget (såsom Indonesien, Filippinerna och Burma) har föranlett slitningar av större räckvidd.

Av långt större vikt är de allmänna relationerna till de demokratiska och kommunistiska maktblocken. Genom ockupationen och freden blev Japans anknytning till USA och därmed till demokratierna ett dominerande drag i landets läge och hållning. Detta förhål-

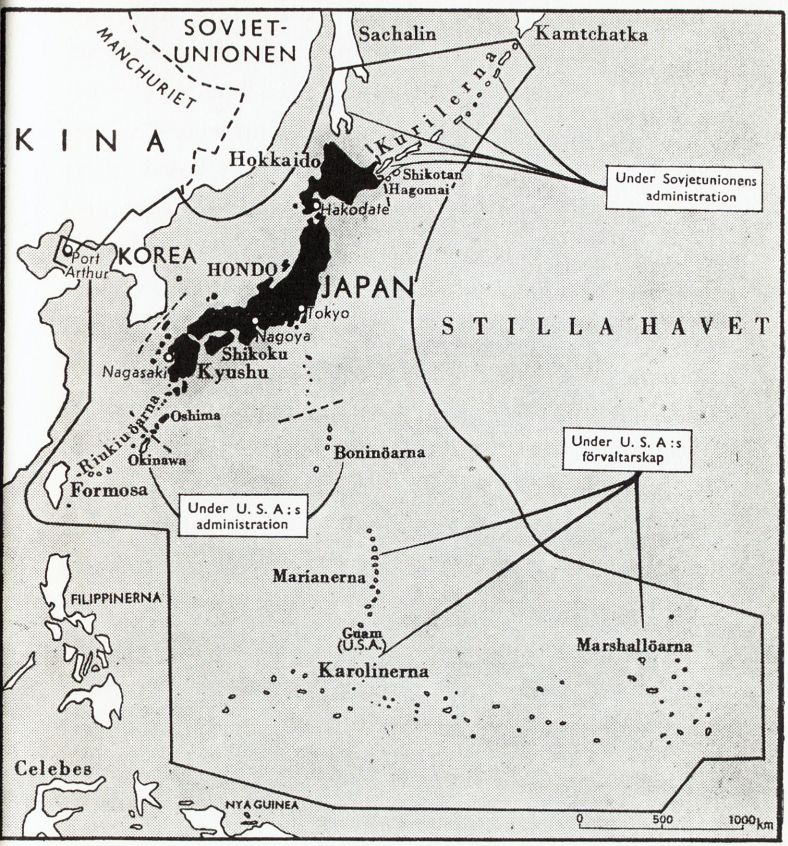

lande bekräftades genom det säkerhetsfördrag som i samband med freden slöts mellan Japan och USA. Enligt detta fördrag har USA rätt att "disponera land-, luft- och sjöstridskrafter i och kring Japan. Sådana

stridskrafter kan användas för att bidraga till upprätthållande av internationell fred och säkerhet i Fjärran Östern och för att skydda Japan mot väpnat anfall utifrån, inklusive hjälp som på den japanska regeringens uttryckliga begäran ges för att slå ned större upplopp och oroligheter som uppstår på anstiftan eller genom ingripande av någon eller några främmande makter." Bakom fördragets bestämmelser ligger uppenbarligen oro för att Japan skall drabbas av Tjeckoslovakiens eller Sydkoreas öde. Andra stater får inte utan USA:s samtycke erhålla rätt till baser i Japan. Fördraget utlöper först då USA:s och Japans regeringar är ense om att genom Förenta nationerna eller på annat sätt kollektiv säkerhet eller i varje fall trygghet för Japan uppnåtts. I princip kan alltså Japan inte ensidigt uppsäga fördraget.

I fördraget betonas också, i motsättning till den några år tidigare av de amerikanska ockupanterna skrivna författningen, att USA väntar att "Japan i successivt ökad grad skall åtaga sig ansvaret för sitt eget försvar mot direkt eller indirekt aggression". Praktiken har blivit en kombination av amerikansk och japansk militärmakt. De amerikanska styrkorna i Japan uppgår för närvarande till vid pass 100 000 man, med stark koncentration på flyget. Den värvade japanska armén uppgår till 130 000 man och har gång efter annan ökats i styrka; japanerna har ännu intet

flyg, och deras flotta, bestående av mindre båtar för kustförsvaret skänkta av USA, är ytterst obetydlig.

Både i fråga om utrikespolitiken och försvaret är motsättningen de båda stora partierna emellan tämligen klar, ehuru betydande divergenser finns även inom partierna. Såväl liberaldemokrater (konservativa) som socialdemokrater begär de förut nämnda territoriella förändringarna, uttalar sig för fred och ett system av kollektiv säkerhet, önskar fredsfördrag med Ryssland och handelsfördrag med Kina. Men formuleringarna i program och uttalanden klargör att de konservativa anser förbindelsen med USA vara grundvalen för Japans politik, medan socialdemokraterna är neutralister eller i varje fall står denna ståndpunkt nära. Den konservativa regeringen har erkänt Formosaregeringen och anser sig därför ej kunna erkänna Kommunist-Kina; socialdemokraterna kräver ordinära förbindelser med den kinesiska kommunistregimen. En fred med Ryssland påyrkas med särskild kraft av socialdemokraterna, och det verkar som om de på olika punkter (återställelse av områden, repatriering av krigsfångar) vore beredda till eftergifter som de konservativa anser otänkbara. Framför allt vill emellertid socialdemokraterna avveckla 1951 års säkerhetsfördrag med USA samtidigt som de ovillkorligt motsätter sig en japansk upprustning. Medan de konservativa

talar om sin gemenskap med den fria världen, talar socialdemokraterna om att "öka samarbetet med de asiatiska länder som inte hör till något block och att stärka de vänskapliga förbindelserna med alla stater".

I den fråga på vilken den politiska striden under den senaste tiden varit särskilt inriktad — säkerhetsfördraget och upprustningen — är den socialdemokratiska hållningen svår att förstå. Att avstå från både allianser och försvar — det är en hållning som intet land i världen intar. Vid samtal med en rad socialdemokratiska ledare blir mitt intryck att motivet absolut inte är en hemlig kommunism, som med jämnmod eller belåtenhet skulle se Japan som en rysk eller kinesisk satellitstat. Vad man ärligt önskar är neutralitet, antingen av Nehrus mera aggressivt förmedlande typ eller i den mera stillsamma och trumpna Undénska genren. Men hur kan man klara sig utan något försvar? På den frågan svaras ibland — inte olikt de svenska socialdemokraterna — att USA under alla förhållanden är tvunget att försvara Japan mot Ryssland och Kina och att ett japanskt bidrag till detta försvar inte kan bli av någon större betydelse. Men en mera tvivelaktig och taktisk tankegång kommer ofta fram vid ingående samtal. Vi är mot försvar *nu,* säger man, så länge Japans politik är bunden vid USA, men i *framtiden,* om Japan blir verkligt självständigt och de amerikanska styrkorna avlägsnas, kan vi väl tänka oss

ett eget försvar. En önskan att profitera av den utbredda oviljan mot militärtjänst och ökade rustningsbördor skymtar bakom sådana oklara och undvikande uttalanden.

Att den socialdemokratiska linjen inom en nära framtid skulle segra kan med tanke på partiernas styrkeförhållanden anses nära nog uteslutet. All anledning finns att anta att säkerhetsfördraget blir bestående, att alltså USA åtar sig försvaret av Japan och att USA därför också kommer att utöva ett betydande inflytande på Japans utrikespolitik. Även om en författningsändring som slopar förbudet mot försvar ej kan genomföras mot socialdemokraternas motstånd, är en ytterligare ökning av de japanska försvarsstyrkorna sannolik — författningen är ju på denna punkt i realiteten redan satt ur funktion.

Hur står japanerna ideologiskt och känslomässigt till Ryssland, Kina och USA? Den frågan diskuteras ständigt i artiklar, enqueter och samtal. Då en överväldigande majoritet tar avstånd från kommunismen, är den kritiska hållningen till Ryssland och Kina i och för sig självklar. Men ett par reservationer måste här göras. I Japan, liksom i större delen av Asien, har den ryska aggressionspolitiken under och efter andra världskriget legat mera fjärran och blivit mindre uppmärksamt följd än i Europa och USA; ofta synes anti-

kommunismen därför mindre intensiv och medveten än i Västerns fria stater. I fråga om Kina är situationen såtillvida likartad som oviljan mildras dels genom den traditionella moraliskt-intellektuella beundran för Kina — sedan gammalt ett slags Asiens Frankrike —, dels genom att Formosanationalisterna under fjorton år varit Japans motståndare och knappast ses med större sympati än den segrande kommunismen. Härtill kommer att de kommunistiska — eller fascistiska — grymheterna av uppenbara skäl knappast väcker samma avsky i Japan som i Sverige, England eller USA.

Huvudproblemet är USA. Skilda opinionsundersökningar visar att intet annat land är så beundrat i Japan, även om denna beundran främst gäller teknik och materiella framsteg. I skrifter och uttalanden framträder sällan harm över ockupationspolitiken; socialdemokrater som ivrigt deklarerar att Japan måste bli oberoende av USA betygar gärna i samtal att det amerikanska inflytandet efter kriget i huvudsak varit gott. Men i Japan, liksom i så många andra länder, finner man inom skilda läger också en viss överlägsenhetskänsla mot amerikanerna. I ordalag som är nästan lika från Paris till Tokyo och från Aten till Montevideo talas om brist på andlighet, på intellektuell och moralisk nyansering, på glädje och stillhet, och till detta kommer beskyllningar för rashögfärd, maktlystnad och hyckleri. Sannolikt har dessa stämningar stegrats

sedan Japan förvandlats från en slagen, ömklig och ödmjuk skyddsling till en framgångsrik och likställd nation — i tacksamhet lär folken inte överträffa furstarna. Sannolikt är den allmänna kritiken starkare, om också delvis annorlunda inriktad, bland radikala och socialistiska intellektuella; här ser man gärna USA främst som kapitalismens fäste. Dessa överallt i världen framträdande tankar och känslor får dock inte överskattas. Amerika är i blickpunkten, det är Amerika man är beroende av, och det är därför Amerika man talar om, och folk talar liksom enskilda helst illa om varandra.

Överallt talar människor om sin längtan till fred och sin fruktan för krig. Men jag har aldrig så ofta och så starkt hört dessa allmänmänskliga ting uttryckta som i Japan — möjligen på grund av atombomberna för elva år sedan. Vid intet tillfälle hörde jag någon tala om eller antyda eller låta märka vilja att hämnas eller att återvinna det förlorade med våld; det fanns inte ens något spänt, bittert eller passionerat i rösten vid erinringarna om segrar och nederlag. Förhållandet är värt att notera, fast naturligtvis är det inte något att för framtiden med trygghet bygga på; med elände och triumfer, framgångar och kriser kan nationerna — de som leder nationerna och de stämningar de spelar på — snabbt förändras.

Folket och försörjningen

Åtminstone under ett femtital år har det varit vanligt att förklara Japan vara starkt överbefolkat och att i detta förhållande se landets väsentliga problem. Japan måste importera livsmedel och råvaror, det måste försörja sin växande befolkning genom en industri som med billig arbetskraft förädlar dessa råvaror och säljer en stor del av sina produkter till andra länder — det har varit kärnan i de ekonomiska resonemangen om Japan. Från denna uppfattning har steget inte varit långt till ett rättfärdigande av nationalism och erövringar på materiell grundval: Japan behöver områden inom vilka det med säkerhet kan få de nödvändiga livsmedlen och råvarorna och avsättning för den industriella produktionen, alltså kolonier. Hela den japanska politiken, den inre likaväl som den yttre, från 1890-talet till 1945 har bestämts eller åtminstone influerats av den synpunkten. För Japan var det ännu naturligare än för Tyskland och Italien att på 1930-talet anamma den marxistiskt färgade expansionism som talade om folk utan rum, om de proletära nationernas ofrånkomliga kamp mot de mätta och rika för att få en plats i solen. Nu är det japanska imperiet för-

intat. Enligt de föreställningar som ekonomiskt motiverade utvidgningspolitiken — och som ofta framfördes även av vetenskapsmän och politiker utanför Japan — skulle det japanska folket efter dessa förluster leva i elände, på en ännu lägre standard än tidigare. I själva verket företer produktionen en väldig stegring, och standarden har aldrig varit så hög.

Hur kan detta förklaras? Var de gamla teorierna helt oriktiga? Har nya faktorer, förut okända och oanade, tillkommit? Är de goda konjunkturerna tillfälliga, döljer de den väsentliga och permanenta tendensen? Sanningen torde ligga i ett, med vissa reservationer, jakande svar på dessa tre frågor.

Med hänsyn till folkökningen och befolkningens täthet har teorin om överbefolkning länge varit förståelig och är det efter kriget än mer än förr. Efter att ha varit stabil under århundraden steg Japans befolkning 1860—1940 från 30 till över 70 miljoner. Ökningen har sedan fortsatt med över en miljon om året, och befolkningen uppskattas nu till drygt 90 miljoner. Detta innebär att Japan är och länge varit ett av världens tätast befolkade länder, med (1953) 235 invånare per kvadratkilometer mot 17 i Sverige, 100 i Danmark och 294 i England.

Den årliga befolkningstillväxten har under årtionden varit någorlunda konstant, 10—15 promille; efter

andra världskriget steg den 1947—1949 till över 20 promille, men har sedan sjunkit till 14,4 1952 och 12,5 1953. Födelsetalet har emellertid under senare år starkt gått nedåt, från 30 till 35 promille till något över 20; att befolkningsökningen förblivit konstant beror på att dödligheten starkt gått tillbaka. Det beräknas att befolkningen om 15—20 år skall nå ett maximum med 105—110 miljoner och att den sedan skall bli stabil eller gå tillbaka. Dessa beräkningar är likväl osäkra; de utgår från lika förenklade antaganden som var vanliga i svenska befolkningsprognoser för tjugu år sedan och tar inte hänsyn till förändringarna i de reproduktiva åldersgruppernas storlek.

Men det torde stå fast att den japanska befolkningsökningen är i snabbt och varaktigt avtagande. I intet annat land i världen är statsmakterna så bestämt inriktade på att begränsa befolkningens tillväxt som i Japan efter andra världskriget; fruktan för en överbefolkning behärskar alla partier och regeringar. Främst verkar man för att popularisera åtgärder för födelsekontroll; kliniker runt om i landet ger råd och anvisningar och utdelar gratis preventivmedel (att verksamheten i regel handhas av barnmorskorna minskar möjligen dess effektivitet). Ännu anses endast ett mindretal tillämpa födelsekontroll — enligt en undersökning av år 1954 37 procent av de gifta i städerna och 30 procent på landsbygden — men det påstås att

dessa metoder snabbt vinner terräng. Ett annat medel mot folkökningen är den lagstiftning som medger abort på ekonomiska likaväl som på medicinska grunder. Under de senaste åren har antalet legala aborter överstigit en miljon om året, mer än hälften av antalet levande födda. Likväl anses illegala aborter vara ytterst vanliga, kanske lika många som de legala aborterna. Japansk teori och praktik hämmas på detta område föga av religiösa och moraliska föreställningar och kontrasterar skarpt mot situationen i andra asiatiska länder med snabb folkökning, såsom Kina, Indien, Ceylon och Filippinerna.

Tendensen till minskad fruktsamhet har emellertid ännu icke i nämnvärd grad bidragit till lösningen av Japans befolkningsproblem. Att detta problem är svårt beror inte bara på befolkningstätheten, utan än mer på de begränsade naturtillgångarna. Endast en sjundedel av arealen är odlingsbar jord. Tillgången på järnmalm och olja är liten, de icke obetydliga kolfyndigheterna är svåra att utnyttja. Det är gott om skog (60 procent av arealen) och om vattenkraft från de många små floderna. Att ekonomin så väsentligt inriktats på förädling och försäljning av importerade råvaror (metall, bomull) är därför naturligt. "Exportera eller dö" har varit ett motto som gällt Japan i exceptionellt hög grad — men vars betydelse likafullt överdrivits i poli-

tikens koncentration på handel och koloniala koncessioner och förvärv.

Japans nationalinkomst beräknas för år 1955 till 100 miljarder kronor. Det är — också om exakta jämförelser på grund av statistikens tydliga brister icke kan göras — litet i jämförelse med Västeuropa och Amerika (Sveriges nationalinkomst är 50 miljarder med mindre än tio procent av Japans befolkning), men vida mer än i flertalet asiatiska länder. Och denna inkomst innebär en betydande stegring i relation till före kriget, även om hänsyn tas till befolkningstillväxten. Den genomsnittliga inkomsten var år 1955 säkert 10 procent högre än 1934—1936, de år med vilka jämförelser brukar göras. Handelsomsättningen på omkring 20 miljarder de senaste åren (något högre än den svenska) har emellertid varit avsevärt mindre i realvärden — och än mer i del av produktionen — än före kriget; importen har med betydande summor överstigit exporten.

Förklaringen till denna relativt goda situation — särskilt med tanke på att produktionen sjönk katastrofalt under krigsåren — ligger i en rad skilda faktorer, som här blott kan antydas. Jordbruket, som jämte fisket sysselsätter 40—45 procent av befolkningen, har ytterligare intensifierats, så att man på samma areal vinner en ökad produktion; mekanisering har härvid spelat någon roll, men den är på de små

japanska jordlapparna av begränsad vikt, och en i andra hänseenden mera rationell skötsel är huvudsaken. Ett skäl till jordbrukets förbättring — liksom till boskapsskötselns mycket avsevärda uppsving — är sannolikt den stora jordreformen under ockupationen. Jordbrukarna har betydligt högre levnadsstandard än före kriget; deras inköp av konsumtionsvaror har ökat med 40 procent, och denna stegrade köpkraft möjliggör att mera industriprodukter säljs inom landet. Liksom före kriget måste 20 procent av livsmedlen importeras för att täcka försörjningen.

Den industriella produktionen beräknas under samma tid ha ökat med 75 procent. Dess struktur har samtidigt väsentligt förändrats: man använder i större utsträckning inhemska råvaror och säljer en större del av tillverkningen på hemmamarknaden. Nya metoder att utvinna kol, nya anläggningar för erhållande av vattenkraft har minskat beroendet av utlandet. Andra exempel på förändringen är att den kemiska industrin alltmer brukar inhemska råvaror, att järnfyndigheterna utnyttjas mera rationellt, att träd som förut ansågs oanvändbara för tillverkning av pappersmassa nu enligt nya metoder kan begagnas för ändamålet. Den tidigare helt dominerande exportgrenen, textilindustrin, har gått tillbaka som exportnäring, och dess produkter säljs alltmera inom landet; av bomullsprodukterna exporterades förr 70 procent, nu 40 procent.

Industriarbetarna har endast obetydligt högre reallöner, men förbättringen av deras läge genom socialpolitik har varit avsevärd.

Handelns inriktning har väsentligt förändrats. Före kriget gick 64 procent av exporten och 53 procent av importen på Asien; motsvarande siffror 1954 är 49 och 31 procent. Den kinesiska handeln, förut 18 procent av exporten och 10 av importen, har smultit samman till en obetydlighet. Den ojämförligt största delen av importen kommer från Nordamerika, 46 procent (varav USA 35 procent) mot 25 procent före kriget. Att öka handeln på Kina är en framträdande politisk paroll, men det beräknas att den kinesiska marknaden under inga förhållanden kan bli så viktig som före kriget, och någon för Japans ekonomi avgörande sak kan aldrig ett återupplivande av dessa handelsförbindelser bli; en rejäl sänkning av de amerikanska tullarna är rent ekonomiskt sett ett önskemål av minst lika stor vikt.

Faktorer som kan sägas vara mera tillfälliga och slumpmässiga har givit Japan stora inkomster utanför den direkta exporten. Så de amerikanska tillskotten på några miljarder kronor om året under ockupationstiden, den väldiga produktionen för amerikansk räkning under Koreakriget, de i Japan stationerade amerikanska styrkornas inköp. Här ligger den marginal som

efter all sannolikhet behövts för att produktion och standard kunnat stiga efter kriget.

Något försök att bedöma läget och utsikterna skall jag självfallet inte göra, allra helst som olika tolkningar, prognoser och förslag framförs av den ekonomiska sakkunskapen. En meningsskiljaktighet som anknyter till hela den ekonomiskt-politiska utvecklingen bör emellertid understrykas. Den ordinära uppfattningen lär vara att en stark ökning av handeln och särskilt av exporten är nödvändig eller önskvärd. Men särskilt bland socialdemokratiska ekonomer möter ofta åsikten att en sådan ökning kan leda till utrikespolitiska svårigheter och framför allt stimulera en imperialism av förkrigstidens och krigstidens typ. Japan får inte se som huvudmål att öka sin handel, säger man på dessa håll; genom mera effektivt utnyttjande av inhemska möjligheter och genom rationell planering kan Japan utan en sådan ökning göra stora framsteg i produktion och levnadsvillkor.

Framtidsperspektiv

Demokrati och fred, dessa båda samtidens främsta honnörsord, förkunnas ingenstädes med större frekvens och energi, har ingenstädes större prestige än i Japan. De verkar inte så nötta, så vanemässigt använda som i många andra länder, där de sedan länge varit klangfraser i folklig propaganda och diplomatisk samfärdsel, de är ännu någorlunda fräscha i detta land, vars politik sedan uppbrottet ur medeltiden före det senaste årtiondet präglats av maktkoncentration hos ett fåtal och erövringskrig mot omvärlden. Det är demokrati och fred i vår, i västerländsk, mening som alla utom ett litet fåtal menar: inte en "demokrati" som reellt är en diktatur i proletariatets eller folkets namn, inte en "fred" vars syfte är att skapa säkerhetskänsla hos motståndaren och därmed möjliggöra nya aggressiva aktioner.

Vad betyder detta, vilka utsikter ger det för framtiden? Att Japan snabbt och villigt godtagit demokratin, skriver en pessimistisk japansk publicist, beror inte på att folket längtat efter eller är moget för demokrati. Tvärtom, det visar endast att det japanska folket är lydigt och följsamt; det har rättat sig efter det seg-

rande Västerlandets paroller lika subalternt och lojalt som tidigare efter den kejserliga byråkratins befallningar. Demokratin i Japan saknar därför inte bara tradition utan också fast förankring i en bred opinion, den är inte en hållning utan endast en ny form av passivitet, den bygger inte på individualism och självständighet utan på anpassning och konformitet. Därför är demokratin bräcklig och dess framtid mörk. Andra, mera optimistiska, pekar på att demokratiska rörelser och tendenser redan före nederlaget framträtt i Japan och hävdar att en tids framgångsrik tillämpning av det nya statsskicket skall ge fasthet och stabilitet; vad som behövs är en anda av fritt bedömande och politisk aktivitet, och endast praktiken, vanan kan ge den.

Dessa tankegångar, som för övrigt inte är alldeles oförenliga, innehåller säkerligen båda ett mått av sanning. Det är ostridigt att det finns och länge funnits en grupp av övertygade demokrater i Japan, särskilt bland de intellektuella. Det är lika ostridigt att för massan av folket demokratin inte blivit en realitet, en personlig sak, på samma sätt som i de stater där frihet och folkstyrelse synes vara mest rotfasta. I det hänseendet står Japan självfallet långt efter länder som de skandinaviska staterna, England och USA. Här föreligger, reellt sett, snarare ett experiment i uppfostran till demokrati än en fullt utbildad demokrati.

Viktigare än sådana något abstrakta spekulationer är att erinra om de förhållanden och krafter som kan anses befästa, respektive hota, den bestående ordningen.

Bakom den författning och de lagar som stadgar om medborgerlig frihet, allmän rösträtt och andra principer för styrelsen, ligger stora och viktiga reformer, vilka kan kallas demokratiska i den meningen att de ökar likställdheten och möjligheten till fri bedömning och därför stödjer folkstyrelsen i dess politiska gestaltning. Den väldiga utvidgningen av undervisningen på lägre och högre plan samt de ökade utsikterna för fattig ungdom att få intellektuell utbildning och att socialt avancera är en sådan central reform, likaså att kritik och självverksamhet i stället för lydnad och auktoritetstro blivit ledmotiv i uppfostran. Att kvinnorna blivit legalt likställda med männen och även i praktiken är på väg till likställighet är en annan hörnsten i det nya systemet. Det är svårt att tro att inte dessa reformer på lång sikt skall försvåra en reaktion, en återgång till auktoritära metoder. I samma riktning verkar jordreformen, socialpolitiken, organisationsväsendets utveckling, ingreppen mot ekonomisk monopolism. De socialgrupper som var särskilt starkt anknutna till den gamla regimen har fått mindre inflytande eller ändrad inriktning. Den junta kring kejsaren som förut i avgörande situationer kunde fälla utslaget är

upplöst, och kejsaren själv har, om också allmänt respekterad och ännu i mångas ögon halvt gudomlig, långt svagare auktoritet än förr. Militären, kejsardömets fäste, existerar knappast längre, generalerna är pensionerade, och den lilla armé som nu finns framstår närmast som ett bihang till den forne fiendens krigsmakt; att en upprustning skulle ge officerarna samma prestige som före det stora nederlaget är osannolikt. De självägande bönder som jordreformen skapade kan inte lika lätt eggas till lystnad efter främmande land som sina i beroende och elände levande förfäder.

Men stark är Japans demokrati inte. Det mesta som uträttats efter kriget skedde under ockupationstiden, enligt segrarnas direktiv eller under deras inflytande, alltid med deras effektiva hjälp i genomförandet och den konkreta utformningen. Partiväsendet har i mycket liknat den fördemokratiska ordningen, med talrika skiftningar i form av klyvningar och sammanslagningar, med intriger och anklagelser för korruption, med personliga lojaliteter mer än programmatiska bindningar. Den politiskt verksamma gruppen står inte på en hög nivå; här är situationen, såvitt jag kan förstå, avgjort sämre än i den tyska demokrati som efterträtt nazismen. Antidemokratiska riktningar och tendenser finns, även om de för närvarande har ringa betydelse. Kommunisterna är de bäst organiserade och mest verk-

samma motståndarna till demokratin, men att de skulle segra utan en katastrofal förändring av det utrikespolitiska läget, en förändring som skulle drabba alla demokratier, synes i hög grad osannolikt. Då är det mera antagligt att reaktionära krafter småningom — särskilt om det kommunistiska hotet skärpes — tar ledningen inom konservatismen och att man steg för steg kommer närmare en auktoritär styrelse. I ett Japan som blir starkare, som uppvaktas från Öst och Väst, är det inte omöjligt att nationalistiska aspirationer, ackompanjerade av diktatursträvanden, ånyo blir tongivande, att kejsare, militär, byråkrati, kapitalism söker vrida klockan tillbaka. Men det bör än en gång fastslås att det här är fråga om en möjlighet, inte om en sannolikhet.

I fråga om Japan är troligen stereotyperna, de traditionella och oreflekterade föreställningarna, särskilt framträdande i Västerlandet. Japan är avlägset och föga känt och samtidigt är det genom sina märkliga och stundom förfärande kraftyttringar mera observerat, mera "intressant" än andra länder i fjärran; därför har klichétänkandet här haft en förträfflig jordmån. Japan beundrades omåttligt för femtio år sedan såsom den första asiatiska, ja, icke västerländska, nationen att räkna med sedan många århundraden, som Tsarrysslands besegrare och de vita folkens jämlike; det fördömdes lika omåttligt för tio år sedan i demo-

kratierna, som på en gång representerande fascismen och en speciellt asiatisk ondska. Allmänna och suggestiva fraser och beteckningar har myntats i dessa sammanhang, och man finner dem lika väl i politikernas uttalanden och i kvasivetenskapliga analyser som i vanligt folks resonemang: Hearns och Lotis idyller och körsbärsblommor; de skickliga och obevekliga japanerna inför vilka kejsar Vilhelm talade om den gula faran; massmänniskorna, lydiga och lömska, som målades under år av amerikansk krigspropaganda. Kastas klichéer av denna art bort, är åtminstone något vunnet.

Till de stora romantiska fantasiernas och de små slappa tankarnas värsta bråte hör världsdelsideologierna i Europa, Asien, Amerika, Sydamerika, Afrika — kanske har Australien blivit förskonat. Tillverkningen av dessa ideologier går till på övligt sätt; verkligheten stympas för att passa spekulationen och infallet. Europa blir halva Europa — det geografiska begreppet Europa minus England eller Ryssland eller bådadera — jämte andra delar av världen som förtjänar hedersnamnet. Ibland blir Europa bara ett vackert namn för den stat som vill härska över Europa, Napoleons Frankrike eller Hitlers Tyskland. Bildade asiater har i Europa lärt sig denna teknik. Man talar om Europa och Asien som om det vore två bestämda, skiljaktiga och inom sig sammansvetsade områden. På den internationella presskonferensen i Tokyo, som huvudsakli-

gen omfattade asiatiska tidningsrepresentanter, saknades inte denna förgyllning av "Asien", även om naturligtvis varje enskild person i ett enskilt samtal var klar på den magra realiteten bakom bankettspråket. Främst är det emellertid de stora nationerna, lystna att ange tonen eller att härska, som med detta lockrop kallar på skyddslingar eller motiverar de svagas betvingande. I dagens läge är det Kina som talar om Asien, som säger sig vara Asien; för femton år sedan var det Japan som anlade den asiatiska kostymen.

Att Asien inte bildar en enhet är om möjligt än klarare än att Europa inte gör det. Japan, Kina, Indien, Pakistan, Iran, Turkiet, — det är bara ordet Asien som är det gemensamma: skilda kulturer, skilda religioner, skilda ideologier, skilda språk, skilda "raser"; grannarna avskyr i regel varandra, och de avsidesboende bryr man sig inte om. I Japan har dessa asiatiska föreställningar, efter allt att döma, för närvarande ingen marknad. Här känner man inte ens den torftiga gemenskap med andra som Indien, Indonesien, Burma, Filippinerna och ytterligare några stater kan åberopa, nämligen ett tidigare koloniförhållande till Europa. Japan är, trots alla reservationer, den mest västerländska av de asiatiska staterna, och de analyser och prognoser som bygger på Japans karaktär av asiatisk stat är i alldeles särskild grad förtjänta av tvivel och misstro.

Japan

När Herbert Tingsten företog sin resa till Japan, hade han genom grundliga förstudier skaffat sig mycket vidsträckta kunskaper om landet. Besöket i det särpräglade öriket berikade i hög grad hans vetande om japanska förhållanden. Ledande politiker gav honom intervjuer som skänkte vidgad belysning åt speciella frågor. Shintopräster diskuterade sin gudsuppfattning med den vetgirige resenären. Täta kontakter med personer ur skilda samhällsklasser gav honom en konkret bild av hur genomsnittsjapanen ser på sina problem. I sin skarpsynta och intressanta bok om den för oss västerlänningar i många hänseenden så främmande staten i Fjärran Östern redovisar Herbert Tingsten sitt stora material, bearbetat och genomlyst av den klara intelligens och det sunda omdöme som i så hög grad kännetecknar honom.

Illustrerad med kartor och planscher

BONNIERS · Pris 14: 50

För benägen anmälan från
Albert Bonnier